Sammen

Samliv og samlivsordninger i et kirkelig perspektiv

Utredning fra et utvalg oppnevnt av Bispemøtet i Den norske kirke

Til Bispemøtet

Samlivsutvalget ble oppnevnt av Bispemøtet høsten 2009, og fikk til oppgave å utrede Den norske kirkes forståelse av ekteskapet som institusjon i et teologisk, kulturelt og rettslig perspektiv. Utvalget påbegynte sitt arbeid i januar 2010. Utvalget fikk opprinnelig en frist til 1. oktober 2011 med å ferdigstille arbeidet. Av flere grunner har det ikke latt seg gjøre å overholde fristen, og utvalget er takknemlig for den ekstra tid som er gitt.

I arbeidet har utvalget svart på mandatet ved å ha størst oppmerksomhet på de spørsmålene som Den norske kirke særlig er utfordret av, primært på bakgrunn av den samlivsetiske utvikling i vårt samfunn: Ekteskapsforståelsen i lys kristen tro.

Vi har lagt vinn på å drøfte og arbeide frem tankerekker som relaterer seg til Bibelens tekster og vår forståelse av dem, til vår lutherske identitet og til våre erfaringer i møte med utviklingen av samliv frem til i dag.

Vår rapport er preget av fremstillinger som utvalget er samlet om. Den viser også at i noen spørsmål fører ulike tankerekker til forskjellige konklusjoner og standpunkt.
Hensikten med arbeidet og vårt håp er at vårt bidrag kan være en nyttig ressurs i den fortsatte samtalen i vår kirke og i vårt samfunn om viktige spørsmål som angår både personer og fellesskap på særlig måte.

Alt liv er samliv – det er ikke godt for mennesket å være alene.

Oslo, 11. februar 2013

Helga Haugland Byfuglien
leder

Svein Aage Christoffersen
Åste Dokka
Adelheid Firing Hvambsal

Tor B. Jørgensen
Halvor Nordhaug
Marianne Skjortnes

Elise Ottesen Søvik
Svein Olaf Thorbjørnsen

Christofer Solbakken
Øyvind Rise

Innhold

1. Bakgrunn, oppnevning og mandat **7**
1.1 Bakgrunn for utvalgets arbeid 7
1.2 Mandat og sammensetning 10
1.3 Avgrensing og presisering av utvalgets oppgave 10
1.4 Konsultasjon 12
1.5 Rapportens oppbygging 12

2. Liv, samliv, ekteskap **14**
2.1 Liv er samliv 14
2.2 Samliv, biologi og reproduksjon 15
2.3 Ekteskapet som institusjon 17
2.4 Ungdom og seksualitet 19
2.5 Rettslig ordning av samliv 20
2.5.1 Ekteskapet 21
2.5.2 Partnerskap 21
2.5.3 Samboerskap/ordnet samliv uten vigsel 22

3. Utvikling i samfunnets praksis **24**
3.1 Befolkning og samliv 24
3.2 Offentlige utredninger om samliv og ekteskap 26
3.3 Internasjonale trender i lovgivningen 27

4. Kirkelig vurdering av samliv, samlivsetikk og samlivsordninger **30**
4.1 Kirken, ekteskapet og samfunnet – fra urkirken til høymiddelalder 30
4.2 Den romersk-katolske kirke: Ekteskapet som sakrament 31
4.3 Den lutherske reformasjon: Fra sakrament til kall 31
4.4 Den økumeniske situasjonen 33
4.4.1 Svenska kyrkan 33
4.4.2 Den danske folkekirke 34
4.4.3 Den evangelisk-lutherske kirken i Finland 35
4.4.4 Det lutherske verdensforbund 36
4.4.5 Den anglikanske kirken i England 36
4.4.6 Porvoo-fellesskapet 37
4.5 Situasjonen i Den norske kirke 37

5. Grunnleggende tolkningsperspektiver **40**
5.1 Allment og kristent 40
5.2 Skapelsestanken som utgangspunkt 41
5.3 Bibelen som etisk og moralsk norm i synet på ekteskapet 42

5.4 Ekteskap og samliv i Det gamle testamente. 44
5.5 Ekteskapet i Det nye testamente 48
5.5.1. Paulus 49
5.5.2 Hustavlene 52
5.5.3 Ekteskapet i Jesu forkynnelse 54
5.5.4 Homoseksualitet og homofilt samliv 56
5.5.5 Sammenfattende synspunkter 58

6. Samliv og ekteskap i dag 62
6.1 Verdigrunnlaget for ekteskapet som en borgerlig ordning 63
6.2 Skilsmisse 65
6.3 Gjengifte 66
6.4 Samboerskap 67
6.5 Likekjønnet ekteskap 70

7. Liturgiene 76
7.1 Kirkelig medvirkning ved inngåelse av ekteskap 77
7.2 Forbønnshandling for borgerlig inngått ekteskap mellom to av samme kjønn 78

8. Arbeidsrettslige konsekvenser 81
8.1 Allmenne bestemmelser i arbeidslivet 81
8.2 Situasjonen i Den norske kirke 82
8.3 Biskopens begrunnelse for ordinasjon og vigsling 83
8.4 Biskopens utstedelse av kollas og tjenestebrev 84
8.5 Tilsetting i kirkelig stilling 84
8.6 Biskopens bindende pålegg 85
8.7 Oppsigelse og avskjed 85
8.8 Oppsummerende om kirkens forventninger til egne ansatte 86

9. Utvalgets tilråding 88
9.1 Likekjønnet ekteskapsinngåelse 88
9.2 Forbønn for borgerlig inngått likekjønnet ekteskap 88
9.3 Ordinasjon/vigsling og tilsetting i kirkelig stilling 88

Vedlegg 90
1. Litteratur 90
2. Saksbehandlingen i Bispemøtet 91
3. Vedtak i Kirkemøtet 94

Kontaktinformasjon 98

1. Bakgrunn, oppnevning og mandat

1.1 Bakgrunn for utvalgets arbeid

Ny ekteskapslov ble innført i Norge fra 1. januar 2009. Loven innebærer at to personer av motsatt eller samme kjønn kan inngå ekteskap. Som følge av den nye ekteskapsloven gis også likekjønnede ektepar adgang til å bli vurdert som adoptivforeldre. Kvinnelige ektepar eller samboerpar får samme adgang til assistert befruktning som ulikekjønnede ektepar og samboere. I tillegg innføres det mulighet til foreldreskap for ikke-biologisk mor i kvinnelige ektepar etter fødsel ved assistert befruktning.

I sammenheng med at Norge har fått en ny ekteskapslov har det blitt en avstand mellom samfunnets tilretteleggelse av ekteskapsinstitusjonen og kirkens ordninger. Forholdet aktualiserer spørsmålsstillinger knyttet til forståelsen av ekteskap og samliv. Homofile og lesbiske som ønsker å formalisere sitt samliv kan ikke lenger ordne sitt samliv i forhold til partnerskapsloven. De kan nå bare velge ekteskap.

Det har vært arbeidet med spørsmålene og kirken har allerede gitt noen svar. I Bispemøtets høringsuttalelse til ny ekteskapslov uttalte flertallet (9 av 11 biskoper) følgende:

> *Ekteskapet er en samfunnsordning som gjenfinnes i ulike kulturer. Det kjennetegnes ved at det gir rettslige rammer rundt samlivet mellom mann og kvinne, ivaretar barna og regulerer familielivet. Ekteskap er mer enn en kontrakt mellom mannen og kvinnen. Det er en institusjon med viktige funksjoner både for samfunnet og for den enkelte. Ekteskapet mellom mann og kvinne regulerer økonomiske og juridiske rettigheter og plikter mellom ektefellene, seksualitet og oppvekstvilkår for nye generasjoner. At ekteskapsinngåelsen i de fleste kulturer markeres seremonielt med representanter til stede fra slekt og samfunn, uttrykker ekteskapets karakter av å være samfunnsordning … Kristen tro og livstolkning bekrefter ekteskapet mellom mann og kvinne som en universelt utbredt samfunnsordning. Samtidig får ekteskapet i teologisk perspektiv en særegen begrunnelse og aksentuering. Skapelsesfortellingene i Bibelen fremhever at mennesket som "art" består av både mann og kvinne, og menneskelivet videreføres som samliv mellom mann og kvinne. I den forstand er kjønnspolariteten konstituerende for ekteskapet. I evangeliene henviser Jesus til skapelsen av mennesket når han omtaler ekteskap og skilsmisse: "Fra begynnelsen av, ved skapelsen, skapte Gud dem til mann og kvinne. Derfor skal mannen forlate sin far og mor og holde seg til sin hustru, og de to skal være ett. Så er de ikke lenger to; deres liv er ett. Det som altså Gud har sammenføyd, skal mennesker ikke skille." Kristen tro forstår derfor ekteskapet mellom mann og kvinne som en ordning innstiftet av Gud Skaperen. I kristent perspektiv er livet alltid truet og sårbart. Kristentroen ser ekteskapet som et uttrykk for Guds livgivende og opprettholdende handling gjennom samfunnsmessige og kulturelle strukturer. Gjennom ekteskapet viderefører Gud menneskeslekten og sørger for beskyttelse av fellesskapets og den enkeltes liv … Bispemøtets flertall vil understreke at å definere likekjønnet samliv som ekteskap innebærer et radikalt brudd med den nedarvede ekteskapsinstitusjonen som er redegjort for ovenfor. Vi anser departementets forslag ikke bare som et brudd med kristendommens og de fleste andre religioners ekteskapsforståelse, men som et sosialt, kulturelt og økologisk eksperiment med konsekvenser vi neppe overskuer. (Bispemøtets høringsuttalelse – flertallets syn - BM 30/07)*

Et mindretall i Bispemøtet, biskop Tor B. Jørgensen og biskop Solveig Fiske, var uenig i denne oppfatningen, og formulerte sitt syn slik:

> *Ekteskapet er det kanskje tetteste fellesskapet, og et godt vern for kjærligheten. Det er begrunnet i skaperverket – som en borgerlig ordning og ikke et sakrament. Det er derfor ikke en "skaperordning" som utelukker andre former for samliv. Den første skapelsesfortellingens motiv når det gjelder skapelsen av mann og kvinne, er forplantning og videreføring av slekten. Da var selvfølgelig foreningen av de to kjønn en forutsetning. I dag anerkjenner vi seksualitetens egenverdi og betydning for kjærlighet og fellesskap, og behovet for kjønnsdifferensiering blir ikke så vesentlig. Det er og grunn til å vise til at den andre skapelsesfortellingen har som motiv ensomhet og fellesskap som i utgangspunktet ikke er kjønnsavhengig… ekteskapet (har) etablert seg som den institusjonen som gir best rammer for kjærlighet og fellesskap. En felles lov vil derfor utvide muligheten og gi flere del i den velsignelsen et ekteskap skal være. Heller enn å svekke ekteskapet som institusjon, vil en felles lovgivning kunne bidra til å styrke ekteskapets stilling i vår tid. Det skjer ved at ekteskapet igjen viser sin evne til å fornye seg i pakt med utviklingen i kirke og samfunn. (Bispemøtets høringsuttalelse – mindretallets syn. BM 30/07)*

Kirkemøtet 2007 gav en uttalelse hvor et flertall på 68 mot 16 uttalte at de ikke støttet innføring av ny lov. Hovedsynspunktet i uttalelsen var som følger:

> *Med det framlagte forslaget til felles ekteskapslov vil regjeringen sikre homofiles og lesbiskes rettigheter, støtte homofile og lesbiske i å leve åpent og aktivt motarbeide diskriminering. Dette er en målsetting som Kirkemøtet støtter. Vi kan imidlertid ikke se at disse hensynene krever etablering av en radikalt ny rettstilstand på samlivsområdet med felles ekteskapslov for ulike- og likekjønnede par. Kirkemøtet finner at det ikke er grunnlag for å fremme forslaget om felles ekteskapslov for Stortinget. En redefinering av ekteskapet i tråd med det foreliggende forslaget er ikke ønskelig (Kirkemøtet 2007).*

Uttalelsen la samtidig vekt på at partnerskapsloven gir en trygg ramme for samliv:

> *I Kirkemøtet er det delte meninger om hvorvidt homofile samliv lar seg forsvare ut fra bibelsk etikk. Likevel står vi sammen om at de som velger å leve i homofile parforhold skal ha gode og trygge ordninger for sine samliv. En ser derfor betydningen av at staten har lagt til rette for dette gjennom partnerskapsloven. Slik sikres homofile i partnerskap samme vern og tilnærmet like rettigheter som parter i ekteskap. Om partnerskapsloven ikke fungerer slik, bør den gjennomgås med tanke på eventuelle endringer. (Kirkemøtet 2007, jf. hele uttalelsen under Vedlegg.)*

Gjennom denne uttalelsen gir Kirkemøtet uttrykk for at homofile parforhold skal ha gode og trygge ordninger, og at homofile i partnerskap bør tilnærmelsesvis ha de samme rettigheter og vern som parter i ekteskap har. Kirkemøtet ønsket at partnerskapsloven skulle ivareta dette perspektivet. Møtet beklaget at regjeringen ikke gjorde saken til gjenstand for en omfattende utredning og prosess som involverte fagmiljøer og samfunnsinteresser.

Stortinget vedtok den nye ekteskapsloven, som ble iverksatt fra 1. januar 2009. Umiddelbart gav dette ingen konsekvenser for Den norske kirke. Kirkemøtet har ikke gjort endringer i liturgiske ordninger, og det er kun Kirkemøtet som har myndighet til dette. Det betyr at det på det nåværende tidspunkt ikke er anledning til å forestå vigsler av likekjønnede par i regi av prester i Den norske kirke. Dette er presisert i Ekteskapslovens § 16 første ledd, nytt tredje punkt, hvor det klart sies at et ekteskap er ugyldig dersom prest i Den norske kirke ikke har fulgt liturgi fastsatt av Kirkemøtet. I § 13 er det lagt inn et unntak for kirkelig vigsler som vil gjelde uansett ordning og liturgi: En kirkelig vigsler kan også nekte å foreta vigsel dersom en av brudefolkene er skilt og den tidligere ektefellen lever, eller dersom brudefolkene er av samme kjønn.

I Borg, Hamar, Nidaros, Nord-Hålogaland og Sør-Hålogaland har biskopene, i samsvar med oppfatningen de ga uttrykk for i forbindelse med diskusjonen av temaet på Bispemøtet i 2007, jf også behandlingen av sak BM 03/08, åpnet for at kirkene kan brukes til forbønnshandlinger, dersom presten finner det rett (Brev fra Borg biskop 6.5.2008, brev fra Hamar biskop 23.09.2008 og 15.04.2009, brev fra Nidaros biskop av 28.1.2009, fra Nord-Hålogaland 25.03.2008 og fra Sør-Hålogaland biskop 11.03.2008). De gjør det samtidig klart at det ikke kan foretas vigselshandlinger eller innføres liturgi

som ikke er vedtatt av Kirkemøtet. De vil imidlertid arbeide for å innføre ny liturgi og ordning på bakgrunn av en annen oppfatning av ekteskapsforståelsen, jf. de tidligere anførte sitater.

I høringen til ekteskapsloven uttalte Norges Kristne Råd at regjeringens arbeid med å endre ekteskapslovgivningen i Norge rokker ved grunnleggende tradisjoner og oppfatninger om hva ekteskap er i vårt samfunn. Norges Kristne Råd har i 2010 utredet konsekvenser av den nye ekteskapsloven for sine medlemmer.

I sitt møte i mai 2009 vurderte Kirkerådet tre mulige alternativer for videre behandling av saken.

a) Kirkemøtet tar stilling til vigsel av par av samme kjønn. Kirkemøtet må da ta stilling til om vigselsrett skal beholdes, om det skal utarbeides en ny liturgi og om det skal åpnes for borgerlig vigselshandling i kirken. Eventuelle endringer i liturgi må komme på et senere tidspunkt.

b) Kirkemøtet tar stilling til velsignelses/forbønnshandling for likekjønnede par i etterkant av borgerlig inngått ekteskap. Kirkemøtet må da vurdere om en slik ordning innebærer aksept og likestilling mellom samlivsformene. En må også ta stilling til form og innhold når det gjelder en eventuell velsignelses/forbønnshandling.

c) Som et tredje alternativ ble en helhetlig utredning av ekteskaps- og samlivsetikken foreslått. Med dette som grunnlag kan kirken ta nærmere stilling til de aktuelle ordningsspørsmål.

Kirkerådet vedtok å gå videre med alternativ c): En helhetlig utredning av ekteskaps- og samlivsetikken.

Forut for Stortingets behandling av ny ekteskapslov ga Kirkemøtet en uttalelse i forhold til lovteksten, men uttalelsen var ikke en uttømmende beskrivelse av kirkens ekteskapsforståelse. Vedtaket om å gå inn for alternativ 3 må ses på som et ønske om en utførlig utredning av ekteskap og samliv, en grundig analyse av de etiske utfordringer på dette området. Dette vide perspektivet tilsier at samlivsetikk i videre mening ønskes integrert i drøftelsen. Det dreier seg først og fremst om selve ekteskapsforståelsen, men også om tema som samboerskap og det å leve enslig.

De nevnte supplerende deltema, samboerskap og å leve enslig, har tidligere vært noe utredet.

Bispemøtet foretok i 1985 en omfattende drøftelse av temaet samboerskap med overskriften «Ekteskap og samlivsformer». I 1988 kom saken opp igjen med bakgrunn i en utredning om samme tema ved en arbeidsgruppe oppnevnt av Bispemøtet. I Bispemøtet 28.9 – 4. 10 1995 samlet biskopene seg om et enstemmig nei til at samboere kunne tilsettes i kirkelige stillinger, eller ha verv som tillitsvalgte. Møtet uttalte:

> *Ekteskapet er Guds gode ordning for samlivet mellom mann og kvinne. Men det er ikke lenger den ene dominerende samlivsform i vår kultur. Stadig flere par inngår en eller annen form for regulert eller uregulert samboerskap, med de følger dette også får for barna. Den endring i samlivsformene som har skutt fart i løpet av de siste tiår representerer et betydelig kulturskifte med til dels meget dramatiske følger, både i vårt land og i hele den vestlige kulturkrets … Nettopp i tidens mange samlivshavarier ligger enda en begrunnelse for oss til å tale ekteskapets sak i dag. Vi er opptatt av å holde visjonen om ekteskapet som det gode samliv levende. Og vi ønsker å gi vår varme støtte til alle som innerst inne ønsker å gifte seg. Ethvert samlivsbrudd skaper tapere, enten det er et ekteskap eller et samboerskap som opphører. Nettopp i en slik konfliktfylt situasjon vises noe av ekteskapets styrke, fordi ekteskapet så sterkt tar sikte på å beskytte den svake part, også ved et samlivsbrudd. Ofte vil den svake part være kvinnen. Alltid vil det være barna. Til alle som er opptatt av å sikre sin elskede og sine barn også med tanke på de onde og vanskelige dagene, vil vi holde fram: Velg ekteskapet, fordi ekteskapet er den samlivsform som best beskytter den svake part! … Medarbeidere i kirken må ikke med sitt liv vitne mot ekteskapet som Guds gode ordning. Det er ikke forenlig med de krav kirken stiller til sine ansatte å etablere seg i samlivsforhold utenom et ordnet ekteskap (BM 14/95).*

Siden har kirken i liten grad utredet spørsmålet om samboerskap. I januar 2009 ordinerte Sør-Hålogaland biskop en prest som lever i samboerskap til prestetjeneste i bispedømmet. Han uttrykte samtidig et ønske om at kirken diskuterer ekteskap og samboerskap.

1.2 Mandat og sammensetning

På bakgrunn av det ovenstående gjorde Kirkerådet i mai 2009 følgende vedtak (sak KR 29/09):

"KR-029/09 Vedtak:
Kirkerådet ser behovet for å klargjøre Den norske kirkes ekteskapsforståelse som luthersk kirkesamfunn, og ser at dette gjøres best i rammen av en helhetlig utredning av samlivsetikken i møte med dagens samlivsetiske virkelighet.

Utredningen skal være en grundig, teologisk gjennomgang av kirkens ekteskaps- og samlivsetiske forståelse.

Kirkerådet ber Bispemøtet om å forestå en slik utredning."

Bispemøtet behandlet saken høsten 2009 (sak BM 40/09), og gav følgende mandat for utvalget:

Bispemøtet oppnevner med dette et utvalg til å utrede enkelte spørsmål knyttet til ekteskap og samliv. Utvalget gis følgende mandat:

1. Utvalget bes om å utrede Den norske kirkes forståelse av ekteskapet som institusjon i et teologisk, kulturelt og rettslig perspektiv.

2. Utvalget skal redegjøre for endringer i befolkningens holdninger og praksis i samlivsspørsmål, samt endringer i lovgivningen. Utvalget skal videre drøfte andre samlivsformer. Utvalget skal i denne sammenheng utrede premisser for en kirkelig samlivsetisk tenkning og veiledning.

3. Følgende biskoper oppnevnes til medlem av utvalget:

Helga Haugland Byfuglien, leder
Halvor Nordhaug
Tor B. Jørgensen

4. Bispemøtets generalsekretær fungerer som sekretær for utvalget.

5. Utvalget bes ferdigstille sitt arbeid innen 1. oktober 2011."

Bispemøtets arbeidsutvalg oppnevnte de resterende medlemmer av utvalget i desember 2009, etter å ha fått denne oppgaven delegert fra Bispemøtet. Utvalget har etter dette hatt følgende sammensetning:

Biskop Helga Haugland Byfuglien, leder
Professor Svein Aage Christoffersen, Teologisk fakultet, UiO
Stipendiat Åste Dokka, Teologisk fakultet, UiO
Psykolog og generalsekretær Adelheid Firing Hvambsal, Norges KFUK-KFUM
Biskop Tor B. Jørgensen
Biskop Halvor Nordhaug
Førsteamanuensis i sosialantropologi Marianne Skjortnes, Misjonshøgskolen
Barne- og ungdomsprest Elise Ottesen Søvik, Bekkelaget menighet
Professor Svein Olaf Thorbjørnsen, Menighetsfakultetet

Generalsekretær for Bispemøtet, Christofer Solbakken, ble oppnevnt som sekretær for utvalget. Seniorrådgiver Øyvind Rise har bistått med sekretariatsoppgaver fra mai 2012 og frem til sluttføringen av arbeidet.

Seniorprest, dr. philos. Olav Tveito var engasjert som utreder for utvalget fra 1. september – 31. desember 2011.

1.3 Avgrensing og presisering av utvalgets oppgave

Ut fra det som er beskrevet ovenfor foreligger det en diskrepans mellom den tenkning om samliv og samlivsordninger som er kommet til uttrykk i kirkelige vedtak og den utvikling som har skjedd i lovverket. Mens kirken har ønsket å verne om det heterofile og monogame ekteskapet, har lovgivningen forholdt seg til faktiske endringer i befolkningens praksis og holdninger, og tilpasset lovreguleringen av ulike samlivsordninger deretter. Disse endringene har delvis handlet om at vigselen ikke på samme måte som tidligere blir sett på som nødvendig for inngåelse av samliv, og at samliv uten vigsel (samboerskap) derfor har økt dramatisk i utbredelse. Delvis har det handlet om at homofile og lesbiske gradvis har fått økt forståelse og aksept for sin seksuelle legning, og at samlivsordningene søkes tilpasset dette. Utvalget vil på denne bakgrunn legge til

grunn at ekteskapet som institusjon og samlivsform ikke er en statisk størrelse, men noe som har vært og vil være under kontinuerlig endring. Samtidig har ekteskapet som ordning i all sin historiske foranderlighet også hatt klare, kontinuerlige kjennetegn. Denne erkjennelsen vil ha betydning også når det gjelder forståelsen av ekteskapet ut fra et teologisk og kirkelig perspektiv. Det er vanskelig å beskrive ekteskapet på en abstrakt måte, det har alltid gjenspeilet samtidens tenkning og praksis. Kjernen i kirkens engasjement for samlivsordninger må på den ene side handle om hva som bidrar til å styrke troskap mellom partene, om respekt og likeverd, og om hva som skaper trygghet for barn. På den andre side handler det om å se disse anliggender i lys av grunnleggende bibelske perspektiver på samliv.

Utvalget drøftet ved starten av sitt arbeid en nærmere avgrensing og presisering av hvordan mandatet skal oppfattes. Temaet har vært omtalt også siden, under arbeidets gang. Det legges til grunn at Bispemøtets mandatformulering ikke utvider den bestilling som ligger i Kirkerådets vedtak, men presiserer og spesifiserer den. Utvalget ser videre en utfordring i å fyllestgjørende skulle beskrive endringer i befolkningens holdninger og praksis. Dette er i seg selv et komplisert samfunnsvitenskapelig forskningsfelt. Selv om utvalget mener det er avgjørende at kirkens drøfting av samlivsetikk og samlivsordninger skjer på bakgrunn av en reell og troverdig beskrivelse av de faktiske samfunnsforhold, vil utvalget likevel ha behov for å begrense denne beskrivelsen ut fra en streng forståelse av hva som er kjernen i mandatet.

I lys av bakgrunnen for Kirkerådets vedtak synes det klart for utvalget at det er spørsmålet om kirkelig ekteskapsritual for likekjønnede ektepar som er den viktigste drivkraften bak oppnevnelsen. For utvalget blir dermed den kirkelige forståelsen av ekteskapet, og om og eventuelt på hvilke premisser den kan åpne eller lukke for likekjønnet kirkelig vigsel, det som utgjør kjernen i mandatet og hovedsaken i utvalgets arbeid. Dermed blir det nødvendig i noen grad å gå inn på spørsmålet om homofili i lys av det bibelske materialet. Utvalget har imidlertid avgrenset seg opp mot den oppgave som Lærenemnda behandlet i 2006.

Videre blir spørsmålet om kirkens forståelse av samboerskap, og kirkens måte å forholde seg til samboere, også et hovedpunkt i arbeidet. I randsonen for disse to ligger bl.a. forhold knyttet til kjønn, seksualitet, enslig stand, barn, skilsmisse og gjengifte. Utvalget ser at dette kan ha til dels stor relevans for vurderingen av kjernepunktene, men har likevel i begrenset grad valgt å gå inn på dette. Vi har heller ikke ønsket å gå særlig inn i spørsmål knyttet til barneloven og bioteknologiloven, altså adopsjon, eggdonasjon, sæddonasjon, surrogati.

Ekteskap er en livsform som finnes i alle kulturer, og den kulturelle konteksten er med på å gi denne samlivsformene sitt preg. Dette gjør det vanskelig å snakke generelt om ”ekteskapet” uavhengig av tid og sted. Utvalget har tatt utgangspunkt i vår norske kontekst og drøftet hvordan vi kan tenke om ekteskapet i vårt samfunn i dag.

Avslutningsvis presiserer utvalget at utredningsarbeidet primært må anses å imøtekomme kirkens behov for avklaring og refleksjon knyttet til de vanskelige avveininger som har oppstått på bakgrunn av spenninger mellom kirkens tradisjonelle syn på ekteskap og samliv og lovendringer og nye samlivsformer som gjør seg gjeldende i samfunnet. Samtidig vil etiske refleksjoner ha ikke bare kirken, men samfunnet som adressat. Det utgjør en del av kirkens ansvar og sosial-etiske forpliktelse å engasjere seg i samfunnsspørsmål. En motsetning mellom en åndelig sfære og den sosiale konteksten vi lever våre liv innenfor er en fremmed tanke ut fra både et bibelsk skapelsesperspektiv og vår egen lutherske tradisjon. Overveielser omkring disse aktuelle etiske tema bør innebære et memento til innarbeidet kirkelig praksis, men bør også ha en utadrettet kulturkritisk funksjon.

Samlivsforståelsen i kirken har tradisjonelt tatt utgangspunkt i ekteskapet mellom mann og kvinne. I dag kan ekteskapsforståelsen ikke sees isolert fra andre samlivsformer. Kirkens veiledning er ikke nødvendigvis i overensstemmelse med folkemeningen, men må alltid være i dialog med den. En drøfting av samlivsetiske spørsmål vil derfor synliggjøre en teologisk tilnærming til spørsmålene og gi en teologisk basis for å forstå sammenhenger i kirkens tenkning rundt samlivsspørsmål.

Utvalget vil fastholde at det foreligger et legitimt grunnlag for kirken til å veilede om seksualitet og samliv. Spørsmålet er imidlertid hvorvidt dette innebærer at kirken bare kan anerkjenne én bestemt samlivsform, evt gi preferanse til en bestemt samlivsform. Utvalget ser det som sin oppgave å gi impulser til en refleksjon omkring dette spørsmålet.

1.4 Konsultasjon

Utvalget gjennomførte en åpen konsultasjon 24. januar 2011. Det var omkring 50 deltakere på konsultasjonen.

På konsultasjonen ble det gitt ulike bidrag, både fra samfunnsforskning, praktisk prestetjeneste, bibelforskning og systematisk teologi.

Professor Willy Pedersen presenterte resultater fra en longitudinell empirisk studie om ungdoms seksualpraksis. Studentprest Inger Anne Naterstad reflekterte rundt erfaringer fra sjelesorg med studenter. Professorene Turid Karlsen Seim og Karl Olav Sandnes presenterte bibelvitenskapelige perspektiver, og førsteamanuensis Beate I. Hovland og professor Bård Mæland reflekterte systematisk-teologisk rundt hvordan kirken kan eller bør veilede i samlivsetiske spørsmål.

Lovrådgiver Katrine Fredwall i Justisdepartementet var invitert til ett av utvalgets møter, og redegjorde for ekteskapsloven og samlisjus i et historisk og aktuelt perspektiv.

1.5 Rapportens oppbygging

Om de temaene utvalget behandler er det uenighet i kirken, og denne uenigheten gjenspeiles også i utredningen. Utvalget har imidlertid forsøkt å finne et felles fundament som kan gjøre det mulig å diskutere de spørsmålene det er uenighet om på en sakssvarende måte, slik at uenighetene ikke får overskygge alt det man også er enige om. Det er lagt vinn på å beskrive saksfeltet på en nyansert måte og på å vise til ulike måter å forstå problemene på. Utvalget har ikke holdt avstemninger på ethvert punkt der det kan være divergens og uenighet, men skissert forskjellige tenkemåter ved å skjelne mellom ”noen” og ”andre”. Det er imidlertid ikke slik at ”noen” i ett kapittel nødvendigvis er identisk med ”noen” i et annet kapittel. Eksempelvis betyr dette at de som anbefaler at samboere ikke bør ordineres/vigsles eller tilsettes i kirkelige stillinger i kapittel 9.3, ikke nødvendigvis slutter seg til alt som sies av “noen” om samboerskap i kapittel 6.4.

2. Liv, samliv, ekteskap

2.1 Liv er samliv

Grunnleggende sett lever et menneske alltid i en eller annen form for samliv med andre mennesker. Mennesket er et sosialt vesen, ikke bare i den forstand at det trives i fellesskap med andre, men også i den helt grunnleggende forstand at vi alle er avhengige av fellesskapet med andre mennesker både for å kunne overleve, og for å kunne utfolde våre liv som mennesker. Fellesskapet spenner fra det personlige, intime forholdet mellom to mennesker i vennskap og kjærlighet, til det store fellesskapet i et land og, globalt sett, i verden. I mellom dette finnes det et uoverskuelig antall fellesskapsformer, der menneskene lever sammen i familier, nabolag, foreninger, på arbeidsplasser og i kommuner – for bare å nevne noen stikkord. Alle disse forskjellige formene for fellesskap er også livsformer. De er måter å forme livet på som et menneskelig fellesskap. Noen av disse livsformene er viktigere og mer grunnleggende enn andre, noen er mindre viktige og noen kan unnværes. Men fellesskapet som sådant kan ikke unnværes. Livet er ikke noe vi har for oss selv. Livet er noe vi på det ene eller andre måten deler med hverandre. Liv er fellesskap. Liv er samliv.

Grunnlaget for samlivet er selvfølgelig biologisk gitt, men den skikkelsen som vi gir samlivet – livsformen – er ikke uten videre biologisk gitt. Mennesket kan tilrettelegge og organisere sitt samliv på forskjellige måter, og må dermed også ta stilling til de muligheter som livet gir. Men ingen begynner organiseringen av livsformene på bar bakke. Alle overtar vi de livsformene som er utviklet i den kulturen vi fødes inn i, eller vokser opp i. Fellesskapet er altså ikke bare et fellesskap med de menneskene som lever samtidig med oss, men også et fellesskap med de menneskene som har levd før oss. Enkelt sagt betyr dette at samlivsformene våre har en historisk skikkelse som varierer med tid og sted. Livsformene våre er også i forandring. Noen steder forandres de lite og langsomt, andre steder og til andre tider mye og raskt.

At livsformene er noe vi overtar fra dem som har levd før oss, betyr ikke at vi ikke kan ta stilling til dem, forandre dem og eventuelt også utvikle nye. Og fremfor alt sparer det oss ikke for å måtte fylle livsformene med personlig innhold. Hvor stort spillerom vi har når vi tar stilling til livsformene våre, det er også kulturelt betinget, og vi lever i dag i en kultur som gir oss et betydelig, men på ingen måte grenseløst spillerom.

Det som er sagt så langt er ikke spesifikt kristent. Det er allment. Liv er samliv, uansett hva man ellers tror, mener eller bekjenner seg til. Men det forhold at liv alltid er samliv, kan tolkes og forstås på forskjellige måter og under forskjellige synsvinkler. I denne utredningen vil vi forstå og fortolke samliv under en kristen synsvinkel. Det betyr imidlertid ikke at det som sies ikke kan ha allmenn betydning. Riktignok lever vi i en pluralistisk tid der forskjellige livssyn, religioner og ideologier brytes mot hverandre, og der det kan se ut til at alt en mener, avhenger av hvilket livssyn en har. Livssynspluralismen innebærer imidlertid ikke at vi ikke lenger kan eller behøver å ta stilling til spørsmål som gjelder samfunnets verdigrunnlag og livsformer under en allmenn synsvinkel. Tvert imot gjør nettopp pluralismen disse spørsmålene viktigere enn noen gang før. Derfor kan ingen bruke livssynet som påskudd til å trekke seg ut av den allmenne samtalen om verdispørsmål i samfunnet, like lite som livssynet kan brukes som argument for å ekskludere noen fra denne samtalen. Også mennesker med forskjellig livssyn kan ha mye felles.

Det hører altså med til menneskelivets grunnvilkår at vi må leve i fellesskap med andre mennesker. I kristen tro blir dette sett i lys av troen på Gud som himmelens og jordens Skaper, som det heter i den Apostoliske trosbekjennelsens aller første artikkel. Når liv alltid er liv i fellesskap og samliv med andre mennesker, er det fordi livet er skapt slik. Vi er skapt til å leve i fellesskap med hverandre. Det er ingen tilfeldighet at trosartikkelen om skapelsen kommer først, før artikkelen om Jesus Kristus (2. artikkel) og artikkelen om Den hellige ånd og kirken (3. artikkel). Evangeliet om Jesus Kristus forutsetter at Gud allerede er i verden, som Skaperen.

Selv om Den første trosartikkelen er felles for alle kristne kirker og kirkesamfunn, er det i vår sammenheng nærliggende å utdype dette ved hjelp av Martin Luthers utlegning av den kristne skapertroen. Skapertroen var for Luther ikke en teori om hvordan verden var blitt til på ett eller annet tidspunkt i en nær eller fjern fortid. Den var et uttrykk for livsvilkårene våre her og nå og til alle tider. Når vi er skapt til å leve sammen, er det fordi Gud vil gi oss livet gjennom det fellesskapet som vi er innvevd i. Interessant nok omfatter dette livgivende fellesskapet, slik Luther så det, ikke bare andre mennesker, men også planter og dyr og naturen i det hele. Alt er vevd sammen i en stor vev der formålet er at livet, vårt eget så vel som andres, skal utfoldes og utvikles til alles beste. Derfor er det et viktig poeng for Luther at det liv vi får gjennom sammenvevingen med andre mennesker og annet liv, det skal vi gi videre til andre. Vi er det redskapet Gud bruker for at andre skal få liv. Gud har lagt våre medmenneskers liv i vår hånd, for at også de skal kunne få det livet som i siste instans ikke kommer fra oss, men fra Gud. Slik blir samlivet tolket under en kristen synsvinkel.

Den foreliggende utredningen dreier seg verken om samliv i sin alminnelighet eller om enhver form for samliv, men om samlivsspørsmål knyttet til parforhold og ekteskap. Det er imidlertid en grunntanke i det følgende at samliv i parforhold og ekteskap må ses mot en bredere bakgrunn av samlivsformer og forankres i et grunnleggende syn på mennesket som et samlivs-individ.

2.2 Samliv, biologi og reproduksjon

Samlivsformene har ikke bare et historisk og kulturelt grunnlag, de har også et biologisk grunnlag. Et av de viktigste, men slett ikke det eneste elementet, i dette grunnlaget, er seksualdriften. Seksualdriften er, og har alltid vært, oppfattet som en i særklasse fellesskapsstiftende drift. Seksualdriften trekker menneskene til hverandre og får oss som mennesker til å stifte fellesskap, både på kort og på lang sikt. I alle kulturer og religioner kan vi finne denne tanken om seksualdriften som en fellesskapsstiftende drift. I Bibelen kommer dette forhold til uttrykk blant annet i skapelsesberetningen i 1 Mos 2,4-25, som ikke skal leses som en historisk beretning om hvordan verden en gang ble til, men som en grunnfortelling som skal si oss noe om menneskets livsvilkår her og nå.

De første kapitlene i 1 Mos inneholder to skapelsesberetninger. I den første skapelseberetningen i 1 Mos 1,1- 2,4 skapes mannen og kvinnen samtidig, i Guds bilde (1,27). I den andre skapelsesberetningen skapes først mannen av jordens støv (2,7), deretter skapes kvinnen av mannens ribben (2,21-22). Denne fortellingsstrukturen gir mulighet for å framheve det menneskelige felleskapets betydning. Når Gud etter å ha skapt mannen også skaper kvinnen, er det fordi ”det er ikke godt for mennesket å være alene”. Og fordi det ikke er godt for mennesket å være alene, lager Gud ”en hjelper av samme slag” (2,18). Som det går frem av den norske bibeloversettelsen (2011), er dette et utsagn som ikke bare gjelder mannen, men som gjelder mennesket som sådant og dermed alle mennesker. Selv om mannen skapes først, er det likevel først når kvinnen blir skapt at mannen blir mann i kvalifisert forstand, og Gud skaper mennesket som *mann og kvinne* fordi det ikke er godt for *mennesket* å være alene.

På grunn av dette kjødelige, eller som det er mer nærliggende å si i dag, biologiske slektskapet mellom mann og kvinne, trekkes mannen til kvinnen: ”Derfor skal mannen forlate sin far og sin mor og holde seg til sin hustru og de to skal være ett” (1 Mos 2,24). Derfor altså – fordi de biologisk sett er av samme slag, trekkes mannen til kvinnen. Teksten handler ikke først og fremst om ekteskapet, men om den driften som gjør at mannen trekkes til kvinnen og danner et nytt, livgivende (dvs. reproduserende) og ordnet fellesskap med henne.

Det står ikke til å nekte at denne teksten kan leses slik at den gjenspeiler kjønnsroller som er fremmed for oss i dag. Forholdet mellom mann og kvinne blir sett fra mannens synsvinkel. Ikke bare ligger det i fortellingsformen at mannen blir skapt først, men det er også mannen som trekkes til kvinnen og dermed også bryter ut av det biologiske fellesskapet med sin familie for å ha sex med en kvinne fra en annen familie. Teksten handler altså ikke om hvem som skal flytte hjemmefra, men om at seksualdriften trekker mannen til en kvinne utenfor den egne familien. At kvinnen takket være den samme seksualdriften også trekkes til mannen, sier teksten ikke noe om. Men det utelukkes heller ikke, og leser vi videre, ser vi at det i 1 Mos 3,16 står: "du skal begjære din mann". Det patriarkalske kjønnsrollemønsteret understrekes også i samme åndedrag, når det føyes til: "og han skal herske over deg". Vi finner ingen tanke om likestilling mellom kjønnene i disse tekstene, men vi finner et svært realistisk syn på seksualdriftens betydning for samlivet mellom mann og kvinne.

Seksualdriften er altså en sosial drift. Den driver menneskene sammen. Seksualdriften er riktignok ikke den eneste sosiale driften i menneskets liv, men den er grunnleggende, fordi den er en forutsetning for at mennesket kan reproduserer seg og dermed gi livet videre til nye generasjoner. Det er heller ingen tvil om at reproduksjonen er et sentralt aspekt ved 1 Mos 2-3. Men det er ingen grunn til å lese teksten slik at samlivet bare dreier seg om reproduksjon. Utgangspunktet for det begivenhetsforløpet som munner ut i vers 2,24 er at Gud konstaterer at det ikke er godt for mennesket å være alene. Det er godt for mennesket å leve sammen med andre. Hva betyr "godt" her? Det er selvfølgelig ikke så lett å si med sikkerhet, men det er ingen grunn til å tro at det bare betyr seksuelt godt, eller at det gode utelukkende ligger i reproduksjonen. Teksten er blitt til i en tid da det å være del av en familie, ha slekt og venner var avgjørende for å kunne overleve. Idet mannen trekkes til kvinnen, skapes grunnlaget for det sosiale fellesskapet som enhver er avhengig av for å kunne leve og overleve: familie, slekt, stamme. Med ekteskapet etableres en ny enhet.

Seksuallivet handler altså om livets materielle betingelser, men det handler også om livets personlige kvaliteter. Det seksuelt baserte samlivet handler også om samlivet som et sted for intimitet, fortrolighet, anerkjennelse, støtte og respekt. Gjennom seksualdriften kommer vi hverandre nær på en helt spesiell måte. Derfor er vi i vår seksuelle omgang med hverandre, også eksepsjonelt sårbare, og derfor handler det nære samlivet også om kjærlighet. Når vi også i dag vil si at det ikke er godt for et menneske å være alene, så henger det sammen ikke minst med vårt behov for nærhet, intimitet, anerkjennelse og trofasthet – behovet for en å dele gode og onde dager med, behovet for en som er der når ulykke og sorg rammer, og som man også kan dele livsgleden med. Dette står det ikke noe om i 1 Mos 2, men det utelukkes heller ikke, og er uansett viktig for vår forståelse av parforhold og samliv i dag. Når det i 1 Mos 2,18 sies at det ikke er godt for mennesket å være alene, tas det ikke noe forbehold. Det gjelder alle mennesker. Teksten ser på seksualdriften som en drivkraft i forholdet mellom mann og kvinne, ikke minst fordi seksualdrift og reproduksjon er uløselig knyttet sammen. Hvis ikke seksualdriften trekker mannen til kvinnen, vil mennesket ikke kunne leve videre. Det vil ikke være mulig å stifte nye fellesskap. Det er i og for seg helt selvfølgelig, og det er like sant i dag som det var den gang denne teksten ble skrevet.

At det ikke er godt for mennesket å være alene, det gjelder altså alle mennesker, kvinner som menn. Mennesket er skapt til et liv i fellesskap med andre mennesker, til støtte og hjelp for hverandre. Derfor trekkes mann og kvinne til hverandre, i en seksuell, erotisk drift som ikke bare binder de to sammen, men som også gjør det mulig for mennesket å formere seg og skape nye mennesker, som også er skapt til å leve i fellesskap med andre. Fellesskapet omfatter mer enn et isolert forhold mellom mann og kvinne.

At fellesskap og samliv er konstituerende for ethvert menneskes liv er noe vi ikke bare kjenner til fra Bibelen, men noe som tilsvarer allmenmenneskelig livserfaring. Menn og kvinner trekkes til hverandre, formerer seg og får barn. Det har de gjort over alt og til alle tider, og det gjør de i dag. Samtidig har vi også erfaring for at den seksuelle kraften kan trekke kvinner til kvinner og menn til menn. Dette står det ikke noe om i 1 Mos 1-3. Men det tas heller ikke noe forbehold, når det gjelder det grunnleggende utsagnet om at det ikke er godt for mennesket å være alene. Utsagnet gjelder for kvinner som for menn, barn som voksne, heteroseksuelle som homoseksuelle. Alle har behov for noen å leve sammen med, på den ene eller andre måten.

Enkelte i utvalget vil påpeke at 1 Mos 2,18 også kan leses annerledes enn det som er forutsatt i det foregående. Utsagnet om at det ikke er godt for et menneske å være alene, bestemmes da i større grad ut fra den sammenheng det står i. Slik sett er det ikke et allment utsagn om menneskets behov for fellesskap, men et utsagn som må forstås ut fra den løsning på menneskets ensomhet som er knyttet til fellesskapet mellom mann og kvinne. I teksten er ensomheten i 2,18 så å si kvalifisert gjennom fortellingen om dannelsen av fellesskapet mellom mann og kvinne. Poenget med dette er selvfølgelig ikke å si at menneskelig ensomhet ikke er et problem. Det er definitivt ikke godt for mennesket å være alene, men det er vanskelig å belegge det problematiske med denne allmenne ensomhet ut fra teksten i 1Mos 2,18. Det ligger nærmere å forstå 1 Mos 2,18ff som et uttrykk for at i Det gamle testamente har alle menneskelige fellesskap sin kjerne og sin midte i fellesskapet mellom mann og kvinne.

2.3 Ekteskapet som institusjon

Seksualdriften er imidlertid ikke bare en sosial drift, den er også en asosial drift. Bibelen er full av fortellinger om dette også. Seksualdriften stifter ikke bare fellesskap, den kan også rive opp og ødelegge fellesskap. Den kan ikke bare åpne vårt blikk for den andre, den kan også få oss til å lukke øynene for andre mennesker og gjøre det vi selv har lyst til, og bare det. Seksualdriften kan åpne for kjærlighet, men den kan også være egoistisk, destruktiv og ødeleggende, både for en selv og for andre. Derfor har det i ethvert samfunn vært slik, og er fortsatt slik, at samfunnet på en eller annen måte har forsøkt å lovregulere seksualdriften. Den vanligste måten å gjøre dette på, har vært å gjøre det via ekteskapsinstitusjonen. Sex har vært begrenset til ekteskapet, og ekteskapet er blitt gjort permanent, dvs. livsvarig. Det er ingen tvil om at en viktig grunn til å foreta et slikt grep har vært hensynet til reproduksjonen. Samfunnet trenger barn, barn trenger foreldre, og det er godt for barn å vokse opp med foreldre i et stabilt samliv. Men det er heller ingen tvil om at ekteskapsinstitusjonen gir grunnlag for å ivareta også en rekke av de andre kvalitetene som er knyttet til et samliv: gjensidig støtte og hjelp, respekt og anerkjennelse. Kort sagt: kjærlighet.

Sett i et historisk perspektiv er det viktig at vi ikke idylliserer den sosiale rollen som ekteskapsinstitusjonen har spilt opp gjennom tidene. Ekteskapet har ikke bare handlet om kjærlighet, fellesskap og støtte, men også om makt, allianser, penger og arv. Det har vært en institusjon som menn har brukt for å holde kvinners seksualitet og reproduksjonsevne under kontroll, og vært en undertrykkende institusjon for kvinner i sin alminnelighet. Ekteskapet har aldri vært nødvendig for å kunne vite hvem som er barnets mor, men ofte for å kunne vite hvem som var barnets far, eller hvem som skulle regnes for barnets far. Derfor har bruken av ekteskapsinstitusjonen for å regulere seksuallivet også hatt store konsekvenser for barn født utenfor ekteskapet.

Alle de negative sidene som ekteskapet har hatt i tidligere tider, har i vår tid ført til at noen helt har avskrevet ekteskapet som institusjon. Det mener vi i dette utvalget at det ikke grunn til å gjøre. Men det er viktig å holde for øyet at ekteskapet er en tvetydig institusjon som kan brukes både til godt og til ondt, og at et kritisk blikk på ekteskapet også er nødvendig for å kunne utvikle denne institusjonen videre.

Ekteskapet som institusjon er altså ingen statisk størrelse. Definisjonen og forståelsen av hva et ekteskap er har endret seg historisk og kulturelt, og det samme har lovverket. En av de mest radikale endringene i vår sammenheng fant sted på reformasjonstiden, da ekteskapet ble tatt ut av kirkeretten og definert som en borgerlig ordning, underlagt det verdslige styrets lovgivning og domsmakt. En viktig konsekvens av denne endringen var at det nå ble gitt en lovlig adgang til skilsmisse og gjengifte.

De mest omfattende diskusjonene og de største endringene i ekteskapslovgivningen etter reformasjonen har funnet sted i det 20. århundre. Et viktig aspekt ved disse endringene er at ekteskapsloven i stadig mindre grad er blitt brukt som et instrument for å regulere den seksuelle praksis i samfunnet.

Inntil 1972 var det ifølge straffelovens § 379, den såkalte konkubinatparagrafen, forbud mot samboerskap mellom to ugifte personer av motsatt kjønn. Sex i et fast etablert forhold utenfor ekteskapet var altså forbudt. I 1972 ble denne paragrafen opphevet. Sex er fortsatt lovregulert i en viss

utstrekning, men ikke gjennom ekteskapsloven eller ekteskapet som institusjon. De lover som gjelder for sex er knyttet til frivillighet, til alder, til slekts- og familiebånd, til kommersielt salg (prostitusjon), til overføring av sykdom og til eksponering i det offentlige rom. Ekteskapet har altså vært et instrument til lovregulering av sex, men er det ikke lenger.

En av grunnene til at man i dag ikke bruker ekteskapsloven til å regulere sex per se er at båndene mellom sex og reproduksjon er blitt løsere som følge av prevensjon. Sex er ikke på samme måte som før forbundet med reproduksjon. Men reproduksjon er under normale omstendigheter fortsatt forbundet med sex, og alltid forbundet med kjønn. Derfor er barn og samliv tett forbundet, og vi har en rekke lover og regler som regulerer samlivet via felles barn. Reproduksjon er fortsatt lovregulert, men ikke ved at man lovregulerer sex, og heller ikke via ekteskapsloven, i alle fall ikke i direkte forstand.

En annen viktig grunn til at ekteskapsloven ikke lenger brukes til å regulere sex i samfunnet, er at vi i langt større grad enn før gir den enkelte rett til å eie sitt eget seksualliv, altså seksuell autonomi. Det vi derfor lovregulerer, er ikke seksuallivet, men noen av de konsekvensene som seksuallivet kan få, som når det i visse tilfeller kan være straffbart å overføre HIV/AIDS til et annet menneske, eller når en persons rett til å eie sitt eget seksualliv brytes, som for eksempel ved voldtekt.

Samtidig med at konkubinatparagrafen ble opphevet i 1972, opphevet man også straffelovens § 213, som forbød seksuell omgang mellom menn (og for øvrig også mellom mennesker og dyr). Seksuell omgang mellom kvinner har aldri vært forbudt, kanskje fordi man ikke kunne forestille seg at kvinner hadde sex med hverandre. Uansett, så var en viktig grunn til at paragrafen ble opphevet sammen med konkubinatparagrafen, en voksende anerkjennelse av den enkeltes rett til å eie sitt eget seksualliv. Opphevelsen av disse paragrafene møtte ingen motstand fra kirkelig hold.

I den vestlige verden i dag er en kontraktsrettslig forståelse av ekteskapet enerådende i lovgivningen. Ekteskapet er en frivillig avtale mellom to selvstendige parter. Med utgangspunkt i partenes likeverdighet og gjensidige samtykke som grunnlag for ekteskapet, er det blitt lettere både å inngå og å oppløse ekteskap. Ekteskapsloven av 4. juli 1991 bruker ordet ”ekteskap” uten noen definisjon. Dette er bevisst fra lovgivers side, jf den anbefaling som ble gitt i Ekteskapslovutvalgets innstilling (del 1): ”Utvalget finner det heller ikke nødvendig å forsøke å gi noen definisjon av begrepet ekteskap. Det finnes tilstrekkelig å gi regler for hvorledes ekteskap i lovens forstand må inngås” (NOU 1986:2 s. 62). I Ot prp nr 28 (1990-1991) s. 13 heter det at: ”Ekteskapet er likevel den helt dominerende samlivsformen, og flertallet av ekteskapene varer fortsatt livet ut. Etter Justisdepartementets syn er det viktig at bestemmelsene i en ny ekteskapslov utformes slik at de kan bidra til at ekteskapets rolle som samlivsform ikke svekkes”.

Den siste revisjon av ekteskapsloven innebærer at ekteskapet ikke lenger er forbeholdt to mennesker av ulikt kjønn (heterofilt ekteskap), men er åpnet også for to mennesker av samme kjønn (likekjønnet ekteskap).

Siden vi alltid må leve innvevd i et fellesskap sammen med andre mennesker, kan vi heller ikke unngå det etiske og moralske ansvar som dette fellesskapet fører med seg. Det vi sier og gjør, vil alltid ha konsekvenser for andre mennesker, og når ekteskapsloven til en viss grad unnlater å definere dette ansvaret, blir desto mer opp til den enkelte. Hva det betyr skal vi komme nærmere tilbake til etter hvert. Men i forlengelsen av det som er sagt ovenfor, kan det som en innledning være nærliggende å peke på noen viktige trekk angående forholdet mellom ekteskap, sex og samliv også under en etisk og moralsk synsvinkel.

Det vi har sett i nyere tid, er en forskyvning fra ekteskap til kjærlighet som legitimerende grunnlag for sex. Tidligere var det ekteskapet som gjorde sex legitimt. I dag er det for mange kjærligheten som legitimerer sex. Det er ikke ekteskapet i og for seg, men kjærligheten i ekteskapet som er avgjørende. Men kjærlighet og ekteskap er ikke kongruente størrelser. Det finnes ekteskap uten kjærlighet (som for mange legitimerer skilsmisse) og kjærlighet uten ekteskap (som for mange legitimerer samboerskap og sex utenfor ekteskapet). Sagt på en annen måte: når det er kjærligheten som legitimerer sex i ekteskapet, kan de verdiene som er knyttet til kjærligheten også knyttes til forhold utenfor ekteskapet.

Noen har oppfattet denne utviklingen som en utfordring for den som vil forsvare ekteskapsinstitusjonen i et moderne samfunn. Etter utvalgets oppfatning er det imidlertid en minst like stor utfordring at vi har et sterkt seksualisert samfunn der sex er blitt løsrevet også fra kjærlighet og er blitt en handelsvare som kan kjøpes og selges og brukes som et byttemiddel i menneskers omgang med hverandre. Selv om håndgripelig kjøp av sex er forbudt, så er sex i gjensidig bytte av varer og tjenester legitimt, så lenge det skjer frivillig. Det er sex løsrevet fra enhver form for samliv.

Dette er på den andre siden ikke nytt. Den seksuelle praksis har til alle tider funnet sine egne veier på tvers av samfunnets lovgivning og etablerte moral. Dessuten skal dagens bruk av sex som en handelsvare heller ikke overdrives. Til en viss grad er den et medieskapt produkt som hører hjemme innenfor underholdningsindustrien. Ønsket om sex er for de fleste mennesker også forbundet med et ønske om oppmerksomhet, nærhet, respekt og anerkjennelse, kort sagt, om kjærlighet. Derfor ser det ut til at noe av det som er mest sårende for mennesker i dag er utroskap i et etablert forhold. Det gjelder ikke bare i ekteskapet, i samboerskapet og i det mer seriøse parforholdet, det gjelder også i de mer kortvarige kjæresteforholdene. At den andre parten også har sex med andre, det går dårlig sammen med et kjæresteforhold. Det de fleste søker i et kjæresteforhold, er å være den aller kjæreste, og dermed den eneste. Det er derfor ikke bare slik at sex er blitt mer løsrevet fra etikk og moral enn noen gang før. Sex er også blitt en del av den personlige moral på en annen måte enn før. Sex er blitt et moralsk prosjekt som gjør at det ikke lenger holder å si at sexen er moralsk, fordi den foregår i ekteskapet. Den må også være forankret i kjærlighet.

Vi lever i en kultur som ikke har noen hemninger når det gjelder å eksponere nakenhet og spille på sex. I stor grad handler dette om salg og profitt, enten det er aviser, hudkremer eller andre produkter som skal selges. Våre tanker og holdninger blir uunngåelig formet av medier og reklame. Hvor sexy en kropp er og hvor attraktiv man er som seksualpartner har fått en betydning som former vårt menneskesyn. Ikke bare voksne, men også barn og unge, blir preget av de kravene og idealene kulturen presser på oss. Og vi lar oss gladelig forføre til å overta og leve etter det implisitte premisset: Verdien av et menneske fastsettes etter dets verdi på seksualmarkedet. Dette har konsekvenser for synet på kroppen. Først og fremst blir kroppen og dens tilstand redusert til et spørsmål om attraktivitet, og ikke for eksempel funksjon eller helse. Dernest følger urealistiske forventninger til kroppens overflate, noe som igjen fører til sykdommer som anoreksi (spisevegring) og ortoreksi (overdreven vekt på sunn mat), og et stort slanke- og treningspress, spesielt blant unge.

2.4 Ungdom og seksualitet

Seksualitet er en kraft som utvikler seg gjennom flere stadier i et menneskes liv. Slik vi utvikler oss fra barn til voksen, slik utvikler også vår seksualitet seg. Ungdomstiden er en brytningstid mellom det å være barn og det å bli voksen. Kroppen og følelsene strutter i glede og spenning over å oppdage hvordan seksualiteten utvikler seg, hvordan kroppen fungerer og hvordan dette henger sammen med å leve i relasjon med andre mennesker. Seksualitet er helt naturlig, og det er ikke farlig eller feil å kjenne på seksuelle følelser og spenninger!

WHO opererer med følgende definisjon på hva seksualitet er: ”Seksualitet er en integrert del av et hvert menneskes personlighet; kan ikke skilles fra andre sider av livet. Seksualitet er ikke det samme som samleie eller evnen til å få orgasme, seksualitet er mye mer. Den finnes i den energien som driver oss mot å søke kjærlighet, varme og nærhet. Seksualitet uttrykkes i det vi føler, hvordan vi beveger oss, og hvordan vi berører og berøres av andre. Seksualitet påvirker våre tanker, følelser, handlinger og vårt samspill med andre mennesker.”

Seksualiteten kan deles inn i fem aspekter: biologiske, psykologiske, etiske, kulturelle og relasjonelle aspekter.

Den biologiske dimensjonen involverer hvordan kroppene våre er. Hvordan vi ser ut som mennesker er i stor grad biologisk bestemt. Hvordan kroppene våre forandrer seg i løpet av livet er eksempler på dette; hvordan pubertale kvinnebryster utvikler seg til å bli større og mer frodige og så gir etter for tyngdekraften etter eventuelt svangerskap og tidens tann. Eller hvordan en spinkel guttekropp vokser seg større og bredere over skuldrene, for så å synke mer sammen igjen når kroppen eldes.

Alt dette handler om biologi. Vår generelle utvikling og vekst som kvinne eller mann er viktige faktorer i vår seksualitet.

Den psykologiske dimensjonen handler om holdninger, tanker og følelser knyttet til oss selv og andre. Den psykologiske dimensjonen er mindre konkret enn den biologiske. I stor grad handler denne dimensjonen om å lære, tolke, plassere og forstå. Følelser, erfaring, motivasjon, selvtillit, handlinger og holdninger er faktorer innen denne dimensjonen.

Den etiske dimensjonen innen seksualiteten handler særlig om våre tanker og følelser, handlinger og atferd når det gjelder hva som er rett og galt, godt og ondt på det seksuelle området. Det involverer spørsmål om hvordan vi behandler oss selv og andre. Det kan for eksempel være overveielser rundt det å delta i en eller annen form for seksuell aktivitet eller oppførsel.

Den fjerde dimensjonen er den kulturelle dimensjonen. Denne dimensjonen er på mange måter summen av alt som påvirker tanker og handlinger, både historisk sett og i vår egen samtid. Kulturen vi lever i påvirker vår seksualitet og preger våre handlinger, tanker og følelser. Den kulturelle dimensjonen er også en del av vår seksualitet, nemlig de tanker, følelser og handlingsmønstre vi har som er formet av vår kultur. Et eksempel på hva kulturen kan gi oss kan være hvordan vi forholder oss til det å være mann og kvinne i rolle, slik vi lever, men også i visse skikker. Vi har forskjellige typer kilder som påvirker innen kulturen. Tv, radio, film, internett og trykte medier er vesentlige påvirkningsfaktorer i den kulturen vi lever i.

I tillegg til disse fire dimensjonene, har vi relasjons-dimensjonen. Seksualitet er noe som er rettet mot andre, og noe som knytter oss til andre mennesker på forskjellige måter. Derfor bør også relasjon være med som en egen dimensjon ved vår seksualitet, nemlig hvordan vi forholder oss til andre som for eksempel noen vi elsker eller begjærer. Fordi vi er kropper og fordi vi er kjønn, vil alltid dette aspektet gjøre seg gjeldende når vi lever i samfunn med andre mennesker.

Ungdommer har mange tanker, følelser og holdninger, knyttet til hva de er og gjør som seksuelle vesener, som innebærer mye mer enn kjønnsorganer eller hva som bare kan gjøres i et kommende ekteskap eller en annen type relasjon på sikt. Dersom dette overses helt, eller innskrenkes veldig, oppfattes det lett som at dette er tanker og følelser som må legges bort og ikke har noen legitim plass før man er gift, selv om det er klart at det har det. Seksualitet er et område for utvikling, hvor veldig mange andre sider enn seksuell teknikk har behov for å modnes før man kommer til ekteskap og samleie. Rommet mellom det å holde i hånden og å ligge sammen er veldig stort og må anerkjennes som god, varm og nær intimitet også ungdommer kan dele med en kjæreste.

Dersom man snakker bredt om seksualitet slik at ungdommer trekkes inn i mange sider ved seksualiteten, dukker det også opp mange spørsmål som er aktuelle. Det er så mange handlinger som er seksuelle, og fordi disse fører til så mange tanker og følelser, er det klart at mange mennesker kan ha et variert og rikt seksualliv med mange aspekter, også om de ikke ligger med noen. Alle tar del i noe, men ingen tar del i alle deler av seksualitetens mangfoldige liv. En bred forståelse av seksualiteten lar oss se nettopp dette: at alle tar del i noe, mens ingen tar del i alt.

2.5 Rettslig ordning av samliv

Livsformene reguleres ikke bare gjennom etikk og moral, men også gjennom lover og andre regler. Jus handler primært om handling og i liten grad om holdning. Lovreguleringen gjelder både på makronivå og på mikronivå. Den regulerer store deler av privatlivet vårt, selv om den på ingen måte regulerer alt. Interessant nok ser det ut til at jo lenger jussen trenger inn i privatlivet vårt, desto tettere blir forbindelsen også til etikk og moral. Uansett er det et springende punkt hvilke livsformer eller deler av det menneskelige samliv jussen skal regulere, eventuelt i hvilken utstrekning, og hvilke deler den ikke skal regulere.

I et rettslig perspektiv, sett fra statens side, er vigsel viktig fordi den markerer et tidspunkt for når ekteskapet etableres. Når ekteskapelig stand gir rettigheter og plikter, blir det avgjørende for myndighetene å avklare sikkert hvem som er omfattet av ekteskap. Dette tilsier eksakte regler for både inngåelse og oppløsning av ekteskapet.

2.5.1 Ekteskapet

Hovedforskjellen mellom ekteskap og samboerskap er vigselen. Med vigsel menes at paret offentlig lover hverandre å ville leve sammen i ekteskap, og at de på grunnlag av dette løftet erklæres for ektefolk av en autorisert vigsler. At ekteskapet etableres ved vigsel innebærer at et ekteskapelig samliv har en eksakt begynnelse. Ved lov er det også beskrevet en bestemt prosedyre for oppløsning av ekteskap. Noe tilsvarende finnes ikke for samboerskap, selv om også samboerskap er et ordnet samliv gjennom offentligrettslig og privatrettslig regulering.

Vigselens betydning angår samlivets offentlighetskarakter. Selv om samliv primært angår den private sfære, har samliv også en betydning for flere og for samfunnet. Offentlighetskarakteren kan også bidra til samlivets stabilitet.

Ekteskapet er den eldste og fortsatt dominerende samlivsformen. Ekteskapet som institusjon er imidlertid ingen statisk størrelse. Definisjonen og forståelsen av hva et ekteskap er har endret seg kontinuerlig gjennom historien. I den vestlige verden i dag er en kontraktsrettslig forståelse av ekteskapet enerådende i lovgivningen.

Mye av det som ble formulert av forkjemperne for det moderne ekteskapet i det 19. århundre, slo ikke igjennom før senere. Gradvis vant imidlertid disse idealene gjennomslag, og fikk etter hvert dominere ekteskapsforståelsen og rettsdannelsen i Europa og USA. Ikke minst i tiden etter 1960 må det moderne ekteskapsbegrepet sies å være gjennomgående i den vestlige verden.

Med basis i ektefolkenes likeverdighet og gjensidige samtykke som grunnlag for ekteskapet, ble det lettere både å inngå og å oppløse ekteskap. Samtidig endret hele familiemønsteret seg også ved at kvinner fikk større fotfeste utenfor hjemmet, og barna ble beskyttet mot overgrep og vanskjøtsel fra foreldre. Gradvis er også borger- og velferdsrettigheter knyttet til individet uavhengig av dets status som gift eller ugift, og seksuell utfoldelse er ikke begrenset til ekteskapet. Samliv uten vigsel er blitt vanlig.

Ekteskapet som samfunnsinstitusjon bestemmes av både rettsregler, kultur og tradisjon. I et samfunn vil det derfor være en viss variasjon i forståelsen av hva institusjonen ekteskap innebærer. I et rettslig perspektiv er ekteskap det som loven til en hver tid definerer som ekteskap, men ekteskapet som institusjon er altså mer enn rettsreglene alene. Ekteskapslovgivningen omtales gjerne som en ”koblingslov”; gjennom inngåelse av ekteskap gis ektefellene en rekke rettigheter og plikter som er regulert gjennom andre lover og bestemmelser enn ekteskapsloven.

I en diskusjon om samlivsordninger må vi legge til grunn det begrep om ekteskap som kommer til uttrykk i lovgivningen, selv om dette altså er et elastisk begrep sett i et historisk perspektiv. At man legger det faktisk gjeldende rettslige ekteskapsbegrep til grunn betyr naturligvis ikke at man ikke også kan kritisere nettopp den gjeldende ekteskapsforståelsen.

I Norge har kirkelig vigsel vært dominerende. I Norske Lov 1687 var kirkelig vigsel til og med et vilkår for gyldig inngåelse av ekteskap. I dag er det staten som forvalter innstiftelses- og oppløsningsretten. Kirkelig vigsel hviler på en bemyndigelse (fullmakt) fra staten til presten, gitt i og ved ordinasjonen.

2.5.2 Partnerskap

Etter at homoseksualitet ble avkriminalisert i 1973 har det skjedd et planmessig arbeid for å likestille homoseksuelt samliv i det norske samfunnet. Dette har vært den av en internasjonal trend. Det ble tidlig reist spørsmål om adgang til ekteskap for homofile. Dette har inntil nylig ikke vært mulig de fleste steder. Fortsatt er det kun et fåtall land som har innført likekjønnet ekteskap.

Den 1. august 1993 trådte lov om registrert partnerskap i kraft. Partnerskapsloven ble opphevet samtidig som ny ekteskapslov ble innført 1. januar 2009. Etter dette er det ikke lenger mulig å inngå partnerskap i Norge, men allerede registrerte partnere kan beholde sin status som registrerte partnere. Det ble med andre ord ikke innført noen automatisk konvertering av registrerte partnerskap til ekteskap.

Partnerskapsloven gav to personer av samme kjønn muligheten til å inngå registrert partnerskap med hverandre. Et registrert partnerskap hadde, med unntak av retten til vigsel og adopsjon, de samme rettsvirkninger som et ekteskap. Homofile partnere kunne likevel fra 1. januar 2002 adoptere den andre partners barn, såkalt stebarnsadopsjon.

Vilkår for inngåelse, prøving av vilkår og registrering var i praksis identisk med det tilsvarende for ekteskap. Forskjellen mellom partnerskap og ekteskap var, rettslig sett, hovedsakelig benevnelsen.

2.5.3 Samboerskap/ordnet samliv uten vigsel

Samboerskap som samlivsordning er et forholdsvis nytt fenomen. Riktignok er det dokumentert langt tilbake i tid at mennesker har bodd sammen i ekteskapslignende relasjoner uten å være gift. Men omfanget av samboerskapet nærmest eksploderte på 1980-tallet. I dag har 75 % av personer født etter 1950 har erfaring fra samboerskap. Samboerskapet har imidlertid ikke bidratt til å fortrenge ekteskapet. Fortsatt er det flere ekteskap enn samboerskap, men alderen for inngåelse av ekteskap har steget. Det mønsteret som avtegner seg er at de fleste etablerte samboere inngår ekteskap.

Det er særlig to forhold som gjør det nødvendig å behandle samboerskap som en egen samlivsordning. Det ene er den store utbredelsen samboerskapet har fått de siste 40 årene. Det andre er den omfattende rettsregulering av samboerskap som er etablert og har tiltatt i samme periode. Mens samboerskap tidligere ofte ble kalt ”papirløst ekteskap”, for med det å antyde at samboerskap, til forskjell fra ekteskap, var uten ordninger og rettslige rettigheter og plikter, må man i dag konstatere at samboerskapet fremstår som en rettslig ordning av samliv ved siden av ekteskapet.

Det er særlig generasjonene født etter 1950 som er de typiske samboergenerasjonene (for dette og det følgende, se Dommermuth, Noack og Wiik, Samfunnsspeilet nr 3 2009, SSB). I disse generasjonene har et mindretall gått direkte fra kjæresteforhold til ekteskap, de aller fleste har i mellomtiden vært samboere. Dette gjelder i alle fødselskohorter, i alle deler av landet og for mennesker med ulik type utdanning. Den generelle trenden er langt mer signifikant enn variasjoner ut fra utdanning, bosted og alder, og variasjonene er små. Dette understrekes videre av at mer enn halvparten av alle førstefødte fødes i samboerskap. Fortsatt er det likevel slik, at det bare er blant personer i 20-årene at flere er samboere enn gifte.

3. Utvikling i samfunnets praksis

3.1 Befolkning og samliv

Bakgrunnen for at kirkens samlivsetikk er satt på dagsorden skyldes en utvikling over tid som innebærer at tradisjonelle samlivsformer, med ekteskapet mellom mann og kvinne som dominerende ordning, har blitt utfordret av alternative og konkurrerende ordninger. En spenning mellom tradisjonelle kristne normer og samfunnets praksis har vært merkbar i flere tiår.

Vi vil i det følgende presentere noen av de karakteristika som gjør seg gjeldende i den norske samfunnet vedrørende befolkningens valg av samlivsformer. Det vil imidlertid føre for langt å forsøke å forklare årsakene til de endringer som har skjedd og den utvikling som kan dokumenteres. Det ligger i sakens natur at slike forklaringer må involvere en rekke ulike forhold og derfor er svært sammensatte.

Det må også understrekes at utvalget på dette området ikke har funnet det mulig å utrede dette spørsmålet i detalj, jf forbeholdene tatt i kap 1.3. Av praktiske grunner vil vi måtte nøye oss med å gjengi noen trekk ved den gjeldende situasjonen uten å pretendere fullstendighet.

Figuren nedenfor (Fig. 1) viser utviklingen av befolkningens samlivsstatus fra 1960-2010. Vi kan se at den tradisjonelle kjernefamilien, dvs ektepar med hjemmeboende barn, har hatt en stabil, men samtidig svakt fallende tendens i perioden. Tilsvarende ser vi at samboerpar med hjemmeboende barn har hatt en markant vekst fra tidlig på 1980-tallet, og at gruppen enslige mødre med hjemmeboende barn har hatt en svak, men jevn vekst i hele perioden.

Det ser ut til at fallet i den første kurven (kjernefamilien) kompenseres av begge de to neste kurvene (samboere og alenemødre). Gruppen av alenemødre som følge av skilsmisse kompenserer for noe av fallet, og veksten i samboere for noe.

Den bratteste kurven representerer gruppen enslige. Dette kan trolig best forklares med en generell økning i levealder. Ser vi på tallene for enslige (Fig 2. nedenfor), ser vi at kurvene har to topper. Den første toppen er i aldersgruppen ca 20-30, dvs den perioden hvor man vanligvis flytter hjemmefra. Den andre toppen er fra ca 60 år og oppover, hvor vi også ser at det er særlig mange kvinner. Kvinner har generelt høyere levealder enn menn.

Fig. 1

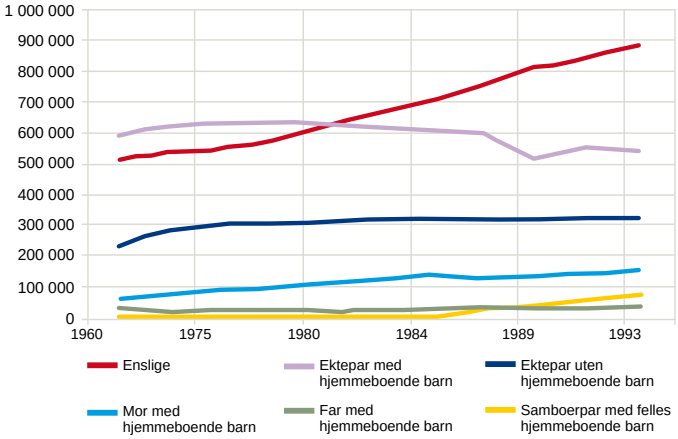

Tabell 05881: Familier, etter type etter statistikkvariabel og tid © SSB 2010

En oversikt fra Statistisk sentralbyrå viser at av befolkningen over 18 år lever nær 60 % i parforhold, men det er store forskjeller fra region til region. I Oslo bor halvparten av befolkningen alene, en motsatt tendens finner vi i Oslos omegn, statistikken for Akershus viser at omkring 60 % lever i parrelasjoner.

Av de som lever i parforhold er 77 % gift eller registrerte partnere, jf fig. 4. 23 % er samboere. Det er først og fremst i de yngre aldersgruppene at samboerskap er vanlig, dette er utypisk i de høyere aldersgrupper. Statistikken viser at i aldersgruppen 18-29 er omkring 60 % samboere, i gruppen 30-44 velger omkring 30 % denne samlivsformen, i gruppen 44-66 utgjør samboere 14 %. I gruppen over 66 år finner vi bare 4 % samboere. (Se fig. 4)

Andel barn som bor sammen med gifte foreldre er pr. 1. 1. 2011 56 %, med samboende 18 %. Når det gjelder enslige foreldre, mor med barn eller far med barn, utgjør dette pr. 1. 1. 2011 25 % av alle familier med barn på landsbasis. Mor med barn dominerer i disse familiene, i ca 20 % finner vi far/barn. Det største antall enslige foreldre finner vi i Nord-Norge, det laveste tallet på Vestlandet og i Akershus (laveste tall i Rogaland og Sogn og Fjordane).

Når det gjelder likekjønnede ektepar er det i Oslo vi finner størst antall. Ved overgang til ny ekteskapslov i 2009 var det pr. totalt registret 2014 partnerskap i Norge. Omkring 30 % av disse ble da omgjort til ekteskap. Pr. 1. 1. 2011 er tallet på likekjønnede ekteskap 2 291. Nesten halvparten av ekteparene er bosatt i Oslo.

Av befolkningen i Norge bor ca. 20 % av befolkningen alene. Husholdninger med en person utgjorde 40 % av husholdningene. Økningen er markant de siste to tiårene. Størst antall husholdninger med 1 person finner vi i Oslo, men det er store variasjoner innad i byen. I Oslo og andre store byer er det nemlig et typisk trekk at sentrumsbefolkningen har stort innslag av aleneboende. En stor del av de aleneboende er eldre mennesker. Seks av ti over 80 år bor alene.

Fig. 2

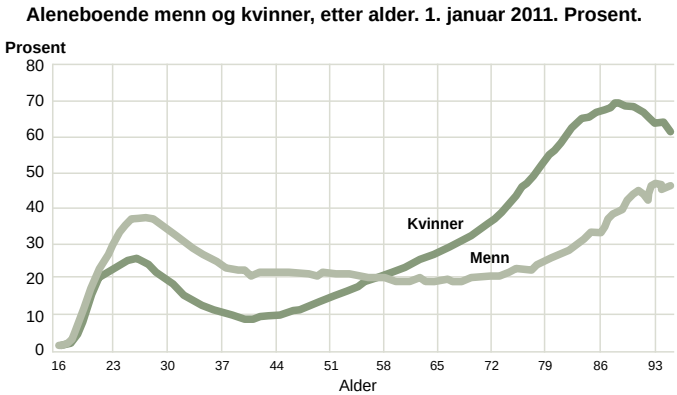

Når det gjelder skilsmisser, viser en oversikt at hyppigheten av skilsmisser steg jevnt i perioden 1970-1990. Siden har dette flatet ut, men ligger på et høyt nivå. Omkring 10 000 ekteskap oppløses årlig, ca 45 % av antall inngått ekteskap. (Se fig. 3)

Samboerskap som samlivsform fikk relativt stor utbredelse fra 1970-tallet av, men skjøt veldig fart først fra tidlig på 1980-tallet. En undersøkelse fra 2007 (LOGG 2007) slår fast at samboerskap som samlivsform ble seksdoblet i løpet av tre tiår. De fleste som gifter seg, har en periode som samboere bak seg. Tendensen til dette er svakest i Agder-fylkene og Rogaland. En betydelig andel nordmenn har levd i samboerskap minst en gang. I aldersgruppen født 1950-1984 viser undersøkelsen fra 2007 at 74 % har egen erfaring med samboerskap. Generelt kan en si at samboerskap ikke har erstattet ekteskap, i mange tilfeller velger samboere etter hvert å gifte seg. Alderen ved inngåelse av ekteskap har steget som følge av denne utviklingen. Av de som er enslige viser statistiske undersøkelser at tre av ti har fast kjæreste. Et nytt trekk i utviklingen er særbo. Nyordet «særboere» relaterer til personer i et parforhold der de involverte har hver sin egen bolig. Det kan være mange forklaringer til særbo-ordninger, for eksempel arbeid/studier på hvert sitt sted, forholdet er av ny dato, hensyn til egne barn eller friheten ved å bo for seg selv. Selv om dette er en gruppe som er vanskelig å definere og avgrense, er det nå vanlig å anta at dette er en økende gruppe (Trost og Levin 2000).

Fig. 3

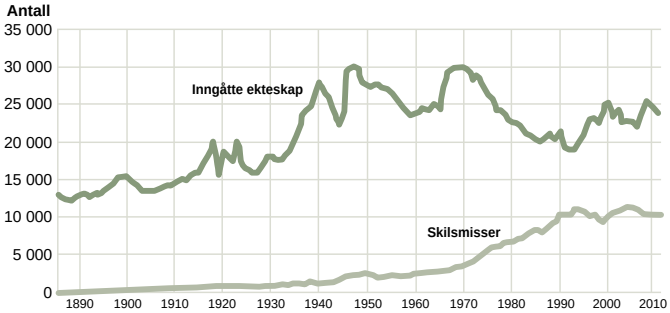

1. Fra 2009 er ekteskap mellom like kjønn medregnet.
2. Før 1951 skilsmisser der en av ektefellene var bosatt i Norge, fra 1951 skilsmisser der mannen var bosatt i Norge.

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Mer informasjon: http://www.ssb.no/ekteskap/

2011 © Statistisk sentralbyrå

Fig. 4

Andel samboere, etter tid og samboertall og alder. Personer (prosent).

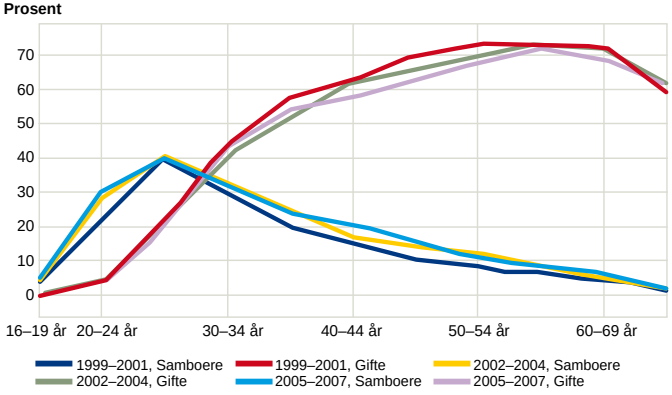

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Seriemonogami har blitt benyttet som en betegnelse på en påstått trend i samlivsutviklingen. Hvis vi med seriemonogami mener mer enn to samliv, vil bare ca 3 % av befolkningen over 18 år falle innenfor. Tar vi bort de yngste og de eldste, stiger andelen til ca 5 %. Svært få har altså tre eller flere samliv. Derimot har det blitt svært alminnelig med to.

Antall inngåtte ekteskap mellom personer av samme kjønn (fram til 2009 partnerskap) kan ikke sies å være høyt. Mens det årlig inngås 20-25 000 ekteskap, har antallet likekjønnede ekteskapsinngåelser årlig vært under 300 siden ny lov ble innført. Dette innebærer at mindre enn 1 % av parene som gifter seg er av samme kjønn. (Se fig. 5)

Fig. 5

Inngåtte registrerte partnarskap 1993-2008.
Inngåtte ekteskap mellom same kjønn 2009-2011

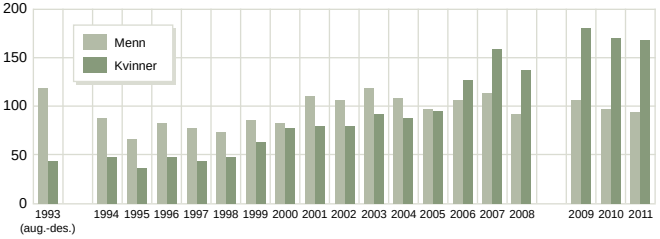

2012 © Statistisk sentralbyrå

Skal man summere bildet av samlivsformer i Norge, kan en slå fast at særlig fra 1970 av har det skjedd markante endringer. Tendensen har gått i retning stadig større innslag av samboerskap. Skilsmissefrekvensen har gått kraftig opp. I et nordisk perspektiv ligger Norge likevel lavest. Finland topper statistikken, fulgt av Sverige og Danmark. Gruppen av enslige har økt de siste tiårene. Gjennomsnittsalderen for inngåelse av første ekteskap har steget jevnt, men samboerskap blant unge har i vesentlig grad kompensert for dette.

3.2 Offentlige utredninger om samliv og ekteskap

Endringer i befolkningens praksis når det gjelder samlivsformer har ført til flere omfattende utredninger i offentlig regi. På 100 år har vi i Norge hatt tre ekteskapslover, nemlig loven av 1918, loven av 1992 og loven av 2008.

Arbeidet med ekteskapsloven av 1992 ble påbegynt allerede i 1971 gjennom oppnevningen av ekteskapslovutvalget. Dette

utvalget la frem flere innstillinger, bl.a. *Samliv uten vigsel* (NOU 1980:50), *Innstilling til ny ekteskapslov del I* (NOU 1986:2) og *Innstilling til ny ekteskapslov del II* (NOU 1987:30).

Framveksten av samboerskap som alternativ til ekteskap ligger bak utredningen til det såkalte "Husstandsfellesskapsutvalget" (NOU 1988:12). Oppgaven gikk ut på å vurdere spørsmål vedrørende rettssikkerhet og sosial trygghet for husstandsfellesskap mellom voksne. Utredningen ga viktige impulser til ekteskapslovutvalgets arbeid. Lov om husstandsfellesskap av 1991 markerte et gjennombrudd for den privatrettslige regulering av samboerforhold.

Samboerskap som fenomen førte til en ny utredning i 1999: *Samboerne og samfunnet* (NOU 1999:25). Et utvalg ble nedsatt for å utrede problemstillinger samboerskap reiser med hensyn til rettigheter, ytelser og forpliktelser. Dette utvalget definerte to kjennetegn på at samboerskap kan betegnes som stabile og ekteskapslignende. Ett kriterium var felles barn i samboerskapet, det andre at samboerskapet har en viss varighet, som hovedregel minst to år. Slike stabile og ekteskapslignende samboerskap foreslo utvalget å likebehandle med gifte, på bestemte områder. Utvalget la altså til grunn at samboerskap eksisterer som noe mer enn en midlertidig samlivsform i ung alder. For disse etablerte samboerskapene kan det, etter utvalgets flertall, ikke være noe uttalt poeng i å stimulere til ekteskap. Viktigere er det å sikre og trygge gjensidige rettigheter og plikter, både av hensyn til partene i samboerforholdet (utvalget bruker uttrykket "den svake part), men også og ganske særlig av hensyn til barna.

Etter regjeringsskiftet i 2005 ble det tatt initiativ til ny, felles ekteskapslov for heterofile og homofile. Den rød-grønne regjeringen (Stoltenberg II) ønsket å fremme ny lov, ut fra et prinsipielt syn på likestilling, jf. Soria Moria-erklæringen, som eksplisitt nevner dette. I Ot. prp. nr. 33 (2007-2008) la regjeringen frem forslag til endringer i ekteskapsloven, barneloven, adopsjonsloven og bioteknologiloven. Forslaget innebar at partnerskapsloven ble opphevet og ekteskapsloven ble gjort gjeldende for både heterofile og homofile par. Regjeringen ville med dette "sikre homofiles og lesbiskes rettigheter, støtte homofile og lesbiske i å leve åpent og aktivt motarbeide diskriminering" (s.5). Flere politikere har understreket at lovendringen kom som utslag av en likestillingstankegang.

3.3 Internasjonale trender i lovgivningen

Den omfattende diskusjonen i flere land knyttet til endring av ekteskapslovgivningen er en medvirkende bakgrunn for utviklingen i vårt eget land, noe lovframlegget fra 2007-08 gjør oppmerksom på. Danmark var det første land som vedtok en partnerskapslov, i 1989. Siden fulgte de andre nordiske land etter. Fra 2001 av fulgte såkalte kjønnsnøytrale ekteskapslover i flere land. Et perspektiv på hvordan temaet har blitt drøftet internasjonalt har relevans. Debatten om temaet likner fra land til land, men saken har blitt vinklet noe forskjellig.

I *Frankrike* ble en partnerskapslov vedtatt i 1999. Den ble vedtatt for å kompensere for at ekteskap ikke er tillatt for homofile. Parlamentet avviste i 2006 likekjønnet ekteskap og likekjønnede pars rett til adopsjon og assistert befruktning ble avvist. Et sentralt argument dreide seg om at en endret lov ville svekke barnets rettigheter. All refleksjon rundt familien tok i betraktning de dyptgående og radikale forandringer som er skjedd i forhold til barnets status, med særlig henblikk på presset fra internasjonal rett. Det ble understreket at barnet alltid er et rettssubjekt, og at det ikke er tillatelig å la voksnes ønsker gå systematisk foran respekten for barnets rettigheter. En viste i denne sammenheng blant annet til FNs barnerettskonvensjon. Her heter det i § 7.1 "Barnet skal registreres umiddelbart etter fødselen og skal fra fødselen ha rett til et navn, rett til å erverve et statsborgerskap, og, så langt det er mulig, rett til å kjenne sine foreldre og få omsorg fra dem."

I *Spania* ble det ikke igangsatt noe omfattende utredningsarbeid før endringsforslaget ble lagt fram. Når arbeidet med endring av loven ble igangsatt og loven senere innført, viste en til at rettsoppfatningen i samfunnet hadde endret seg siden gjeldende ekteskapslov ble innført (Sivillovkodeksen av 1889). En pekte på at samliv i parforhold mellom personer av samme kjønn gradvis har blitt mer og mer akseptert og sosialt anerkjent. Det ble også vist til at en i Europarådet hadde tatt opp problematikken, i form av en resolusjon av 8. februar 1994, der kommisjonen blir oppfordret til å framlegge utkast til

anbefaling for å avskaffe forbud mot ekteskapsinngåelse for personer av samme kjønn. En hevdet at Spanias konstitusjonelle bestemmelser ikke var til hinder for at regelverket for ekteskapet ble endret. Tvert imot mente man at dette ville ligge på linje med bestemmelser om borgernes like muligheter til å utvikle sin personlighet (Konstitusjonens §§ 9.2 og 10.1) og dens forbud mot diskriminering på grunnlag av kjønn, oppfatninger eller andre personlige eller sosiale forhold (§ 14). I den spanske debatten markerte Den romersk-katolske kirke på en tydelig måte at en tok avstand fra endret ekteskapslov. En hevdet at dette var et angrep på familien som institusjon. I lovforslaget som ble vedtatt har en erstattet begrepene mann og hustru med ektefelle og make. På en bevisst måte har en tilstrebet full likestilling.

I *Sverige* ble utredningen om nøytral ekteskapslov initiert av ombudsmannen mot diskriminering på grunn av seksuell legning. Som i Spania ble det lagt vekt på et likestillings- og ikke- diskriminerings-aspekt. En drøftelse av ekteskapet som institusjon ble ikke vektlagt. I Sverige ble det i diskusjonen pekt på at man ikke er forpliktet på tradisjonsbestemte oppfatninger, lovgiver må ha rett til å ta hensyn til rådende oppfatninger i samfunnet. Man avviser at hensynet til barnets beste benyttes som argument. Det ble argumentert med at barn kan gis gode og trygge oppvekstkår også i rammen av likekjønnet samliv. I utredningen fra 2007 som la grunnlaget for lovendringen, ble det spesifikt henvist til et likestillingsperspektiv. En erkjenner at nåværende lov ikke nødvendigvis trenger å oppfattes som diskriminerende eller at den er på kollisjonskurs med Europakonvensjonen om diskriminering på grunn av seksuell legning. Det poengteres likevel at dette blir en form for ”særbehandling” av en bestemt samlivsform.

Når det gjelder den internasjonale rettsutviklingen har i dag Nederland, Belgia, Spania, Canada, Sør-Afrika, Norge, Sverige, Portugal, Island og Argentina vedtatt nøytral ekteskapslov. Ved siden av Frankrike har Latvia og Australia avvist forslag om endring. I USA har noen delstater tillatt likekjønnede ekteskap, andre har formulert forbud mot dette.

4. Kirkelig vurdering av samliv, samlivsetikk og samlivsordninger

Før staten overtok myndighetsansvaret for ekteskapet i nyere tid, ble ekteskapsretten i stor grad forvaltet av kirken. Også kirkens forståelse av ekteskapet har endret seg over tid, og ulike kirkelige tradisjoner opererer med til dels svært forskjellig begrep om ekteskap.

4.1 Kirken, ekteskapet og samfunnet – fra urkirken til høymiddelalder

Den jødiske ekteskapspraksis, slik den avbildes gjennom GT og jødiske tradisjoner, skilte seg neppe mye ut fra de ordninger som ble benyttet i den geografiske og kulturelle omverdenen. I antikken ble ekteskapet i det store og hele oppfattet som en sosial ordning, uten definert affinitet til kult og religiøse forestillinger. En praksis med monogami dominerte i kulturene omkring Middelhavet. I den greske verden var ekteskapet i prinsippet en relasjon mellom én mann og én kvinne. Den homeriske helt hadde én kone, hun skulle være trofast mot sin mann og hadde hjem og morsrolle som hovedoppgave. Det hører med til bildet at mannen hadde stor frihet og at konkubiner var tillatt.

De ytre skikker knyttet til ekteskap ble i urkirken ført videre. Forlovelsen hadde i det jødiske samfunnet en forpliktende karakter, en status nærmest identisk med ekteskap. I lang tid fortsatte ekteskapet primært å være et familiært anliggende.

Da urkirken ekspanderte, utgjorde etter hvert romerske rettsregler om ekteskapet den sosiale ramme en måtte forholde seg til. Ekteskapet ble sett på som noe som tilhører ius naturale, naturlig lov. Romersk rettstenkning bringer i liten grad overveielser omkring ekteskapets natur, man legger vekt på de ytre formelle aspekter. Poenget med lovgivningen var i stor grad å klargjøre spørsmål som hadde med arv å gjøre. For øvrig ble det understreket at ekteskapet mellom mann og kvinne dreier seg om et totalt livsfelleskap. En gjennomgående idé som kommer til uttrykk er at fødsel og barneoppdragelse utgjør ekteskapets viktigste formål.

På noen punkter atskilte romersk praksis seg fra de idealer som kirken målbar. Først og fremst dreide dette seg om ekteskapets uoppløselighet, som kirkefedrene betonte som norm. I synet på ekteskapets varighet framhevet en også i romersk rett troskap livet ut som det ideelle. Den romerske ekteskapsforståelsen i eldre tid må ses på bakgrunn av selve familiebegrepet. Pater familias stod over familien som dens herre. I senrepublikkens tid ble frie ekteskap imidlertid det vanlige, ekteskapet ble nå basert på mannens og kvinnes konsensus, gjensidige avtale, en oppfatning som etterhvert ble integrert som et sentralt moment i kirkens ekteskapssyn. I romersk rett ble skilsmisse godtatt, enten dette skyldes konflikter mellom partene eller et felles ønske om å avslutte forholdet.

Da kristendommen ble riksreligion på 300-tallet, ble den romerske øvrighet kristen. Særlig fra 380 av ble lovgivning knyttet til ekteskap og samliv i større grad bestemt av kirkelige ideer. Ekteskapet ble fremstilt som en guddommelig ordning, sanksjonert av Kristus selv. Selve den ytre ordning ble overlatt til staten.

Den videre utvikling, fram mot høymiddelalderen, innebar at kirkens idealer fikk stadig mer innvirkning. Augustin forfektet en rigid linje når det gjaldt ekteskapets uoppløselighet. Ekteskapet har for Augustin prokreasjon (formering) som hensikt, dernest vektlegges felleskap og troskap, til sist er ekteskapet et bilde på menighetens Kristus- relasjon og har med det en åndelig- sakramental karakter. Denne augustinske tenkning formet i stor grad utviklingen siden.

At ekteskapet var en avtale mellom familier, den gamle førkristne oppfatning, var et syn som varte lenge ved i Norge. Tankegangen avspeiles gjennom formuleringer i Landsloven fra 1270.

4.2 Den romersk-katolske kirke: Ekteskapet som sakrament

Den romersk-katolske forståelse av ekteskapet som et sakrament ble formulert på midten av det tolvte århundre. Ekteskap og familie besto i en naturlig, kontraktsmessig og sakramental enhet. Ekteskap var for det første en naturlig forening, skapt av Gud for å sikre forplantningen og slektens videreføring. For det andre var ekteskapet en kontrakt inngått gjennom partenes gjensidige samtykke om å leve sammen i kjærlighet og tjeneste. For det tredje og viktigste, når ekteskap var inngått av kristne på rett måte ble det elevert til et sakramentalt fellesskap. Den timelige forening av kropp, sjel og ånd innenfor ekteskapet symboliserte den evige enhet mellom Kristus og hans kirke, og gav helliggjørende nåde til ekteparet, kirken og samfunnet.

Innenfor den katolske sakramentslære utviklet ekteskapet seg videre som institusjon, stadig tydeligere beskrevet i den kanoniske retten og nådde sitt endelige form ved Trient-konsilet (1563). Ut fra sin vektlegging på den naturlige lov tok kirken avstand fra prevensjon og abort, polygami og incest. Ut fra sitt kontraktsperspektiv sikret kirkeretten selvbestemmelse gjennom å annullere ekteskap inngått ved feil og svindel. Ut fra ekteskapets sakramentale karakter godtok kirken ikke oppløsning av ekteskap.

4.3 Den lutherske reformasjon: Fra sakrament til kall

Reformasjonen innebar et radikalt brudd med middelalderens og den etablerte kirkens syn på ekteskapet. Ekteskapet ble ikke lenger definert som et sakrament, men som en verdslig ordning, og som verdslig ordning ble ekteskapet flyttet fra kirkens myndighetsområde til de verdslige styresmaktenes myndighetsområde. Disse endringene var imidlertid ikke uttrykk for en nedvurdering av ekteskapet, men var tvert imot uttrykk for en oppvurdering. Selv om ekteskapet var blitt regnet som et sakrament, var det i religiøst henseende stilt lavere enn sølibatet som var en forutsetning for det religiøse ordenslivet og for å bli prest. Dessuten var det kulturelle klimaet i senmiddelalderen i en ikke ubetydelig grad også preget av en dypt forakt for ekteskapet og av et nedsettende syn på kvinner.

Reformatorene og særlig Luther gikk til angrep på denne nedvurderingen av ekteskapet og av kvinnene og argumenterte for ekteskapets betydning både under en sosial og under en religiøs synsvinkel. Et tydelig uttrykk for Luthers oppgradering av ekteskapet som sosial ordning er hans syn på ekteskapet som en egen stand. I middealderen var det en vanlig oppfatning at samfunnet besto av fire forskjellige samfunnsklasser eller stender som var skarpt adskilt fra hverandre. Det var geistligheten, adelen, borgerne og bøndene. Noen steder, som i Frankrike, ble samfunnet inndelt i tre stender: geistligheten, aristokratiet og allmuen. Luther delte også samfunnet inn i tre stender, men for ham var de tre stendene kirken, øvrigheten og husholdet, eller altså ekteskapet, som var kjernen i husholdet. Men denne inndelingen endrer samfunnstekningen karakter, for ekteskapet er ikke skarpt adskilt fra de to andre stendene, men går på tvers av dem. Det Luther derfor gjør, er å omdefinere læren om samfunnsklassene til en lære om samfunnets grunnleggende institusjoner. Og den mest grunnleggende insitusjonen av dem alle er for Luther husholdet, med basis i ekteskapet. Det er denne institusjonen samfunnet som helhet hviler på, for det er i denne institusjonen vi finner samfunnets mulighet for fornyelse og regenerasjon. Ekteskapet er i helt grunnleggende forstand det sted der livet blir gitt videre til andre og samfunnet fornyes.

Nettopp fordi ekteskapet har en så sentral betydning sosialt, definerte Luther det religiøst sett som et kall. Luthers kallstanke

gikk ut på at det verdslige liv er fullt av oppgaver som må utføres for vår nestes skyld. Fordi vi trenger brød, er det et kall å være baker, fordi gulvene må vaskes, er det kall å være vaskekone, fordi barn trenger foreldre som kan gi dem mat og klær og stå opp om natten og skifte bleier, er det et kall å være mor og far. Alle disse helt allminnelige oppgavene er Guds kall til oss, for Gud er den som hele tiden har nestens ve og vel for øyet. Derfor er det slike verdslige, helt alminnelige, men samtidig samfunnsnyttige gjerninger som skal fylle den kristnes liv. Det er disse gjerningene vi er kalt til, derfor er det også disse gjerningene som er fromme gjerninger og som definerer hva det vil si å leve et hellig liv. Kirken har imidlertid snudd alt dette på hodet, mener Luther. Det å iføre seg en gyllen messehagel eller ligge på kne i kirken dagen lang, det beundrer og lovpriser man som uttrykk for stor fromhet, sier han i Store Katekisme, ”men at ei fattig tjenestejente passer et lite barn og trofast gjør det hun har fått beskjed om, det er liksom ingen ting.”

Diskusjonen om ekteskapets goder, eller hva ekteskapet som sådant er godt for, går langt tilbake i kirkens historie. Augustin mente at det gode i ekteskapet er tre ting. Ekteskapet tjener forplantningen, fremmer et liv i renhet (kyskheten) og binder ektefellene sammen i et sakramentalt fellesskap. Luther og reformatorene la også vekt på at det er tre ting som gjør ekteskapet til et gode. De var enige med Augustin i at ekteskapet tjener forplantningen og er en beskyttelse mot promiskuitet (synd). Men de avviste at ekteskapet skulle være et sakramentalt fellesskap. Et sakrament er et synlig tegn på at man har mottatt Guds nåde, og et slikt synlig tegn på nåden er ekteskapet ikke. Derfor er ekteskapet ikke mer sakramentalt enn det å spise, drikke, sove, gå og kjøre sier Luther, dvs. det er en helt *naturlig* ting. Men nettopp som en naturlig ting er ekteskapet basert på kjærlighet, og kjærligheten er det tredje gode som Luther fremhever. Luther gikk svært langt i å understreke ekteskapet som et personfelleskap basert på kjærlighet. Det er ikke det du eier og har jeg vil ha, sier Luther på kjærlighetens vegne: ”Det er deg. Hele deg.” Det dreier seg ikke om sex, selv om sex er viktig nok. Samleiet hjelper ingen ting, sier Luther. Det som må til i kjærlighetsforholdet er at partene er samstemte i levemåte og mentalitet. Når Luther mente at ekteskapet tjener forplantningen og hindrer promiskuitet var det ikke bare eller først og fremst lovverket han hadde for øyet, men ekteskapet som kjærlighetens arnested. Det er kjærligheten som gjør at ekteskapet tjener forplantningen og beskytter mot synd.

Den vekt Luther la på ektefellenes kjærlighet innebar at han ikke så det som noe problem at det ble inngått ekteskap også når det ikke var noen mulighet for reproduksjon, som for eksempel når en ung mann giftet seg med en gammel kvinne. Men han så gjerne at presten ikke leste fra 1 Mos 1,28: ”Vær fruktbare og bli mange”.

Kjærligheten er også grunnen til at Luther ikke vil fjerne fra vielsen versene fra Efeserbrevet kap 5, selv om disse på katolsk hold ble brukt som begrunnelse for at ekteskapet er et sakrament. For Luther betyr disse versene at nettopp kjærligheten i ekteskapet kan ses som et symbol eller bilde på forholdet mellom Kristus og kirken. Men det er ikke denne symbolfunksjonen som gir ekteskapet dets åndelige eller kristelige betydning. Ekteskapets kristelige betydning er den betydningen det har som det stedet der menneskene kan tjene hverandre i kjærlighet. Fordi ekteskapet har denne betydningen i seg selv, kan det også få overført betydning som et bilde på forholdet mellom Kristus og kirken.

Ser vi på de andre skriftlesningene Luther foreslår at prestene tar med ved vielsen, så foreslår han også at de tar med de versene fra Efeserne 5, som sier at ektemannen skal elske sin kone og konen underordne seg mannen. Men i tillegg anbefaler han at prestene skal lese fra 1 Mos 3,16-19 for å vise at ekteskapet er et kors: kvinnen skal føde sine barn i smerte, og mannen skal spise brødet i sitt ansikt sved. Luther gjorde ikke noe forsøk på å underslå at eketskapet ikke bare handlet om kjærlighet, men også om slit og strev. Han kjente godt til den gamle diskusjonen om ekteskapets sorger og gleder: er ekteskapet egentlig bare en kort glede og en lang pine? Er det mer honning enn galle? Luther avfeide hele regnstykket ved å peke på at ekteskapet er et slit og et strev fordi slitet gir mening: livet fornyes og gis videre. Derfor skal presten til trøst også lese fra 1 Mos 1, 27ff om mennesket, mann og kvinne, som skapt i Guds bilde og velsignet av Gud. Trøsten er at de kan vite og tro at deres stand for Gud er velbehagelig og velsignet. Selve ekteskapsløftet vil Luther holde i dets enkleste form: ”Hans,

vil du ha Greta som ektemake? / Greta, vil du ha Hans som ektemake?"

Det er alt i alt et godt stykke vei fra det vigselsritualet Luther foreslår og det vigselsritualet vi bruker i Den norske kirke i dag. Men Luthers forslag er heller ikke mer enn det, et forslag myntet på prester som mener de trenger hjelp til å få satt sammen et nytt vigselsrituale for en ny tid og en ny ekteskapsforståelse. Luther ønsket ikke at hans ord skulle være lov i denne sammenhengen. Her fikk stedets skikk og bruk være avgjørende. Det er ikke dette eller hint bibelvers som gjør ekteskapet til et gyldig ekteskap, for ekteskapet er en verdslig ordning. Samtidig mente Luther at den kirkelige vigselen var viktig, nettopp fordi ekteskapet var en så viktig stand i det verdslige liv. Hans stadig gjentatte understrekning av at ekteskapet er innstiftet av Gud, var også en polemikk mot at kirken i lang tid hadde fremhevet det sølibatære livet i kirkens tjeneste som en særlig kristelige stand. Når kirken tidligere hadde lagt så stor vekt på å markere munkenes og nonnenes innvielse til en stand som i virkeligheten bare var et menneskelig påfunn, da var det desto større grunn til nå å markere ekteskapet som en virkelig guddommelig stand. Luther holdt altså fast på en kirkelig vielse fordi det markerte ekteskapet som et gudvillet sted for det kristne liv. At Luther i sitt forslag til liturgi ville at ekteskapsinngåelsen skulle skje i den treenige Guds navn, er et uttrykk for dette. Liturgien for denne vielsen var imidlertid av underordnet betydning og kunne godt variere fra sted til sted.

Fordi ekteskapet ikke er underlagt den kirkelige jurisdiksjon, argumenterte reformatorene for at det måtte være adgang både til skilsmisse og til gjengifte under bestemte forutsetninger. Selv om ekteskapet var ment å skulle vare livet ut, var det også forhold som kunne gi én eller begge parter gode grunner til å ønske ekteskapet oppløst. Utroskap var en slik grunn. En annen grunn var "desertia", som innbar at den ene ektefellen (som regel mannen) ganske enkelt forlot familien og forsvant for kortere eller lengre tid, eller for godt. Impotens ble også anerkjent som skilsmissegrunn, siden en av hensiktene med ekteskapet var å få avkom.

Vilkårene for å innvilge skilsmisse var altså strenge, og skilsmisse ble oppfattet som et unntakstilfelle. Når det gjaldt utroskap kunne den skyldige parten også bli straffedømt. Hensikten med å gi en lovlig adgang til skilsmisse, var at i alle fall den uskyldige parten kunne få adgang til å gifte seg på nytt, etter en viss ventetid. Det viktigste er imidlertid at de nye lovene for ekteskap, skilsmisse og gjengifte ikke var forankret i en kirkelig, men i en verdslig lovgivningsmyndighet. Det var disse myndigheter som nå fastsatte ekteskapsloven ut fra det de mente var samfunnsmessig forsvarlig og godt. Dermed var det også åpnet for en fortsatt utvikling og endring av ekteskapsloven under denne synsvinkelen.

4.4 Den økumeniske situasjonen

De fleste kirkesamfunn er utfordret av spørsmål knyttet til samliv og samlivsordninger. Dette gjelder også kirker som vi befinner oss i et forpliktende felleskap med gjennom Det lutherske verdensforbund (LVF) og Porvoo-avtalen. Debatten innen de ulike kirker har hatt noe ulikt preg. I noen sammenhenger er det ordningsmessige spørsmål som har hatt fokus, i andre dreier det seg om samlivsetikk mer generelt. Nedenfor følger en kort oversikt av arbeidsprosesser og teologiske argumentasjonsbaner innenfor de ulike kirkesamfunnene vi har nært samarbeid med gjennom Porvoo-avtalen og LVF.

4.4.1 Svenska kyrkan

Svenska kyrkan er en av Den norske kirkes nærmeste samarbeidspartnere. I tillegg til å være nære naboer har vi bindende kirkefellesskap med Svenska kyrkan gjennom LVF og Porvoo-avtalen. Det er derfor nærliggende at Den norske kirke har et sideblikk til Svenska kyrkans arbeidsprosesser og argumentasjoner i forbindelse med kirkelige vedtak.

Svenska kyrkan har i mange år arbeidet med samlivsspørsmål, i særdeleshet med spørsmål knyttet til likekjønnet ekteskap. I denne forbindelse har Svenska kyrkan vært forut for sin tid. Allerede i 1972 nedsatte Biskopsmötet i Svenska kyrkan et

utvalg som fikk i oppgave å arbeide teologisk med likekjønnet samliv. Utvalgets arbeid resulterte i boken *De homosexsuella och kyrkan*. I boken ble konklusjoner trukket som var radikale for sin tid. Blant annet ble det hevdet at det fra et psykologisk ståsted er viktig at homoseksuelle får mulighet til å etablere varige og stabile forhold. I tillegg ble det påpekt at det i prinsippet ikke bør være noen hindringer for at homoseksuelle har sentrale posisjoner i kirken. Kirken burde videre holde muligheten åpen for å utarbeide et kirkelig ritual for velsignelse av homofile par.

Siden 1972 har spørsmålet om likekjønnet ekteskap blitt behandlet i flere omganger på Kyrkomötet og i Biskopsmötet. I 1988 nedsatte Kyrkomötet en komite som skulle arbeide videre med spørsmålet om kirkelig velsignelse av homofile par. Arbeidet resulterete i rapporten *Kyrkan och homosexualiteten* (1994). Utredningen kom ikke frem til et enhetlig syn på homofilt samliv, men presenterte to alternative oppfatninger. Kyrkomötet besluttet av den grunn ikke å fastsette en liturgi for velsignelse av homofile par. Begrunnelsen var at ytterligere teologisk refleksjon var nødvendig.

Fra 1998 til 2002 arbeidet teologiska komitteen, et teologisk ekspertorgan i Svenska kyrkan, videre med prinispielle spørsmål knyttet til homofilt samliv. Dette arbeidet resulterte i samtaledokumentet *Homosexuella i kyrkan.* Flertallet i komiteen hevdet at det bibelske materialet om homoseksualitet, og da særlig Paulus sin avvisning av homoseksuell praksis, ikke kan sies å være normativt i vår tid.

Som et resultat av de drøftinger samtaledokumentet førte med seg, inviterte teologiska komiteen til en offentlig høring i Uppsala i september 2004. Denne høringen ble utgitt som bok i 2005: ”Kärlek, samlevnad och äktenskap.” I et avsluttende kapittel la komiteen fram sitt forslag til Kyrkomötet. Komiteen hevdet her at det finnes overbevisende teologiske argumenter for at alle mennesker, heteroseksuelle som homoseksuelle, kan leve i trofaste og jevnbyrdige relasjoner. Fra et eksegetisk og hermenutisk perspektiv kunne ikke komiteen se at kritiske bibelske tekster om homoseksualitet utgjorde en grunn for å avvise slike relasjoner. I det bibelske kjærlighetsbudskapet finnes derimot forutsetninger for å støtte ansvarlige relasjoner preget av kjærlighet og omtanke mellom mennesker av samme kjønn. Komiteen foreslo derfor at det ble utarbeidet en liturgi for velsignelse av homofile par. I desember 2006 vedtok Kyrkomötet å innføre et slikt ritual for velsignelse av registrert partnerskap.

I forbindelse med Riksdagens vedtak om å innføre en ny kjønnsnøytral ekteskapslov i april 2009 sto Svenska kyrkan ved et viktig veiskille. Svenska kyrkan måtte da ta et standpunkt i forhold til vigselsrett. Kyrkomötet vedtok i 2009 å søke om fortsatt vigselsrett også etter den at nye ekteskapsloven trådte i kraft og utarbeidet som et resultat liturgiske ordninger og liturgisk materiell for vigsel av likekjønnede par.

Svenska kyrkan var en av de første kirkene innenfor Porvoo- og LVF-fellesskapet som besluttet å utarbeide en liturgi for vigsel av likekjønnede par. Dette har skapt mye debatt i økumeniske kretser. Allerede i 2006 brøt Den russisk ortodokse kirken offisielt kontakten med Svenska kyrkan, da den innførte et ritual for velsignelse av registrert partnerskap. I 2012 ble det i tillegg kjent at Den russisk ortodokse kirken ikke lenger offisielt anerkjenner dåpen i Svenska kyrkan og Den danske folkekirken på grunn av deres syn på likekjønnet ekteskap.

4.4.2 Den danske folkekirke

Når det gjelder samlivsetiske spørsmål har Den danske folkekirken på mange måter hatt en lignende prosess som i Svenska kyrkan. Som Svenska kyrkan har den danske folkekirken måttet forholde seg til innføringen av ny nøytral ekteskapslov og den har også nylig valgt å utarbeide en vigselsliturgi for likekjønnede par.

Beslutningen om å utarbeide en slik liturgi er basert på en rekke rapporter og utredninger. I 1995 nedsatte biskopene i Den danske folkekirken et utvalg som ble bedt om å undersøke de teologiske, juridiske og samfunnsmessige aspektene ved et velsignelsesritual for registrert partnerskap. Utvalgsarbeidet resulterte i 1997 i en rapport, ofte omtalt som *Thomsen-rapporten,* etter utvalgets leder, Niels Thomsen, som slo fast at registrert partnerskap ikke utgjør en trussel mot ekteskapet.

De bibelske utsagnene om homoseksualitet ser utvalget som entydig negative, men de har som kulturspesifikke uttrykk ikke normativ betydning for kirken i dag. Utvalget konkluderte med at det ikke finnes noen prinsipielle grunner for å avvise et ritual for velsignelse av registrerte partnerskap. Rapporten fikk imidlertid kritikk fordi den manglet en presentasjon av teologiske motargumenter, noe som resulterte i den alternative rapporten, *Kærligheden glæder sig ikke ved uretten.*

På tross av en slik motstand førte likevel drøftingene til en utarbeidelse av et gudstjenestelig ritual for registrert partnerskap, som i store trekk svarte til den kirkelige velsignelsen av borgerlig inngått ekteskap. Da ritualet ikke ble autorisert til bruk i folkekirken, men fikk status som veiledende ordning, stod det enhver prest fritt, om de ville bruke det.

I 2010 igangsatte kirkeministeren et utvalgsarbeid som skulle arbeide med spørsmålet om et autorisert ritual for velsignelse av partnerskap. Arbeidet resulterte i rapporten *Folkekirken og registeret partnerskab*. Utvalgets flertall anbefalte at det ble utarbeidet et autorisert ritual for kirkelig velsignelse av partnerskap og at dette ritualet ble plassert i ritualboken. Det var imidlertid enighet i utvalget om at prester som av samvittighetsgrunner ikke ønsket å anvende ritualet skulle være fritatt fra å bruke det.

Juni 2012 vedtok Folketinget en lovendring som gav par av samme kjønn adgang til å inngå ekteskap i folkekirken og i andre trossamfunn med vigselsmyndighet. Samtidig la biskopene frem et forslag til et ritual for vigsel av par av samme kjønn og for kirkelig velsignelse av borgerlig inngått ekteskap av par av samme kjønn. Åtte av folkekirkens tolv biskoper stod bak utarbeidelsen av de to ritualene, som ved kongelig resolusjon ble autorisert til bruk i folkekirken 12. juni 2012. I de autoriserte ritualene er det tilføyd en note, som bestemmer at prester som av teologiske grunner avviser å bruke ritualene, er fritatt fra å bruke dem.

4.4.3 Den evangelisk-lutherske kirken i Finland

Til forskjell fra Svenska kyrkan, Den norske kirke og Den danske folkekirke har vår evangelisk-lutherske søsterkirke i Finland ikke måttet forholde seg til ny ekteskapslov. Debatten om ekteskap mellom personer av samme kjønn går likevel høyt.

Da loven om registrert partnerskap trådte i kraft i Finland i 2002, ble det lagt fram forslag til Kyrkomötet om en utarbeidelse av et velsignelsesformular for registrert partnerskap. Dette initiativet innebar imidlertid ikke et forslag om et *autorisert* ritual, men om en veiledende ordning til hjelp for prestene. I 2003 behandlet Kyrkomötet saken uten å komme fram til en enhetlig beslutning. På grunn av uenigheten lot Kyrkomötet forslaget falle, og overlot til Biskopsmötet å videre utrede de teologiske og juridiske konsekvensene ved å utarbeide et velsignelsesformular for registrert partnerskap.

Et foreløpig tilsvar på debatten ble gitt av Biskopsmötet i 2008 gjennom utgivelsen av "Biskopenes Familiebok": *Kärlekens gåva: Biskoparnas uttalande om familj, äktenskap och sexualitet*. Biskopsmötet la her til grunn en tradisjonell forståelse av ekteskapet, hvor ekteskapet er forbeholdt forholdet mellom mann og kvinne. En velsignelseshandling av forhold som er annerledes enn ekteskapet mellom mann og kvinne ville Biskopsmötet av den grunn ikke anbefale. Videre het det i uttalelsen at en liberalisering av ekteskapsforståelsen ville problematisere det økumeniske samarbeidet mellom kirkene i de ulike økumeniske fora. Biskopsmötet innså imidlertid at spørsmål knyttet til kirkelig velsignelse av registrert partnerskap er vanskelige og betente og ønsket derfor å avvente å gi et endelig svar i saken inntill videre undersøkelser var gjennomført.

En slik undersøkelse av de juridiske og teologiske sidene ved registrert partnerskap ble gjort av en arbeidsgruppe nedsatt av Biskopsmötet i 2005. Arbeidet ble avsluttet i februar 2009 og i juni samme år leverte arbeidsgruppen rapporten *Kyrkan och registrerade partnerskap* til Biskopsmötet. Følgende forslag ble fremmet av arbeidsgruppen:

Arbeidsgruppen foreslo at Biskopsmötet ikke skulle utarbeide et forslag til en autorisert liturgi for velsignelse av partnerskap etter registrering. Ettersom Kyrkomötet allerede hadde forkastet et slikt initiativ, mente arbeidsgruppen at det ikke var sannsynlig at Kyrkomötet ville endre standpunkt i denne saken. Arbeidsgruppen innså imidlertid at det eksisterte et stort behov for pastoral rådgivning angående prestenes bruk av andakter eller tilsvarende i møte med par som har inngått partnerskap. Arbeidsgruppen foreslo at Biskopsmötet skulle utarbeide slike pastorale råd for situasjoner der ansatte i kirken ble bedt om å gi registrerte partnerskap kirkelige velsignelse.

4.4.4 Det lutherske verdensforbund

I forbindelse med at debattene om samlivsetiske spørsmål tilspisset seg, nedsatte LVF en arbeidsgruppe som skulle utarbeide noen retningslinjer for hvordan kirkene burde forholde seg til hverandre. Utvalgets arbeid resulterte i 2006 i rapporten *Guidelines on Marriage, Family and Human Sexuality*. Utvalget anbefalte i rapporten dialog som metode og understrekte at forskjellige teologiske oppfatninger ikke behøver å skade den kirkelige enheten mellom medlemskirkene. Ulike oppfatninger i samlivsspørsmål må tvertimot, ifølge rapporten, forstås som et resultat av de forskjellige kulturelle kontekster medlemskirkene er en del av. Hvordan Guds vilje best skal realiseres kan dermed variere fra kontekst til kontekst.

Noen medlemskirker anså imidlertid denne konklusjonen for å være for relativistisk. Konklusjonen ble sett på som et initiativ til å liberalisere kirkens syn på samlivsetiske tema og ikke som retningslinjer for å skape dialog mellom kirkesamfunnene. Mange av medlemskirkene reagerte av den grunn negativt på rapporten og anså den for å være for ensidig. Det har ført til en intens debatt om samlivsetiske spørsmål innenfor LVF.

Et uttrykk for dette er at flere av medlemskirkene i den senere tid har vurdert å bryte samarbeidet med kirker som legitimerer samliv mellom mennesker av samme kjønn. Blant annet har de baltiske kirkene meldt at de etter at Svenska kyrkan innførte en liturgi for likekjønnet ekteskap ikke lenger betrakter Svenska Kyrkan som en del av det lutherske kirkefellesskap. Videre har den lutherske kirken i Tanzania meddelt at den ikke vil motta penger fra kirker som støtter likekjønnende samliv. Forholdet mellom Mekane Yesus kirken i Etiopia og Svenska Kyrkan har også blitt svært anstrengt etter at Svenska Kyrkan utarbeidet en liturgi for vigsel av likekjønnede. I tillegg har de afrikanske medlemskirkene i LVF i en felles uttalelse fra 2012 sagt at de sier nei til homoseksuelle handlinger og at standpunktet til likekjønnede ekteskap hos noen medlemskirker vanskeliggjør samarbeidet med andre medlemmer av LVF:

> "The majority of African member churches say "NO" to homosexual acts and regard it to be sinful. Further to this affirmation of our position on this matter, we are extremely disturbed and deeply regret the recent developments taking place in some member churches of the communion who have taken unilateral decision on same sex marriages, disregarding the strong sentiments expressed by other members of the communion."

Denne situasjonen gjenspeiler at det finnes mange ulike oppfatninger om de aktuelle samlivstema innenfor medlemskirkene og at samlivsetiske spørsmål pågår med stor intensitet i den økumeniske konteksten.

4.4.5 Den anglikanske kirken i England

Gjennom Porvoo-avtalen har vi nært samarbeid med flere anglikanske kirker, blant dem Church of England. Uttalelsen fra biskopene i 1991, *Issues in human sexuality,* regnes for å være den mest autoritative teksten om homofilt samliv i Church of England. Uttalelsen legger til grunn et tradisjonelt syn på ekteskapet, hvor ekteskapet er forbeholdt forholdet mellom mann og kvinne. Prester kan av den grunn ikke leve i seksuelt aktive likekjønnede relasjoner:

> … in our considered judgement the clergy cannot claim the liberty to enter into sexually active homophile relationships. Because of the distinctive nature of their calling, status and consecration, to allow such a claim on their part would be seen as placing that way of life in all respects on a par with heterosexual marriage as a reflection of God's purpose in creation.

I desember 2005 trådte loven om registrert partnerskap i kraft i England. I den forbindelse kom House of Bishops med en offisiell uttalelse vedrørende ansettelsesforholdet til prester som lever i registrerte partnerskap. Biskopene uttalte at registrert partnerskap ikke nødvendigvis er til hinder for prestetjeneste, så lenge de personene dette gjelder er villige til å leve etter de standarder som ble satt i uttalelsen *Issues in human sexuality.* Med andre ord: en prest kan leve i registrert partnerskap så lenge dette partnerskapet ikke innebærer seksuelle handlinger.

Church of England fikk sin første homofile biskop i 2003. Dette skapte betydelig uro, og biskopen gikk av etter kort tid. I januar 2013 vedtok House of Bishops at prester som lever i registrert partnerskap kan vurderes til bispeembetet på lik linje med heterofilt gifte prester. Forbeholdet er at disse personene lever etter de standarder kirken har satt i seksualetikken.

4.4.6 Porvoo-fellesskapet

Church of England er en av kirkene i Porvoo-fellesskapet som har reagert nokså kraftig på Svenska kyrkans standpunkt. Samtidig er Church of England under sterkt press for holde det verdensvide anglikanske fellesskapet samlet. Det har ført til to diskusjonsspor i Porvoo-fellesskapet. Det ene går på samlivsspørsmål og det andre går på hvordan kirkene konsulterer hverandre i prosessen.

I 2006 fant en konsultasjon sted i Sverige som fokuserte på spørsmålet om partnerskap mellom personer av samme kjønn. I 2008 fant en teologisk Porvookonferanse sted i London, med tema ”Etikk og kirkefellesskap”.

Denne ble fulgt opp høsten 2011 med en konsultasjon om ”Ekteskapet”. Konsultasjonen var et uttrykk for at spørsmål knyttet til likekjønnet ekteskap er uløste blant medlemskirkene i Porvoo-fellesskapet. De teologiske synene varierer og de kirkelige praksiser er forskjellige. Noen av deltakerne på konsultasjonen forsto likekjønnet ekteskap som en legitim utvikling innenfor den kirkelige tradisjonen, mens andre hevdet at det er et uttrykk for et brudd. Uansett konstaterte deltakerne at det er en berikelse for kirkene å høre sammen i et økumenisk fellesskap.

4.5 Situasjonen i Den norske kirke

Vedtaket fra Bispemøtet og Kirkemøtet om utredning av kirkens samlivsetikk må ses på bakgrunn av en omfattende drøftelse av enkelttema knyttet til saksfeltet de siste tiårene.

Som vedlegg gis det en presentasjon av arbeidet som har vært gjort i Bispemøtet med spørsmål knyttet til ekteskap, samliv og seksualitet fra 1973 og til i dag. Det er to hovedlinjer som avtegner seg. Den ene linjen handler om ekteskapsforståelse og samlivsordninger. Her går det en linje fra sak BM 29/75, hvor spørsmålet gjelder kirkens holdning til ekteskap og samboerskap. Bakgrunnen for denne debatten er antakeligvis det arbeidet som samtidig pågikk med å revidere ekteskapsloven. Det ble påbegynt med oppnevning av ekteskapslovutvalget av 25. juni 1971, og strakte seg frem til ny ekteskapslov ble vedtatt i 1992. I denne debatten var det særlig spørsmålet om samboeres rettsforhold som var i fokus, jf tittelen på den første delutredningen fra ekteskapslovutvalget, ”Samliv uten vigsel”, fra 1980 (NOU 1980:50).

Det er særlig uttalelsen fra 1985 (sak BM 2/85) som teologisk og innholdsmessig gir en definisjon av kirkens posisjon. Her defineres ekteskapet som en ordning gitt av Gud i skaperakten. Denne ordning er bibelsk fundert, et uttrykk for Guds vilje med menneskelig samliv og derfor den etisk og religiøst foretrukne og eneste anbefalte samlivsform.

Da Bispemøtet samme år nedsatte et samlivsetisk utvalg (Lande-utvalget), tolket de sitt mandat til ikke å utrede og definere ekteskapsforståelsen på noen ny måte enn slik den allerede var gitt i Bispemøtets uttalelse, men heller utrede en apologetikk for denne posisjon; ”kva kyrkja kan gjere for å nå fram med sitt syn i den situasjon som no er”.

Forsvaret for ekteskapet overfor samboerskapet styrker seg i en uttalelse fra midten av 1990-tallet (sak BM 14/95) som uttrykker ”den klare forventning til kirkens ansatte og ledere” at de selv velger ekteskap, og at det ”ikke er forenlig med de krav kirken stiller til sine ansatte” å være samboer.

Den andre hovedlinjen i Bispemøtets behandling av denne type tematikk gjelder spørsmål knyttet til homofilt samliv i mer avgrenset forstand. Allerede i 1973 drøftes spørsmålet om kirkens behandling av "homofilispørsmålet", og Bispemøtet nedsetter et utvalg til å utrede saken. Et foreløpig punktum settes med uttalelsen fra 1977, før saken virkelig får vind i seilene ved at Tunsberg biskop, Sigurd Osberg, i 1992 anmoder om at spørsmålet om homofil legning og homofil praksis tas opp til drøfting i Bispemøtet. Denne henvendelsen foranlediger det store arbeidet som gjøres utover på 90-tallet og 2000-tallet både i Bispemøtet, Kirkemøtet og Lærenemnda, og som foreløpig har kulminert med Kirkemøtets vedtak i 2007 om at personer som lever i registrert partnerskap (må nå bety likekjønnet ekteskap) kan tilsettes i stilling som krever vigsling dersom tilsettingsorganet gjør vedtak om det.

5. Grunnleggende tolkningsperspektiver

5.1 Allment og kristent

Tema for denne utredningen er synet på samliv og ekteskap i lys av kristen tro. Men som det ble understreket innledningsvis, er samliv og ekteskap ikke fenomener som er spesifikke for kristendommen. Livet er en vev der vi er vevd inn i et fellesskap med andre mennesker, på godt og ondt. På samme måte er ekteskapet også et allment fenomen som finnes i forskjellig form i de fleste kulturer opp gjennom tidene. Utredningen handler derfor ikke om det som er spesifikt for kristen tro, men om det som er felles for alle mennesker, og som de derfor også har erfaring med og kjenner til fra sitt eget liv. I utredningen settes imidlertid dette allmennmennskelige livet inn i en kristen sammenheng, slik at det blir sett under en kristen synsvinkel. Utgangspunktet for dette kristne perspektivet er troen på Gud som himmelens og jorden skaper. Det allmenne, livsfellesskapet med alt og alle er gitt oss av Gud, det er derfor det er allment. Dette utgangspunktet innebærer særlig to ting som det er grunn til å fremheve.

For det første betyr det at det som sies om samliv og ekteskap i lys av kristen tro, også må kunne gjøres gjeldende som noe allment. Dermed er det ikke sagt at alle og enhver må være enige i det som sies. Det allmenne er ikke et slags minste felles multiplum for alle mennesker til alle tider, eller i vår tid. Det allmenne er omstridt, har alltid vært det og vil formodentlig alltid være det, og enhver tolkning av det allmenne vil på en eller annen måte ha utgangspunkt i forutsetninger som ikke er allmenne. Kristne, ateister, agnostikere, humanetikere, buddhister, hinduer og muslimer – alle fortolker det allmenne ut fra sine spesielle forutsetninger. Når det i denne utredningen anlegges et kristent perspektiv, er dette altså ikke i seg selv til hinder for at det som sies kan ha allmenn betydning. Det avgjørende er om det som sies under en kristen synsvinkel, også kan gjøres gjeldende og forsvares som en allmenn tolkning av det som er felles. Nettopp i et pluralistisk samfunn er det både viktig og nødvendig at det føres en åpen dialog om det allmenne, der det også blir fokusert på det som kan oppfattes som gyldig for alle.

Dette betyr, for det andre, at det i en utredning som dette ikke bare dreier seg om å se det allmenne i lys av kristen tro, men også om å se den kristne tro i lys av allmennmenneskelig livserfaring. De erfaringer vi gjør med den verden som Gud har skapt, har også betydning for vår oppfatning av den kristne tro. Hvis vi i den kristne talen om skaperverket ser bort fra det vi med en vid betegnelse kan kalle for allmennmenneskelig livserfaring, vil det vi taler om, ikke lenger være allment. Det som kristendommen sier om samliv og ekteskap må derfor ikke bare prøves på grunnlaget for den kristne tro, men også på allmennmenneskelig livserfaring. Hvordan dette skal gjøres og hva det rent prinsipielt og metodisk innebærer er et stort og omstridt spørsmål som det ikke er vår oppgave å gjøre nærmere rede for her. Poenget i vår sammenheng er å fremholde at det som her sies om samliv og ekteskap, ikke bare kan forankres i kristen tro, men på en eller annen måte også må forankres i allmenn livserfaring. Dette er ikke en form for kompromiss, det er tvert imot en konsekvens av den kristne tro på Gud som Skaperen. Det er kristentroen selv som krever en slik forankring i det allmenne.

Kristen tro omfatter imidlertid ikke bare den første trosartikkelen om Gud som himmelens og jorden skaper, men også den andre trosartikkelen om Jesus Kristus som Guds sønn

og den tredje trosartikkelen om Den hellige ånd og kirken. Også disse artiklene vil selvfølgelig ha betydning for det kirken må si om samliv og ekteskap. Den kristne tro er ikke en samling med løsrevne meninger eller trossetninger som ikke har noen sammenheng med hverandre. Skapertroen må forstås i lys av troen på Jesus som Guds sønn og på den Hellige Ånd, og vice versa. Spørsmålet er om dette betyr at det som kirken sier, eller riktigere, om noe av det den sier, også går ut over det allmenne.

En kristen etikk om samliv vil ha basis i skapelsesetikken. Men de tre personer i Gud og deres handlinger kan aldri spilles ut mot hverandre. Verken den 2. eller 3. trosartikkel leverer innholdsmessige momenter som kommer i konflikt med et skapelsesteologisk utgangspunkt. Dette lar seg eksemplarisk avlese i Paulus sin gjennomgang av Åndens frukter i Gal 5,22f: *«Men Åndens frukt er kjærlighet, glede, fred, overbærenhet, vennlighet, godhet, trofasthet, ydmykhet og selvbeherskelse. Slike ting rammes ikke av loven!»* Disse Åndens frukter er ikke særkristne kvaliteter men allmenne dyder som lar seg begrunne utfra et skapelsesteologisk ståsted.

Troen på Kristus, slik den skapes og opprettholdes av Ånden, fører ikke til en etikk som er i konflikt med det allmenne hva angår det innholdsmessige, men i troens lys kan en kristen få en fornyet og fordypet forståelse av hva Guds skapervilje er: *«Innrett dere ikke etter den nåværende verden, men la dere forvandle ved at sinnet fornyes, så dere kan dømme om hva som er Guds vilje: det gode, det som er til glede for Gud, det fullkomne.» (Rom 12,2).*

Den kristne troen handler imidlertid ikke bare om innsikt. Den Hellige Ånd lever og virker i den kristne og kjemper mot en iboende selvopptatthet og egoisme. Ved Ånden får vi dermed også ny motivasjon til å leve etter Guds vilje, slik Paulus skriver i Fil 2,13: *«For det er Gud som er virksom i dere, så dere både vil og gjør det som er etter Guds gode vilje.»* Den kristne troen har av den grunn stor relevans for etikken og livet. Troen motiverer og forplikter den kristne til å til å ta vare på sitt medmenneske i kjærlighet. Men dermed er ikke troen unndratt det allmenne. Også den kristne må kunne forsvare sin etikk som en allmenn etikk, selv om den har sitt utganspunkt i en kristen tro.

Noen i utvalget ønsker i tillegg til det som her er sagt å utdype denne fremheving av Åndens betydning for etikken på følgende måte: For Paulus gir Ånden den kristne en ny identitet. Denne nye identitet representerer dybden i hans etikk og henger sammen med forståelsen av at så vel de kristne menigheter som den enkelte kristne er hellig. I NT tenkes denne hellighet som en gave. Den er gitt gjennom Kristus – han som er «vår.. helliggjørelse» (1 Kor 1,30) – og er for de kristne knyttet til renselsen fra og tilgivelsen av synd. Denne gaven blir for den kristne også en oppgave, forstått som en konsekvens av det nye livet den kristne blir gitt i dåpen (Rom 6,19; 22). Helligheten som gave inkluderer kamp mot synden og et nytt liv i lydighet mot Guds vilje: «Dere som er helliget ved Kristus Jesus og kalt til å være hellige» (1 Kor 1,2; jf. 1 Pet 1,14-16). I 1 Tess 4,3-8 konkretiseres hva som menes med et hellig liv: menigheten skal holde seg unna hor og la hellighet og ære være bestemmende når de inngår ekteskap. Vekten skal ligge på respekten for den andre og ikke på det sanselige begjær slik som hos hedningene. I 1 Kor 6,9-11 knyttes en forbindelse mellom dåpen («vasket rene») og et hellig liv. Paulus lister her opp en rekke handlinger som hører det gamle livet til og som ikke lar seg forene med det livet som baserer seg på nyskapelsen i Kristus. Lenger ute i samme kapittel minner han menigheten om at kroppen er et tempel for Den hellige ånd (1 Kor 6,18-20). Den skal brukes til Guds ære. Kroppen tilhører Kristus og er «stedet» eller instrumentet for et hellig liv. Fordi kroppen er så direkte involvert synes det som om seksuell umoral berører menneskets gudsforhold på en spesiell måte. Dette hellige liv som kristne er kalt til, har et innhold som reflekterer Guds skapervilje, en dybde i erkjennelsen som springer ut av et fornyet sinn og en forpliktelse som baserer seg på den hellighet som følger med Åndens gave.

5.2 Skapelsestanken som utgangspunkt

Innledningsvis pekte vi på Martin Luthers utlegning av den kristne skapelsestanken som et utgangspunkt for fortolkning av det menneskelige livsfellesskapet. Livsfellesskapet er gitt oss av Gud og betyr ifølge Luther at det liv vi mottar fra Gud, skal gis videre til de menneskene vi lever sammen med. Gud skjenker oss livet gjennom andre mennesker, og han vil at

andre mennesker skal få livet skjenket gjennom oss. Gud har pålagt andre å gjøre alt det som godt er for oss, og pålegger dermed oss å gjøre alt det som godt er for andre, sier Luther i forklaringen til Det første bud. Vi er den hånden, kanalen eller middelet som Gud bruker for å gi vår neste liv. Det vi gjør skal altså prøves på om det er til gagn for andre menneskers liv og livsutfoldelse. Dette er det grunnleggende kriterium for vårt samliv med hverandre, og dermed også det kriterium som ekteskapsinstitusjonen må prøves på.

Det kriteriet som Luther her fremholder, korresponderer også med det som sies i Det nye testamente. Da Jesus engang ble spurt om hva som er det største budet i loven, svarte han ifølge Matteus-evangeliet:

> Du skal elske Herren din Gud av hele ditt hjerte og av hele din sjel og av all din forstand. Dette er det største og første bud. Men det andre er like stort: Du skal elske din neste som deg selv. På disse to budene hviler hele loven og profetene (Matt 22,37–40).

Paulus ligger på samme linje når han i Rom 13,10 sier at kjærligheten er oppfyllelsen av loven, og når han i Gal 5,14 sier at loven blir oppfylt i dette ene budet: «Du skal elske din neste som deg selv». I Johannes-evangeliet understrekes det gjentatte ganger at det budet som Jesus pålegger sine disipler, er at de skal elske hverandre (sml. Joh 13,13; 15,12;15,17).

Disse henvisningene til kjærlighetsbudet betyr at kjærligheten til Gud og nesten er det kriteriet som ikke bare de kristnes livsførsel, men ethvert menneskes livsførsel skal prøves på. Men de betyr også at vi ikke kan spille kjærligheten til Gud og kjærligheten til nesten ut mot hverandre. Vi kan ikke bruke kjærligheten til Gud, eller spesifikt religiøse bud og regler som argument for at vi undrar oss vårt ansvar for vår neste.

Et godt eksempel som viser at vi ikke kan bruke Gud som argument for å undra oss budet om nestekjærlighet, er konfliktene mellom Jesus og fariseerne om helligdagsforskriftenes, eller ”sabbatsbudets” betydning. Fariseerne kritiserte Jesus fordi de ment at disiplene hans gjorde noe som det ikke var lov å gjøre på sabbaten (de var sultne og plukket aks og spiste). Jesus tilbakeviste fariseernes kritikk med en eksemplarisk henvisning til at ”Sabbaten ble til for mennesket, ikke mennesket for sabbaten” (Mark 2,28). Jesus aksepterte heller ikke at det ikke skulle være lov å helbrede syke på sabbaten og siterte Det gamle testamente, når han sa at ”Det er barmhjertighet jeg vil ha, ikke offer” (Matt 12,7). Den samme måten å tenke på møter vi når Jesus i Bergprekenen sier at:

> ”Om du bærer offergaven din fram til alteret og der kommer til å tenke på at din bror har noe imot deg, så la gaven ligge foran alteret og gå først og bli forlikt med din bror. Så kan du komme og bære fram offergaven din!” (Matt 5,23f)

Disse eksemplene på hva kjærlighetsbudet betyr i praksis har mønsterdannende betydning som uttrykk for en bestemt måte å tenke på, og må gjøres gjeldende for det som sies om ekteskap og samliv i Det nye testamente og i Bibelen i det hele.

For noen er den grunnleggende tanken om at budene må forstås og anvendes ut fra budet om nestekjærlighet også mulig å kombinere med en sterkere understrekning av budenes egen integritet og gyldighet. I Rom 13,8-10 fastholdes de bud som gjelder vårt forhold til våre medmennesker, med vekt nettopp på den del av de ti bud som omhandler dette. Forutsetningen for dette er at budene forstås og anvendes ut fra kjærlighetsbudet. Nestekjærligheten er på den ene side en sammenfatning av budene. På den andre side er budene også gyldige i den nye pakt, om de konkretiserer nestekjærligheten. Slik sett bidrar de til å verne om og fremme det gode. Budet om nestekjærlighet blir en ramme både for forståelsen av budene og konkretiseringen av dem.

5.3 Bibelen som etisk og moralsk norm i synet på ekteskapet

Bibelen er grunnlaget for vårt syn på hva kristen tro er og innebærer i praksis. Men for at den skal kunne være det, må vi også *bruke* den på en måte som samsvarer med kristen tro. Bibelen kan brukes på mange måter, og ikke alle måtene å bruke Bibelen på er i overenstemmelse med det bærende grunnlaget for kristen tro. Derfor er det ikke nok å si *at* Bibelen er etisk og moralsk norm, vi må også si noe om *på hvilken måte* den er det. Under denne synsvinkelen er det særlig tre ting som det er viktig å ha for øyet.

For det første er Bibelen en bok eller en samling av bøker som er blitt til gjennom et meget langt tidsrom, og som derfor også gjenspeiler denne historiske tilblivelsesprosessen. Bibelen er et historisk dokument, eller en samling historiske dokumenter og må derfor leses under denne synsvinkelen. Også i Lærenemndas drøfting av homofilispørsmålet framheves dette synet (Lærenemndas innstilling, s. 53). Bibelen må fortolkes og analyseres under en historisk synsvinkel, og vi må forsøke å forstå den i lys av dens historiske tilblivelse og sammenheng.

Når vi anlegger et historisk perspektiv i vår omgang med Bibelen, må vi se i øynene at det er mangt og meget i det bibelske materialet som gjenspeiler en tid som ikke er vår og gir uttrykk for oppfatninger som vi ikke kan forsvare som god kristendom i dag. Ekteskapet som sosial institusjon er betinget av tid og sted og er ingen uforanderlig størrelse historisk sett. Det materialet vi finner i Bibelen angående ekteskap og samliv, må vurderes i lys både av det vi mener er rett og rimelig i dag og i lys av grunnleggende synspunkter i den nytestamentlige forkynnelsen. Det siste er like viktig som det første, og fører oss videre til det neste vi må ha for øyet, når bibelen skal brukes i denne sammenhengen.

Bibelen er – for det andre – ikke en lovbok for kristne, men et evangelium for alle mennesker, dvs. et budskap om livets seier over døden i Jesus Kristus, om syndenes tilgivelse, om nåde og fred. Evangeliet dreier seg ikke om det vi skal gjøre for Gud, men om det Gud har gjort for oss, sier Luther. Dette er hovedsaken i Bibelen. ”Se derfor til”, sier Luther videre, ”at du ikke lager en Moses av Kristus eller en lov og lærebok av evangeliet”. Denne advarselen mot å gjøre Kristus til en ny Moses betyr at vi må skjelne mellom Det gamle og Det nye testamente. Selv om Det gamle testamente er en del av den kristne Bibel, er det ikke normativt på samme måte som Det nye testamente.

Luthers advarsel betyr imidlertid ikke at det vi gjør eller unnlater å gjøre, mister sin betydning, men det betyr at det får en ny betydning. De gode gjerninger skal ikke gjøres for Guds skyld eller for troen eller den egne frelses skyld, men for nestens skyld. Den som tror, er fri til å tjene sin neste. Dermed lages det en ubrytelig sammenheng mellom troen på Kristus som gav sitt liv for oss (frelsen) og troen på at Gud i (skapelsen) har gitt oss livet for at vi skal kunne gi det videre til andre skapelsen. Frelsens etikk blir skapelsens etikk. Den som tror, skal ha nestens ve og vel for øyet. Å ha ”blikk for den andre” er imidlertid ikke noe som er gitt en gang for alle. Den troende er også en synder med en inngrodd tilbøyelighet til å la hensynet til nesten bli overskygget av egen selvopptatthet. En evangelisk bruk av Bibelen roper oss derfor tilbake igjen til troen på det Kristus har gjort for oss (frelsen) og skjerper dermed igjen blikket for nestens ve og vel (skapelsen). Det er slik Bibelens bud og regler skal brukes, til å skjerpe ”blikket for den andre”.

Fortellingen om den barmhjertige samaritan i Luk 10,25-36 er et tankevekkende eksempel på hva det vi si å ha blikk for den andre. Både presten og levitten som kom forbi mannen som lå skamslått og halvt ihjelslått i veikanten, så ham, men de gikk likevel videre. Samaritanen derimot, så mannen og fikk medfølelse med ham, står det hos Lukas. Han sørget for at mannen fikk det godt og gjorde dermed en god gjerning.

”Å se den andre” handler altså om å kunne forstå hva som står på spill i den andres liv og la seg berøre av den andres situasjon. I vår sammenheng betyr dette at Bibelens små og store bud og regler skal brukes slik at de i lys av evangeliet skjerper blikket og forståelsen for hva ekteskap og samliv skal være godt for, og hva gode ordninger for ekteskap og samliv kan innebære i dag. Dermed blir noen bud og regler viktigere enn andre, og noen mer sakssvarende enn andre.

Med dette har vi også nevnt det tredje vi må ha for øyet, når vi skal anvende Bibelen i forbindelse med synet på ekteskap og samliv i dag, og det er, som allerede påpekt, den rollen som nestekjærligheten spiller i den kristne tro.

Det Bibelen sier om ekteskapet må – for det tredje – prøves på om det er gagnlig og godt for de menneskene som lever i ekteskap og for samfunnet i det hele. Under denne synsvinkelen er ekteskapsinstitusjonen blitt veid og vurdert i tidligere tider, og slik må det også være i dag. Derfor kan påbud og forbud i Bibelen ikke uten videre overføres direkte og reservasjonsløst til vår situasjon i dag. Vi må også vurdere hva disse budene og reglene betyr i praksis, og hvordan de samsvarer med bærende tanker i Bibelen selv. En slik vurdering er ikke noe vi påfører

Bibelen utenifra, som mer eller mindre ”moderne” mennesker, men er, som vi allerede har sett, uttrykk for et grunnprinsipp som Bibelen selv fremhever, og som springer ut av synet på Bibelen som evangelium. Det betyr ikke at Bibelen blir underordnet menneskers skiftende oppfatninger av hva som er det gode liv, men at Bibelen tolkes ut fra det som er dens hovedanliggende på det etiske område: Å ivareta kjærligheten.

Når vi skal se nærmere på det bibelske materialet under denne synsvinkelen, er det viktig å skjelne mellom ekteskapet som en juridisk institusjon på den ene siden og Bibelens etiske og moralske grunnprinsipper på den andre siden. Ekteskapet som juridisk institusjon vil sjelden eller aldri samsvare med etikk og moral i ett og alt. Derfor kan det godt være en spenning mellom det Bibelen sier om samlivet mellom kvinne og mann og ekteskapet som institusjon. Som vi skal se, vil denne distinksjonen være særlig viktig når vi kommer til Det nye testamente. Det kan vise seg at det nettopp er Bibelens etiske og moralske grunnprinsipper som gjør at vi ikke kan overta alt det som står i den om ekteskapet som institusjon.

5.4 Ekteskap og samliv i Det gamle testamente.

Det gamle testamente omfatter tekster som spenner over en periode på rundt tusen år. Det er derfor ikke overraskende at vi i disse tekstene møter en rekke forskjellige former for ekteskap og samliv. Her finner vi både monogami og polygami. Kong David skal ha hatt en rekke koner (1 Krøn 14,3), og om Kong Salomo fortelles det at han hadde 700 koner og 300 medkoner. Det siste fortelles riktignok til skrekk og advarsel, for de tusen konene førte angivelig Salomos hjerte på avveier, slik at han på sine gamle dager begynte å dyrke fremmede guder (1 Kong 11,3ff). Derfor heter det da også i 5 Mos 17,17: ”Kongen skal heller ikke ta seg mange koner slik at han fristes til frafall, og han må ikke samle seg sølv og gull i store mengder”. Vi kan godt merke oss at forbudet mot mye sølv og gull ikke fremstår som mindre alvorlig ment enn forbudet mot mange koner, selv om vi ikke kan gå nærmere inn på det her.

Det var imidlertid ikke bare kongene som hadde anledning til å ta seg flere koner. Vi har også lover som forutsetter at en alminnelig israelitt kunne ha i alle fall to koner (5 Mos 21,15), og det hadde blant andre patriarken Jakob, som var gift både med Lea og med Rakel (1 Mos 29). I visse tilfeller kunne det så vidt vi kan se til og med være påbudt å ha flere koner, som i forbindelse med svogerekteskap (leviratsekteskap). Hvis to brødre bor sammen, og en av dem dør uten å ha fått en sønn, skal den andre broren gifte seg med enken og la den første sønnen hun føder, bære videre den avdøde brorens navn (5 Mos 25,5ff). I et slikt svogerekteskap forutsettes det ikke at den gjenlevende broren er ugift, eller at han ikke kan gifte seg med en annen ved en senere anledning.

Men selv om vi forutsetter at et ekteskap som oftest omfattet én kvinne og én mann, og at dette i stigende grad ble det normale ettersom tiden gikk, er det en rekke trekk ved synet på ekteskapet i GT som ikke korresponderer med rådende syn på ekteskapet i Den norske kirke i dag.

På hebraisk finnes det ikke bestemte termer for ”ekteskap” eller for det ”å gifte seg”. Det konstateres at A er mann eller kone til B, eller at A tar B til kone (aldri omvendt). Språkbruken røper et sterkt patriarkalsk og mannsdominert samfunn. En kone tilhører en mann, og mannen er herre over sin kone. Den som vil ha en kvinne til kone, ber hennes far eller hennes formynder om kvinnens hånd. Kort sagt: kvinnen spiller en svært passiv rolle i ekteskapsinngåelsen, langt fra den likestilling som er allment akseptert i vår del av verden i dag – i så vel som utenfor kirken.

Forlovelsen besegles ved at mannen gir kvinnens far en ”brudepris”. Ekteskapsinngåelsen ble vanligvis feiret med en fest der vi ikke kjenner til andre religiøse riter enn at faren velsigner de to. Vi må dessuten regne med at det GT gir oss innblikk i, er de privilegertes ekteskap.

Troskap i ekteskapet var viktig, men også her var det forskjell på kvinner og menn. Ekteskap kunne oppløses ved ekteskapsbrudd, eller ved at mannen sendte konen fra seg. For mannens del ble omgang med en annen manns kone regnet som ekteskapsbrudd, mens for kvinnens del ble enhver omgang med en annen mann regnet som ekteskapsbrudd. Ekteskapsbrudd skulle ifølge loven straffes med døden, men vi kjenner ikke til at dette faktisk ble praktisert.

Ekteskapsinngåelser i gammeltestamentlig tid handlet ikke først og fremst om partenes individuelle kjærlighet, men om familiære, sosiale og økonomiske hensyn. Familien var her den grunnleggende økonomiske, sosiale og kulturelle institusjon. Ekteskap ble derfor ikke primært forstått som et forhold mellom to personer, men som en måte å ordne familierelasjoner på. I 1 Mos 1,28 knyttes i tillegg en nær forbindelse mellom mann og kvinne og forplantningen, i forlengelsen av Guds velsignelse av dem. Reproduksjon og viderføring av slekten tegnes her som et grunnleggende trekk ved det å være menneske, et forhold som ble grunnlaget for en tilnærmet plikt til å gifte seg og få avkom. Dermed er det imidlertid ikke sagt at kjærligheten mellom mann og kvinne ble oppfattet som betydningsløs. I Høysangen finner vi en serie lovsanger til den sanselig-erotiske kjærligheten som en ubetvingelig kraft:

For kjærligheten
er sterk som døden,
lidenskapen er ubøyelig
Som dødsriket.
Den brenner som flammende ild,
En Herrens brann.
Veldig vann, slukker ikke kjærligheten,
Elver skyller den ikke bort.
Om noen gir alt han eier
for å kjøpe kjærlighet,
Møter han bare forakt.
(Høysangen 8,6b-7)

Kjærligheten er her ikke bare en upersonlig kraft, men får personlig form i forkjærligheten for den ene som i den elskendes øyne skiller seg ut blant ti tusen menn, eller er den vakreste blant kvinner (Høysangen 5,10; 6,1). Slik sett kan Høysangen leses ikke bare som lovprisning av den erotiske tiltrekningskraften, men også som en lovprisning av det sanslige kjærlighetsforholdet til den aller kjæreste, som den elskende elsker uten forbehold. Høysangen er imidlertid ingen lovprisning av ekteskapet, som ikke omtales i det hele tatt i disse tekstene. Det utelukkes selvfølgelig ikke at det sanselige kjærlighetsforholdet kan rommes i ekteskapet, og dette kan godt være et underliggende ideal, men det er ikke ekteskapet som er hovedpoenget i disse tekstene, det er den sanselige forkjærligheten for den aller kjæreste. Tekstene røper imidlertid også en realistisk innsikt i den erotiske tiltrekningskraftens uregjerlighet. Derfor advares det også: Den sanselige kjærligheten er en kraft som må omgås med forsiktighet:

Jeg ber dere, Jerusalems døtre,
ved gasellene
eller ved hindene på marken:
Uro ikke kjærligheten!
Vekk den ikke før de selv vil!
(Høysangen 3,5)

Det er en rekke trekk i Høysangen som gjør det nærliggende å koble tilbake igjen til fortellingen om Adam og Eva i Edens hage i 1 Mos 2-3. Hage-motivet går igjen i mange av tekstene, og mann og kvinne er i disse tekstene både ”ingen steder” og ”alle steder” på en gang. Det som skjer, gjenspeiler et tidløst forhold mellom mann og kvinne der menneskets livsvilkår til alle tider spiller seg ut.

Verken i Høysangen eller i skapelsesberetningene i 1 Mos 1-4 nevnes ekteskapet helt eksplisitt. Det er imidlertid en rekke tekstavsnitt i disse kapitlene som har spilt en viktig rolle i forbindelse med forståelsen av samlivet mellom mann og kvinne og ekteskapsinngåelsen i kirkelig sammenheng. Det gjelder særlig versene om at både mannen og kvinnen er skapt i Guds bilde (1 Mos 1, 27); oppfordringen til å være fruktbare og fylle jorden (1 Mos 1,28); og budet om at mannen skal forlate sin far og mor og holde seg til sin kvinne, og de to skal være en kropp (1 Mos 2,24).

1 Mos 1,27 stiller mann og kvinne på like linje. De er begge skapt i Guds bilde og får sammen oppdraget å fylle jorden og legge den under seg (1 Mos 1,28-30). I 1 Mos 2,18ff sies det at kvinnen blir skapt som mannens hjelper. I tradisjonen er denne teksten blitt brukt som et argument for en patriarkalsk rangordning mellom kvinner og menn (sml Paulus i 1 Kor 11,8-9) Vi skal likevel merke oss, som vi også tidligere har påpekt, at 1 Mos 2,18: ”Det er ikke godt for mennesket å være alene. Jeg vil lage en hjelper av samme slag”, strengt tatt ikke sies til mannen i eksklusiv forstand, men til det første mennesket.

Hvorvidt 1 Mos 2, 24 implisitt handler om ekteskapet, er et omdiskutert spørsmål. Noen mener at 1 Mos 2,24 først og

fremst handler om den erotiske tiltrekningskraften i et sanselig kjærlighetsforhold mellom mann og kvinne. Det er denne tiltrekningskraften teksten fremstiller som gudgitt og gudvillet, eller "innstiftet". Andre tenker at dette erotiske aspektet må suppleres av et sosialt og institusjonelt aspekt. Teksten taler også om at det skjer en forandring av sosial status. Et nytt fellesskap etableres og dette fellesskapet er en forutsetning for at mann og kvinne blir ett i den erotiske forening.

At teksten kan forstås på forskjellige måter, er ikke nødvendigvis avgjørende i vår sammenheng. Selv om det først og fremst skulle være den erotiske tiltrekningskraften som her "innstiftes", utelukker dette selvfølgelig ikke at ekteskapet i praksis forutsettes som en sosial ordning av denne tiltrekningskraften og av det den fører med seg (reproduksjon, eiendomsrett, arv etc). Teksten sier imidlertid ikke noe om hvordan denne ordningen nærmere bestemt skal konkretiseres, og som vi allerede har sett, finner vi mange forskjellige ekteskapsordninger i Det gamle testamente. 1 Mos 29 er allerede nevnt, der det fortelles at Jakob elsket Rakel og arbeidet til sammen 14 år for å få henne som kone. Men heller ikke hans ekteskap dreide seg bare om kjærlighet, for han måtte først gifte deg med søsteren Lea, før han kunne få Rakel, selv om han ikke elsket Lea like høyt som han elsket Rakel. Dette var det Laban, kvinnenes far som bestemte, og hverken Rakel eller Lea ble spurt om hva de mente. Den ekteskapsordningen som denne teksten forutsetter, er altså en helt annen enn den ordningen som gjelder i vårt samfunn i dag. Selv om det altså skulle være ekteskapet som ordning som innstiftes i 1 Mos 2,24, er det ikke uten videre vår tids ekteskapsordning som innstiftes, eller ekteskapet, i bestemt form.

I Det gamle testamente kan kvinner omtales som menns eiendom (2 Mos 20,17; Dom 5,30); de er generelt ikke tilkjent arverett (5 Mos 21,16) og verdsettes gjennomgående lavere enn menn, som for eksempel i forbindelse med fastsettelsen av løsesummen ved løftesinngåelse (3 Mos 27,1–8). Lover som angår voldtekt, ekteskapsbrudd og skilsmisse er i kvinners disfavør (bl.a. 5 Mos 20,14; 22,13–29; 24,1); det samme gjelder renhetslovgivningen (3 Mos 12; 15). Ved ekteskap flyttet konen til mannen og hans familie. Eventuelle barn i ekteskapet regnes som mannens avkom og fører hans slektlinje vider.

Tekstene i Det gamle testamente er slik sett i samsvar med samtidskulturens patriarkalske mønster, og det er ingen tvil om at dette er den dominerende strøm i det bibelske materialet. Samtidig inneholder bibeltekstene også modifikasjoner i forhold til de patriarkalske strukturene i samfunnene og kulturene omkring. Gammeltestamentlige lover beskytter kvinner mot vilkårlig behandling og fysisk-seksuell mishandling (2 Mos 21,7–11; 3 Mos 19,29). I mangel av sønner gis døtre arverett (4 Mos 27,1–11) og det fortelles at Job endog ga døtrene sine arverett sammen med brødrene (Job 42,15), (til dette, sml. Lærenemndas uttalelse 2006, s.110).

Det fremgår av dette at synet på samlivet mellom mann og kvinne i Det gamle testamente i alle fall har fire tyngdepunkter eller poler. Den ene polen er ekteskapet som institusjon. Den andre polen er det erotiske kjærlighetsforholdet. Den tredje polen er reproduksjonen og videreføringen av slekten, og den fjerde er de etiske og moralske grunnprinsippene. Alle fire oppfattes som deler av menneskets livsvilkår, og mellom dem skapes det et komplisert spenningsfelt.

5.5 Ekteskapet i Det nye testamente

For de første kristne var det institusjonelle, monogame ekteskapet en selvsagt forutsetning for reguleringen av forholdet mellom mann og kvinne. Selv om ekteskapsordningene den gang i noen henseender samsvarer med ekteskapet i vårt samfunn i dag, er det også store forskjeller. Ekteskapsinngåelsen innebar at ekteskapet ble gjort kjent og fikk sosial gyldighet, (selv om det ikke fantes en offentlig registrering av ekteskap i vår moderne forstand). Som i Det gamle testamente ble nok ekteskapet markert med en fest, for de som hadde råd til det, men festen i seg selv var ikke ekteskapsstiftende. Ekteskapsstiftelsen lå i den avtalen som ble inngått mellom brudgommen og brudens far, eventuelt mellom de to familiene. Forlovelsen innebar at den kommende bruden ble lovet bort til en fremtidig ektemann, slik det nå er blitt tydeliggjort i den nye bibeloversettelsen, sml Luk 2,5: "Josef dro /…/ for å la seg innskrive sammen med Maria, som var lovet bort til ham". Et bestemt ekteskapsstiftende ritual kjenner vi ikke til. Ekteskapskontraktene har nok variert, men vanligvis har de fastsatt brudeprisen og klargjort partenes forpliktelser når det

gjaldt barn og økonomiske forhold.

Når det gjaldt skilsmisse, lå avgjørelsesmyndigheten primært hos partene, og da først og fremst hos mannen. Ved skilsmisse var det mannen som utstyrte konen med et skilsmissebrev, sml. 5 Mos 24,1-4. Vi hører aldri om at det er konen som utstyrer mannen med et skilsmissebrev, selv om også en kvinne under bestemte forutsetninger kunne skille seg fra sin mann. I forbindelse med skilsmissebrevet ble det på Jesu tid diskutert ganske inngående hvilke grunner – om overhodet noen – en mann kunne bruke som grunnlag for å skille seg fra sin kone. Denne diskusjonen er bakgrunnen for det Jesus sier om skilsmisse i evangeliene, men det skal vi komme tilbake til.

Vi finner ikke en utviklet lære om ekteskapet som ordning i Det nye testamente. Det som sies er fragmentarisk, til dels også spenningsfylt. Noe annet er heller ikke å forvente. Paulus´ brev, for eksempel, er i stor grad foranlediget av konkrete spørsmål fra menigheten. Denne situasjonen tilsier at vi ikke kan forvente å finne en uttømmende og konsistent lære om samliv og ekteskap i Det nye testamente. De mest utførlige utsagnene finner vi hos Paulus og i de såkalte hustavlene (sml. Ef 5,21–6,9; Kol 3,18-4,2; 1 Pet 2,11-3,7), samt i Mark 10,1-12, Matt 19,3-12 og 22,23-33 og Luk 20,27-40. I det følgende skal vi se nærmere på noen av de mest sentrale tekstene om samliv og ekteskap. Vi begynner med Paulus og det som står i hustavlene, før vi går til Jesu forkynnelse i evangeliene.

5.5.1. Paulus

Synet på kristendommen som nåde førte til at kjærlighetsbegrepet kom i sentrum for de kristnes forhold til livet i denne verden. I 1 Kor 13 taler Paulus ikke mindre sterkt om kjærligheten enn det Høysangen gjør. Kjærligheten er den fremste av alle nådegaver.

Om jeg taler med menneskers og englers tunger,
men ikke har kjærlighet,
da er jeg bare drønnende malm eller en klingende bjelle.

Om jeg har profetisk gave,
kjenner alle hemmeligheter og eier all kunnskap,
om jeg har all tro så jeg kan flytte fjell,
men ikke har kjærlighet,
da er jeg intet.

Om jeg gir alt jeg eier til brød for de fattige,
ja, om jeg gir meg selv til å brennes,
men ikke har kjærlighet,
da har jeg ingen ting vunnet.

Den kjærligheten Paulus her taler om er ikke en følelse eller en drift, men en kjærlighet som er pregnant kvalifisert, etisk og moralsk:

Kjærligheten er tålmodig, kjærligheten er velvillig,
den misunner ikke, skryter ikke, er ikke hovmodig.

Kjærligheten krenker ikke, søker ikke sitt eget,
er ikke oppfarende og gjemmer ikke på det onde.

Den gleder seg ikke over urett,
men har sin glede i sannheten.

Denne kjærligheten kan på ingen måte kalles for en rent "åndelig" kjærlighet. Den er i aller høyeste grad konkret, fysisk og materiell, og den kom for Paulus del til syne ikke minst gjennom hans innsamling av penger til menigheten i Jerusalem. Den omfattende reisevirksomheten som Paulus bedrev var ikke bare misjonsreiser, men også og ikke minst reiser for å samle inn penger fra de hedningekristne menighetene til menigheten i Jerusalem. Innsamlingen gjaldt menighetens sosiale nød, men var også et håndslag som skulle uttrykke samhold og enighet blant de kristne.

For det første kristne var dette kjærlighetsbegrepet konkretisert i Jesu person, derfor var Jesu holdning og sinnelag slik dette kom til uttrykk i det livet han levde, et forbilde, slik vi kan se for eksempel i Fil 2,1-5:

"Om det da er trøst i Kristus, oppmuntring i kjærligheten, fellesskap i Ånden, om det finnes medfølelse og barmhjertighet, så gjør nå min glede fullkommen: Ha samme sinnelag og samme kjærlighet, vær ett i sjel og sinn. Gjør ikke noe av selvhevdelse og tom ærgjerrighet, men vær ydmyke og

> sett de andre høyere enn dere selv. Tenk ikke bare på deres eget beste, men også på de andres. La samme sinnelag være i dere som også var i Kristus Jesus!"

Ydmykhet som dette at man gir avkall på den makt og status man har, og nestekjærlighet som det å tenke på andres beste og ikke bare på seg selv, forankres i et sinnelag med Kristus som forbilde, slik det utfoldes i den etterfølgende Kristus-hymnen i v. 6-11: Det som kjennetegner Kristus, er at han nettopp ikke søkte sitt eget, men ydmyket seg selv og gav sitt liv til beste for andre.

Vi kan forfølge disse to grunnmotivene, ydmykhet og nestekjærlighet inn i andre tekster i Det nye testamente som også handler om sammenhengen mellom tro og liv. Særlig viktig er her de tekstene som handler om Åndens frukt, som for eksempel Gal 5,22-26. Hva betyr det ifølge Paulus å leve et liv i Ånden? Det betyr, ikke minst, å leve et liv i kjærlighet, glede, fred, overbærenhet, vennlighet, godhet, trofasthet og selvbeherskelse. Åndens frukt er imidlertid ikke noe som kommer av seg selv. Paulus formaner jo de troende til å leve i overensstemmelse med det budskapet de har mottatt. Den troende må kjempe for at Åndens frukt skal gjøre seg gjeldende i hans eller hennes liv, og resultatet varierer, det ser vi tydelig i de brevene Paulus skriver.

Det disse tekstene dreier seg om, er kjærlighet som en grunnholdning i livet som helhet. Det er altså ikke kjærligheten til den ene elskede i parforholdet mellom mann og kvinne som står i fokus. Tekstene handler heller ikke primært om den ekteskapelige kjærligheten eller om ekteskapet som en sosial ordning. Når vi skal se nærmere på det Paulus sier om ekteskapet som ordning betraktet, og om kjærligheten mellom mann og kvinne, er det imidlertid nødvendig å ha denne mer omfattende horisonten av etisk karakter for øyet. Det er da heller ikke noe som tyder på at Paulus og de første kristne mente at ekteskapet var et unntak fra det etiske grunnsynet eller fra det kristne kjærlighetsbegrepet i troen på Kristus.
Den mest utførlige Paulusteksten som handler om ekteskapet finner vi i 1 Kor 7. Teksten er omstridt, og den kan tolkes på flere måter. Det er tydelig at Paulus svarer på spørsmål som han har fått fra menigheten i Korint:

> "Når det gjelder det dere skrev om, så er det godt for en mann ikke å røre en kvinne. Men for å unngå hor skal hver mann ha sin kone og hver kvinne sin ektemann." (1 Kor 7,1-2)

Hvorvidt det er Korinterne som spør om det er godt for en mann ikke å røre en kvinne, eller Paulus selv som sier dette til Korinterne, har vært og er gjenstand for diskusjon. Spørsmålet er imidlertid ikke avgjørende for å forstå hovedpoenget i teksten, for Paulus ser uansett ut til å mene at det er best for en kristen er å leve ugift og seksuelt avholdende. Men fordi det ikke er alle gitt å kunne klare å leve avholdende, vil det nest beste være å gifte seg, slik Paulus umiddelbart føyer til og presiserer litt lengre ute i kapitlet:

> "Til de ugifte og enkene sier jeg: Det er godt for dem om de fortsetter å være som jeg. Men dersom de ikke kan være avholdende, må de gifte seg. For det er bedre å gifte seg enn å brenne av begjær." (1 Kor 7,8-9)

Det er ingen tvil om at Paulus i 1 Kor 7 råder de kristne som mener at de er i stand til det, å leve ugift og seksuelt avholdende. Argumentasjonen hans får på den måten asketiske trekk. Å gifte seg vil bare føre til enda flere bekymringer i denne nødstiden (sml. 1 Kor 7,26-35).

Det var ikke bare Paulus som hadde et asketisk forhold til ekteskap og sex på denne tiden. Vi finner tilsvarende holdninger flere steder i den hellenistiske kulturen, ikke minst i filosofisk sammeheng, og ekteskapet sto mange steder svært lavt i kurs. Sett mot denne bakgrunnen er de asketiske trekkene vi finner hos Paulus moderate, og Paulus avviser ikke ekteskapet på et prinsipielt grunnlag. Det ingen ting som tyder på at Paulus mente at den som gifter seg får en lavere status rent religiøst enn den som ikke gifter seg, eller at den som lever i ekteskap lever et mindre hellig liv enn den som lever i sølibat. Det beste er å leve i sølibat, men den som ikke klarer det, begår ingen synd ved å gifte seg. En mer positiv formulering finner vi i 1 Tim 4,3-4, der ekteskapet omtales som som en del av alt det gode Gud har skapt. Riktignok er dette brevet antageligvis ikke skrevet av Paulus, men hører til i tradisjonen etter ham. Brevet indikerer likevel at en i denne tradisjonen også kunne formulere et forsvar for ekteskapet på en mer positiv måte enn det Paulus gjør i 1 Kor 7.

Det er altså ingen synd å gifte seg, ifølge Paulus. Det som derimot er synd, er å bedrive hor:

> ”Hold dere langt borte fra hor! All synd som et menneske gjør, er utenfor kroppen. Men den som driver hor, synder mot sin egen kropp. Vet dere ikke at kroppen deres er et tempel for Den hellige ånd som bor i dere, og som er fra Gud? Dere tilhører ikke lenger dere selv. Dere er kjøpt, og prisen betalt. Bruk da kroppen til Guds ære! (1 Kor 6,18-20).

Det ordet som brukes, *porneia*, har en svært vid betydning som kan brukes om mange forskjellige former for illegitim sex. I denne sammenhengen kan det se ut til at Paulus tenker på sex med en prostituert av en eller annen art (sml. v. 16). Det viktigste er imidlertid at Paulus her ser ut til å mene at hor er en særlig alvorlig synd, fordi den er en synd mot kroppen, som skal være viet til Gud. Er det igjen asketiske trekk i forholdet til kropp og seksualitet som her gjør seg gjeldende? Til en viss grad er det nok det, men leser vi disse versene i sammenheng med det som sies i kapitlet for øvrig, er det tydelig at Paulus tar et oppgjør med en rekke synder, og ikke bare de seksuelle. Utgangspunktet er at de kristne fører sak mot hverandre (1 Kor 6,1), og det til og med for dommere som ikke er troende. Dette forkaster Paulus helt og holdent, og han sidestiller det ikke bare med seksuelle synder, men også med tyveri, grådighet og drukkenskap (1 Kor 6,10). Teksten som helhet innebærer ikke nødvendigvis at Paulus gjør de seksuelle syndene mer syndige enn andre synder, eller til synden *par excellence.*

Paulus forsvarer altså ekteskapet fordi det er et vern mot hor og promiskuitet: ”For å unngå hor skal hver mann ha sin kone og hver kvinne sin ektemann” (1 Kor 7,2). Av samme grunn er han forståelig nok også skeptisk til langvarig, seksuell avholdenhet i ekteskapet. Når en gifter seg fordi en ikke klarer å leve seksuelt avholdende, er det ingen god idé å gjøre ekteskapet til et sted for seksuell avholdenhet (sml. 1 Kor 7,5).

Paulus er altså først og fremst opptatt av forholdet mellom ekteskapet som sosial ordning på den ene siden og seksualdriften på den andre siden, og trekker i liten grad inn kjærligheten og de etiske og moralske perspektivene som ligger i det kristne kjærlighetsbegrepet. Det siste gjør han bare i forbindelse med spørsmålet om skilsmisse (sml. 1 Kor 7,17). Her ser det ut til at han referer til et ord av Jesus som forbyr skilsmisse:

> ”Til de gifte har jeg dette påbudet, ikke fra meg selv, men fra Herren: En kvinne skal ikke skille seg fra mannen sin. Men hvis hun likevel skiller seg, skal hun leve ugift eller forlike seg med mannen. Og en mann skal ikke skille seg fra sin kone.” (1 Kor 7,10-11).

Til tross for at Paulus her har et ord fra Jesus å vise til, forutsetter han at noen kristne kvinner likevel skiller seg fra mennene sine. De skal enten leve ugift, eller gå tilbake til mannen sin. Paulus stiller ikke det samme kravet til mannen, uten at vi kan si noe sikkert om hvorfor han ikke gjør det. At det skulle være forbudt for kvinner, men ikke for menn å gifte seg igjen er ikke særlig sansynlig. Kanskje tok Paulus det bare for gitt at forbudet mot gjengifte også gjaldt for menn? En annen mulighet er at det blant de første kristne særlig var kvinnene som grep muligheten til å skille seg, og at Paulus derfor adresserte denne tematikken særlig til kvinnene.

I lys av de overleverte Jesusordene om skilsmisse (som vi skal komme tilbake til), er det interessant å se at Paulus i 1 Kor 7 ikke bare åpner for skilsmisse under en bestemt synsvinkel, men at han også bruker et overraskende argument i denne sammenhengen. Spørsmålet han tar stilling til, er hva den troende skal gjøre, når ektefellen ikke er troende? Skal den troende skille seg fra sin ikke-troende ektefelle? Spørsmålet gjelder på lik linje, både når den troende er en kvinne og når den troende er en mann. Hvis den ikke-troende ektefellen ikke ønsker å skille seg, skal den troende heller ikke skille seg, sier Paulus. Men hvis den ikke-troende vil skilles, da skal hun la ham gjøre det, for ”Gud har kalt dere til fred” (1 Kor 7,15). Vil den ikke-troende ektefellen skilles, da skal den troende gå med på det, for fredens skyld. Dette er et prinsipp som har betydning også for andre konflikter og spenningsforhold i et ekteskap.

Paulus trekker også begrepet hellighet inn i denne sammenhengen, når han argumenterer for at den troende ikke skal skille seg fra sin ikke-troende ektefelle, hvis denne ønsker å fortsette ekteskapet. Han skriver at ”den ikke-troende mannen blir regnet som hellig på grunn av sin kone, og den ikke-troende kvinnen blir regnet som hellig fordi mannen er en

troende bror. Ellers ville jo barna deres være urene, men nå er de hellige" (1. Kor 7,14). Det er ikke lett å si hva han sikter til med denne bruken av hellighetsbegrepet, men resonnementet ser ut til å ende med en advarsel mot å regne med at den troende skal kunne frelse den ikke-troende ektefellen: "For vet vel du, kvinne, om du kan redde din mann? Og vet vel du, mann, om du kan redde din kone?" (1 Kor 7,16). I den senere tid har noen fortolkere argumentert energisk for en annen lesemåte. De mener at det Paulus skriver, er: "For alt du vet, kvinne, kan du jo kanskje frelse din mann. Og for alt du vet mann, kan du jo kanskje frelse din kone". Skulle dette være den riktigste oversettelsen, gir teksten en litt annen synsvinkel på ekteskap der den ene parten ikke deler den andre partens kristne tro. Så lenge den som ikke tror, likevel ikke vil skilles, bør den troende fortsette i ekteskapet, i håp om at den ikke-troende til sist kommer til tro. Vi kan selvfølgelig ikke ta stilling til hvilken av disse lesemåtene som er den riktige, men det er et eksempel som viser hvor vanskelig det er å si med sikkerhet hvordan en tekst som dette skal forstås. Og uansett hvilken tolkning vi velger, så sier Paulus dette bare som et råd, og ikke som et påbud fra Herren.

1 Kor viser også at Paulus hadde et hierarkisk syn på forholdet mellom kvinner og menn. I 1 Kor 11,8-12 insisterer han på at kvinnen skal være underordnet mannen, og for at kvinner, men ikke menn, må tilbe med tildekket hode, fordi mannen er Guds bilde og ære, mens kvinnen er mannens ære. Og mannen ble ikke skapt for kvinnens skyld, men kvinnen for mannens skyld. Det hierarkiske forholdet begrunnes altså religiøst, for ikke å si metafysisk, jf 1 Tim 2. Men i samme åndedrag kan han så føye til at "i Herren" er mann og kvinne gjensidig avhengig av hverandre, og som kvinnen ble til av mannen, blir mannen født av kvinnen" (1 Kor 11,11-12). Mer prinsipielt og radikalt formulerer Paulus dette likestillingsprinsippet i Gal 3,28, når han sier at "i Kristus" er det ikke lenger forskjell på jøde eller greker, slave eller fri, mann eller kvinne: "Alle er én i Kristus". Det metafysiske hierarkiet brytes altså mot grunnleggende forestillinger om alle menneskers likverd i den kristne tro.

5.5.2 Hustavlene

Det hierarkiske forholdet mellom mann og kvinne finner vi også i hustavlene: Ef 5,21–6,9; Kol 3,18-4,2; 1 Pet 2,11-3,7. Efeserbrevet og Kolosserbrevet kan være skrevet av Paulus, men det er ikke sikkert, og mange mener at disse brevene stammer fra en noe senere tid. I så fall gir de oss et innblikk i menighetslivet etter Paulus.

I hustavlene blir kvinnene pålagt å underordne seg mennene sine, slik kirken underordner seg Kristus, mens mennene pålegges å elske sine koner, slik Kristus elsket kirken og gav seg selv for den. Barn pålegges å være lydige mot sine foreldre, og slaver pålegges å være lydig mot sine jordiske herrer (Ef 5,21-6,9). Bakgrunnen for disse husholdsreglene er omdiskutert, men det ser ut til at de må ses i sammenheng med en tenkemåte i hellenistisk moralfilosofi som kan føres helt tilbake til Aristoteles. I denne tradisjonen var det en sammenheng mellom den orden som gjaldt i hjemmet og den som gjaldt i det politiske liv, og disse idealene hadde fått større vekt igjen på nytestamentlig tid, som et uttrykk for ønsket om å restaurere de romerske familieidealene. Vi kan skimte den samme bakgrunnen i Pastoralbrevene, der det legges vekt på at den som skal ha et lederoppdrag i menigheten, ikke bare "skal være én kvinnes mann" (1 Tim 3,2, sml. 1 Tim 3,12 og Tit 1,6), men også være en mann som kan "lede sitt eget hus på en god og hederlig måte og ha lydige barn." Den begrunnelsen som anføres, viser tydelig den sammenhengen mellom familieliv og politisk liv som lå i tiden: "Dersom han ikke klarer å lede sitt eget hus, hvordan kan han da ha omsorg for Guds menighet?" (1 Tim 3,5). Vi ser den samme sammenhengen mellom familieliv, menighetsliv og politisk liv, når forfatteren dessuten føyer til at menighetens tilsynsmann også må ha "godt ord på seg blant dem som står utenfor" (1 Tim 3,7). Det er imidlertid ikke bare et ordnet familieliv som kreves av den som skal være tilsynsmann for menigheten, han må også være nøktern, forstandig, høflig, gjestfri, dyktig til å undervise, ikke drikkfeldig eller voldelig, men mild, uten stridslyst og pengebegjær, og ikke nyomvendt.

I de nytestamentlige hustavlene og i Pastoralbrevene ser vi hvordan allmenne idealer om et ordnet familieliv og et nøkternt og fornuftig liv i det hele, tilrettelegges i en kristen kontekst som også har sin bakgrunn i jødisk tradisjon. Det er altså tydelig at de første kristne i mangt og meget førte videre oppfatninger og vurderinger både fra jødedommen og fra det hellenistiske miljøet som mange av dem etterhvert kom fra. Det

betyr ikke på noen måte at de bare tilpasset seg tradisjonen og tidens krav. De ønsket både å radikalisere det de hadde overtatt og overgå det de møtte.

Det er ingen tvil om at hustavlene formaner til kjærlighet i ekteskapet, og den kjærlighet det formanes til er utvilsomt den kjærligheten som er beskrevet i Fil 2, 1-5 og 1 Kor 13. Formaningene til kjærlighet i ekteskapet er imidlertid ikke uten problemer. Det er mennene som formanes til å elske sine koner, mens kvinnene formanes til å være lydige og underordne seg mennene i ett og alt (Ef 5,22; Kol 3,18; 1 Pet 3,1). Dermed er det selvfølgelig ikke utelukket at kvinnene også skal elske mennene sine, men forholdet mellom kvinner og menn er igjen forankret i en hierarkisk struktur som gir kvinnenes underordning en metafysisk forankring:

> ”Dere kvinner, underordne dere ektemennene deres som under Herren selv. For mannen er kvinnens hode, slik Kristus er kirkens hode; han er frelser for sin kropp. Som kirken underordner seg Kristus, skal kvinnene underordne seg sine menn i alt.” (Ef 5, 22-24).

Språkbruken i en del av disse tekstene er også problematisk, selv om det ikke alltid er like tydelig i de forskjellige oversettelsene. Et godt eksempel er 1 Tess 4,4 der det i den nye oversettelsen fra Bibelselskapet står at «hver av dere skal vite å vinne seg sin egen kone i hellighet og ære». Om vi tar utgangspunkt i denne oversettelsen – det finnes flere alternativer – sees ekteskapet utelukkende fra mannens side. Én ting er at teksten ser ekteskapet utelukkende fra mannens side, men går vi språkbruken nærmere etter i sømmene, blir også kvinnesynet et problem. På gresk står det ikke kone, men «krukke» eller «kar», som var en vanlig betegnelse på en kvinne på den tiden. Det verbet som brukes, betyr heller ikke «å vinne seg», men å «anskaffe seg». Engelskspråklige oversettelser har tradisjon for en mye mer direkte tale. King James har følgende: «That every one of you should know how to possess his vessel in sanctification and honour». Også Luther er rimelig klar i sin oversettelse: «und ein jeglicher unter euch wisse sein Gefäß zu behalten in Heiligung und Ehren». Andre steder i Det nye testamente kan ordet for ”krukke” / ”kar” (*skeueos*) også brukes som en betegnelse på mennesket i sin alminnelighet, forstått som en krukke i pottemakerens (Guds) hånd (Rom 9,21-24). Dette er imidlertid en helt annen bildebruk som ikke endrer det inntrykket av kjønnsdiskriminering som 1 Tes 4,4 gir oss. Men kanskje virker denne språkbruken mer respektløs på oss i dag enn den var ment den gang dette ble skrevet?

Det er også i hustavlene vi finner verset som er utgangspunkt for oppfatningen av ekteskapet som et sakrament: ”For vi er lemmer på hans kropp. *Derfor skal mannen forlate far og mor og holde fast ved sin kvinne, og de to skal være én kropp.* Dette er et stort mysterium; jeg tenker på Kristus og kirken. Men det gjelder også hver enkelt av dere: Hver mann skal elske sin kone som seg selv, og hun skal ha respekt for sin mann ” (Ef 5,31-33). På gresk brukes her ordet *mysterion* (mysterium) som på latin ble oversatt med *sacramentum* (sakrament). Hva det siktes til i disse versene er omstridt og ikke lett å si. Luther avviste at verset gjør ekteskapet til et sakrament i strengt forstand av ordet, men han mente at kjærligheten mellom mann og kvinne i ekteskapet kunne være et bilde på forholdet mellom Kristus og kirken.

Hele sammenhengen i teksten viser at det åpenbart handler om ekteskap mellom troende. Det som sies speiler selvsagt ikke erfaringen i ethvert ekteskap, men tegnes som et ideal. Det hører videre med i bildet at forholdet mellom ektefellene ikke fremstilles som likestilt. Kvinnene skal «underordne seg sine menn i alt» (5,24), mens mennene skal elske sine koner «slik Kristus elsket kirken og ga seg selv for den» (5,26). Likevel gis enheten mellom ektefellene her en særlig og positiv tolkning som uttrykk for det dypeste i kristen tro, nemlig fellesskapet mellom Kristus og hans kirke. Erfaringen viser dog at man skal være forsiktig med å romantisere asymmetriske maktforhold. Når mannlighet kobles så tett med det guddommelige som her og settes som motpol til det menneskelige/kvinnelige, er veien til maktmisbruk ikke lang.

Det er ikke sikkert at det er Paulus som har skrevet Efeserbrevet. Men teksten viser uansett at det i det som sies om ekteskapet i Det nye testamente, finnes elementer som ikke uten videre lar seg anvende innenfor et allment, etisk resonnement. En slik tolkning av ekteskapet kan for kristne ektefeller gi en særlig dimensjon og motivasjon til deres fellesskap og til deres forståelse av forholdet mellom dette fellesskapet og troen.

5.5.3 Ekteskapet i Jesu forkynnelse

Ekteskapet omtales flere ganger i Jesu forkynnelse. Matt 22,23-33 viser at Jesus og de første kristne mente at ekteskapet er en ordning som bare gjelder livet i denne verden. Utgangspunktet for denne teksten er en samtale med saddukeerne om leviratsekteskapet. Saddukeerne legger frem problemet: Hvis en mann dør barnløs, så er regelen at hans bror gifter seg med enken for å holde brorens ætt oppe. Men hvis også denne broren dør barnløs, da må jo bror nummer tre i rekken gifte seg med enken, og hvis dette så gjentar seg helt til bror nummer syv, hvem skal da ha henne, når alle sammen er stått opp fra de døde? Jesus avviser kontant hele problemstillingen: Ingen skal ha henne: "For etter oppstandelsen verken gifter de seg eller blir giftet bort; nei, de er som engler i himmelen" (Matt 22,30). I Gudsriket er det ingen som gifter seg og ingen som blir giftet bort. Kvinner er ikke lenger til for at menn skal få avkom. Kvinnene er frie. Det hierarkiske forholdet mellom kvinne og mann er avskaffet, sammen med seksuallivet.

Jesus avviser altså ikke svogerekteskapet som institusjon betraktet, men han relativerer dets betydning ved å markere at det ikke har noe med det kommende Gudsriket å gjøre. Trekker vi inn Lukasevangeliets versjon av denne diskusjonen mellom Jesus og fariseeren (Luk 20,27-40), kan den indikere at i alle fall noen kristne tenkte seg at dette aseksuelle, ekteskapsløse livet kan foregripes allerede i denne verden (sml. også Matt 19,12). De Paulustekstene vi har sett på i det foregående kan i så fall ligge på samme linje, selv om Paulus ikke argumenterer på akkurat den samme måten. Uansett må vi kunne si at disse tekstenes hovedpoeng er at kvinnen ikke er skapt til å være et redskap for mannen, men til å være hans like, og dette åpner for en ekteskapskritisk holdning som vi allerede har sett eksempler på blant de første kristne.

Alle de andre tekstene der Jesus omtaler ekteskapet, handler interessant nok om ekteskapsbrudd og skilsmisse. Jesus gir oss altså ingen lære om ekteskapet som sådan, men utfordres til å ta stilling til et bestemt problem i samtidens ekteskapspraksis: mannens lovlige rett til å kvitte seg med sin kone ved skilsmisse. Riktignok var det ifølge det 6. bud forbudt å bryte ekteskapet, men loven gav likevel mannen adgang til å kvitte seg med konen, under den forutsetningen at han gav henne et skilsmissebrev. Fikk hun det, hadde hun papir på at hun ikke lenger var gift, og en ny mann kunne trygt inngå ekteskap med henne, uten å være redd for å begå ekteskapsbrudd, dvs. bryte inn i en annen manns ekteskap. Spørsmålet er så hvilke grunner en mann med rimelighet kan anføre som argument for å kvitte seg med sin kone på denne måten. Ja, trengte ektemannen i det hele tatt en konkret grunn? Var ikke skilsmissebrevet i seg selv grunn nok (Matt 19,3)? Det er mennene som spør, og mennene som får svar.

Når mennene spør, er det sine rettigheter som menn de er opptatt av. Hva konene måtte mene, ligger utenfor horisonten. Dessuten har konene ikke den samme retten til å kvitte seg med mennene sine, selv om de også kunne skille seg, hvis de for eksempel hadde egen formue. Uansett er ekteskapsproblemet i disse tekstene utelukkende sett fra mannens side. Hva må til for at mannen, eller mennene skal ha sitt på det tørre, når de vil bli av med konene sine, eller gifte seg med en kvinne som har vært gift med en annen mann?

Hele dette mannsdominerte perspektivet avviser Jesus kontant. En mann har ingen rett til å kvitte seg med sin kone. Riktignok åpner loven for at mannen kan sende fra seg sin kone med et skilsmissebrev, men det, sier Jesus til mennene, er en lov som er gitt fordi dere har så harde hjerter. Jesus bestrider ikke at ordningen med skilsmissebrev er hjemlet i den loven som stammer fra Moses, men han avviser at et skilsmissebrev betyr at mannen har sitt på det tørre moralsk sett, når han kvitter seg med sin kone. Skilsmissebrevet dokumenterer tvert imot at mannen har et hardt hjerte, uansett hvor lovlig brevet enn måtte være. Kort sagt: skilsmisse er ekteskapsbrudd. Derfor er det å gifte seg med en kvinne som har vært gift før, også ekteskapsbrudd, dvs. innbrudd i en annen manns ekteskap, uansett skilsmissebrev eller ikke (Matt 5,32 / Luk 16,18). Ingen har sitt på det tørre, ikke den som kvitter seg med sin kone, og heller ikke den som gifter seg med en kvinne som en annen mann har kvittet seg med.

Det eneste unntaket fra denne regelen ser ut til å være hor, dvs. de tilfellene der konen har hatt sex med en annen mann (Matt 19,9, sml. også Matt 5,32). Denne unntaksregelen finnes bare i Matteusevangeliet, og når vi som en rimelig oppfatning kan gå ut ifra at forfatteren av Matteusevangeliet

har hatt Markusevangeliet til rådighet når han skrev ned sitt evangelium, kan det være nærliggende å spørre om vi hos Matteus ser sporene etter en kristen menighet som lemper litt på Jesu kompromissløse holdning. Dette gjelder også i forhold til spørsmålet om gjengifte. Parallelliseringen av skilsmisse og gjengifte når det gjelder hor, er tatt til inntekt for at i slike tilfeller er også gjengifte legitimt. Matteusteksten kan imidlertid også leses slik at den presiserer det som allerede står hos Markus, for i tilfellet hor er ekteskapet de facto brutt, denne gangen av konen og av den mannen som har hatt sex med henne. Skilsmissebrevet er da bare en stadfestelse av at ekteskapet allerede er brutt og dermed oppløst. Poenget i det Jesus sier er ikke at ordningen med skilsmissebrev må avskaffes, men at et skilsmissebrev ikke betyr at den som bryter ekteskapet har sitt på det tørre.

Betyr dette at den som ikke skiller seg, eller som skiller seg på grunn av konens utroskap, ikke bryter det 6.bud? Så enkelt er det nok ikke, for det er ikke det ytre, men det indre som teller. Derfor er det slik at "den som ser på en kvinne for å begjære henne, har allerede begått ekteskapsbrudd med henne i sitt hjerte" (Matt 5,28). Det er altså ikke slik at den som ikke kvitter seg med sin kone, er bedre stilt i forhold til det 6. bud enn den som gjør det. Konklusjonen ser ut til å bli at ingen, eller mer presist, ingen menn står plettfrie i forhold til det 6.bud: ikke den som skiller seg fra sin kone, ikke den som gifter seg med kvinne som er lovformelig skilt, og heller ikke den mannen som verken er skilt eller gift med en fraskilt, men som bare ser på en kvinne med begjær i blikket. Ingen av disse mennene har sitt på det tørre i forhold til det 6. bud. Hvordan kvinnen er stilt i forhold til det 6.bud sier Jesus ikke noe om. Muligheten for at også en kvinne kan se på en mann for å begjære ham, ligger utenfor horisonten.

Sammenfattende sagt finnes ikke noe moralsk smutthull for den mannen som vil sende sin kone fra seg. Uansett hvordan man snur og vender på det, så er det et brudd på det 6. bud. Det finnes ikke et skilsmissebrev i hele verden som kan endre på det. Mennene spør, og får kontant svar. Ikke rart at disiplene – menn som de er – rygger forskrekket tilbake og tenker at det kanskje er bedre ikke å ta seg en kone, når man ikke kan bli kvitt henne igjen, uten å bryte det 6. bud (Matt 19,10).

Når Jesus skal begrunne denne rigide holdningen til skilsmisse og ekteskapsbrudd, viser han tilbake igjen til skapelsesbretningen i 1 Mos 2:

> "Har dere ikke lest at Skaperen fra begynnelsen av *skapte dem som mann og kvinne* og sa: '*Derfor skal mannen forlate far og mor og holde fast ved sin kvinne, og de to skal være én kropp.*' Så er de ikke lenger to; de er én kropp. Og det som Gud har sammenføyd, skal mennesker ikke skille". (Matt 19,4-6).

Mennesket er skapt som mann og kvinne, derfor hører mannen og kvinnen sammen. Som mennesker er de skapt til å leve sammen. Denne henvisningen til skapelsesberetningen er imidlertid ikke ment som et påbud om ekteskap og samliv, eller som et forbud mot å leve alene, for Jesus selv var som vi vet hverken gift eller levde sammen med en kvinne. Det er livets grunnvilkår Jesus her henviser til: som menn og kvinner søker menneskene sammen, og denne tiltrekningskraften er grunnlaget for ekteskapet mellom mann og kvinne. Det foregår ingen diskusjon i denne teksten om hvorvidt man skal gifte seg eller ikke. Ekteskapet er den selvsagte forutsetningen for hele samtalen.

Det kan fremstå som litt eiendommelig at det i 1 Mos 2,24 er mannen som skal forlate sin far og mor, og ikke kvinnen. Men i den samtalen som Jesus fører med fariseerne blir dette det avgjørende poenget, for både i 1 Mos 2,24 og i samtalen med fariseerne er det mannens handlemåte og ansvar som står i sentrum. Fariseerne spør om en mann kan få kvitte seg med sin kone, men Jesus svarer at det får han ifølge skapelsesberetningen ikke. Når mannen har forlatt sin far og mor, tatt seg en kone og stiftet en ny familie med henne, slik menn gjør, da har han å holde seg til henne. Hensikten med ekteskapet er at mannen skal holde seg til den kvinnen han har giftet seg med. Det Gud har sammenføyd, skal ikke mennesker skille. Ekteskapet er tenkt eksklusivt og livsvarig.

Selv om det i disse tekstene tales direkte til mennene, skal de ikke leses slik at kvinnene kan gifte seg og skille seg igjen så mye de vil, uten at det var ekteskapsbrudd. Kanskje er det for å unngå en slik misforståelse at vi finner følgende tilføyelse i Markusevangeliet:

”Og om en kvinne skiller seg fra mannen sin og gifter seg med en annen, bryter hun ekteskapet.” (Mark 10,12).

Tilføyelsen kan leses som en presiserende påpekning av at det er ekteskapsbrudd også når det er kvinnen som skiller seg og gifter seg med en annen. Om det er Jesus eller de første kristne som har kommet med tilføyelsen skal være usagt. Matteus har etter all sansynlighet kjent til Markusevangeliet, men likevel utelatt tilføyelsen, kanskje fordi han mente den ikke hørte med her, eller kanskje fordi han fant det unødvendig.

Den strategien Jesus velger i møtet med mennenes ønske om å ha sitt på det tørre i tilfelle skilsmisse, kan karakteriseres på forskjellige måter. Vi skal selvfølgelig være forsiktige med å gjøre Jesus mer moderne enn det tekstene gir oss dekning for. Jesus var ingen feminist i ordets moderne forstand. Helt urimelig er det likevel ikke å si at Jesus tar kvinnenes side og avslører den mannsdominerte rettighetstenkningen. Men vi kan også si at Jesus i disse tekstene går løs på menn som makthavere. I ekteskapet er det menn som har makten. Det Jesus tar dem for, er den hardhjertede og selvrettferdige måten de bruker makten sin på. Når skilsmissen først er et faktum, kan det sikkert være rett å utstyre konen med et skilsmissebrev, det bestrider Jesus ikke, men mannen skal ikke tro at han dermed har oppfylt loven. Og han skal heller ikke tro at han ikke begår ekteskapsbrudd, bare fordi han ikke skiller seg.

Det vi her ser, er et gjennomgående trekk ved den måten Jesus møter mennesker med makt på, og da særlig med religiøs makt. Han avslører hvordan de i ett og alt bruker makten til å forsvare seg selv og sine egne posisjoner, til skade for dem de har makt over (sml. for eksempel ve-ropene over de skriftlærde og fariseerne i Matt 23). Menns hierarkiske makt i ekteskapet er ikke noe unntak.

Det Jesus imidlertid ikke gjør, er å revidere ekteskapsinstituttet som juridisk institusjon betraktet. Det ville da heller ikke være mulig å bygge et lovverk på den forutsetning at enhver som ser på en kvinne med begjær, har begått ekteskapsbrudd med henne i sitt hjerte, like lite som der er mulig å bygge en straffelov på det prinsippet at enhver som blir sint på sin bror, er skyldig for domstolen (Matt 5,20). Det er den moralske holdningen Jesus går løs på, ikke det juridiske lovverket, som aldri vil kunne samsvare med holdningen i ett og alt. Han argumenterer ikke for at ordningen med skilsmissebrev må avskaffes. Det Jesus slår ned på, er mennenes hardhjertethet. Men harde hjerter finnes, og det må lovgivningen ta høyde for. Det visste allerede Moses, og det vet Jesus (Mk 10,5). Hvordan dette skal gjøres i dag, det er et annet spørsmål som vi skal komme tilbake til, men det er nok ikke mange som mener at vi kan gjøre lovverket på Jesu tid gjeldende for oss i vårt samfunn i dag. Spesielt kristelig var dette lovverket i alle fall ikke, det viser Det nye testamente med all ønskelig tydelighet.

5.5.4 Homoseksualitet og homofilt samliv

Homoseksualitet er ikke et sentralt tema i Det nye testamente. Det omtales bare noen få steder, og bare av Paulus, aldri av Jesus. Diskusjonen om hvordan disse stedene skal forstås, har vært heftig og pågår fortsatt med stor intensitet. Både Bispemøtet, Kirkemøtet og Den norske kirkes lærenemnd har behandlet homofilisaken flere ganger, men aldri kommet lenger enn til å konstatere at kirken er delt i dette spørsmålet.

Utvalget har ikke sett det som sin oppgave å gå bredt inn denne diskusjonen på nytt og gjøre nok et forsøk på å skape enighet om hvordan de nytestamentlige tekstene skal forstås og hvilken rekkevidde de eventuelt måtte ha. Det er ingen uenighet om at det Paulus sier om homoseksualitet er kontant avvisende. Men det er et åpent spørsmål om han kjente til *homofili*, slik vi i dag mener at svært mange opplever det, nemlig som en gitt seksuell legning som en person ikke har valgt selv og heller ikke har mulighet til å velge bort, og som rommer muligheten både for forelskelse og kjærlighet på samme måte som for heterofile.

I dag synes det å være bred enighet om at homofili kan være en slik gitt legning, i det minste for mange av dem som definerer seg som homofile. Det er imidlertid ingen faglig enighet om en slik legning skyldes biologiske/genetiske forhold, eller om den er et resultat av miljøpåvirkning, eventuelt en kombinasjon av begge årsaksforhold.

Spørsmålet om hvorvidt Paulus kjente til en homofil legning eller ikke, har betydning for hvordan vi i dag skal forstå hans kategoriske avvisning av homofilt samliv; og om vi som kristne

i dag må mene det samme som Paulus i dette spørsmålet eller kan tenke annerledes. Dette er en problemstilling som stadig aktiveres når vi omgås nytestamentlige formaninger, f.eks. slike som omhandler kvinnens stilling i hjem, samfunn og kirke, eller synet på slaveriet. Når vi i dag ikke kjenner oss bundet av Paulus sine holdninger og formaninger i disse spørsmålene, så skyldes det først og fremst en oppfatning av at Bibelens syn på menneskets skapelsesgitte likeverd trekker i en annen retning. Når vi i dag vil mene at det er slik Bibelen skal forstås, så henger dette naturligvis sammen med det fundamentale forhold at vi lever i en annen tid og kontekst med en annen forståelse av alle menneskers grunnleggende rettigheter. Bibelen leses aldri i et historisk tomrom. Med denne forståelse av hva som er Bibelens grunnleggende budskap om menneskeverd konkluderer vi annerledes enn apostelen. Samtidig må det legges til at Paulus heller ikke selv er uten nyanser i disse spørsmålene (jf. Gal 3,28).

Paulus sin forståelse av homoseksualitet finner vi klarest uttrykt i Rom 1,18-32, et avsnitt som i vår nye bibeloversettelse har fått overskriften: «Dom over hedenskapet». Paulus forstår her homoseksuelle handlinger som uttrykk for Guds dom over hedningenes avgudsdyrkelse. Hedningene «byttet ut Guds sannhet med løgn og tilba og dyrket det skapte i stedet for Skaperen», og derfor «overga Gud dem til skammelige lidenskaper» og et «unaturlig» kjønnsliv (1,25f).

Paulus har en skapelsesteologisk fundert forståelse som vi gjenfinner gjennom hele Bibelen: Seksuelt samliv hører til i en relasjon mellom kvinne og mann. I Romerbrevet viser han så hvordan et opprør mot Skaperen bl.a. gir seg uttrykk i at den sentrale skapergitte relasjon mellom kjønnene blir «byttet ut» (1,26). Slik får menneskers forhold til Skaperen også konsekvenser for deres forhold til skaperverket, i dette tilfellet seksualiteten.

En tilsvarende tankegang om menneskers gudsforhold og deres forhold til skaperverket møter vi i beretningen om skapelse og syndefall i 1 Mos 1-3: Alt Gud har skapt er i utgangspunktet godt. Dette gjelder både for menneskets samliv med det øvrige skaperverk og for samlivet mellom kvinne og mann. Men synden får negative konsekvenser for begge disse former for samliv: Torner og tistler gjør mannens arbeid med jorda tungt og strevsomt. Kvinnen får fødselssmerter og hennes samliv med mannen preges nå av hans herskermakt (3,16-19). Felles både for beretningen om syndefallet og Paulus sin tekst i Rom 1,18ff er at de ikke formaner, men konstaterer tingenes tilstand og tolker dem som uttrykk for Guds dom.

Når Paulus i en slik ramme omtaler homoseksuelt kjønnsliv som «unaturlig» (1,26), tenker han verken på skikk og bruk eller biologi, men at et slikt samliv bryter med den skapte orden. En tilsvarende sammenheng mellom homoseksuelt samliv og hedenskap finner vi for øvrig også i 1 Kor 6,9 ff (jf. 6,11: «Slik var noen av dere før»). Men det er her vel verd å merke seg at både i Rom 1 og i 1 Kor 6 nevnes en rekke andre synder, så som ondskap, ulydighet mot foreldre, sladder, baktalelse og grådighet, sammen med homoseksuelle handlinger som uttrykk for menneskers frafall fra Skaperen.

Paulus inntar altså en tydelig avvisende holdning til homoseksuelt samliv som han tolker som uttrykk for opprør mot Skaperen og Skaperens livslover. Men verken teksten i Rom 1 eller andre tekster sier noe direkte om Paulus kjente til homofil legning eller ikke.

For å finne ut mer om dette kan vi spørre hvorvidt apostelen i hans tid og kulturelle kontekst har kjent, eller kan ha kjent til stabile og varige likekjønnede forhold. Har han gjort det, kan han også ha kjent til homofili som en gitt og uforanderlig legning med samme mulighet som heterofili til forelskelse og kjærlighet. Denne slutningen er imidlertid ikke opplagt. Paulus kan ha kjent til varige homoseksuelle forhold uten at han av den grunn kjente til homofili som legning. Men dersom han ikke kjente til stabile og varige likekjønnede forhold, er det svært lite sannsynlig at han hadde kunnskap om homofili som en gitt legning.

Lærenemnda leverer to fremstillinger med ulike konklusjoner til dette spørsmålet, basert på studier av antikke tekster (sml. *Skriftforståelse og skriftbruk med særlig henblikk på homofilisaken*, 2006). En faglig enighet om dette foreligger altså ikke. Men selv om man kan vise til tekster fra antikken som belegger forhold av ekteskapslignende karakter mellom homofile, er dette materialet gjennomgående ironisk og dessuten såpass sjeldent at vi ikke kan regne med at et slikt fenomen var allment kjent.

Det kan imidlertid likevel være kjent av Paulus. Her har vi lite annet enn formodninger å holde oss til.

Hvorvidt Paulus kan ha oppfattet homoseksuelle handlinger som uttrykk for en homofil legning, lar seg altså ikke lese rett ut av Paulus sine tekster. Men kan vi likevel lese noe ut av tekstene selv? Det er ikke til å komme utenom at de har et kategorisk og fordømmende preg som er fremmed for oss i dag. Svært få, om noen kristne i vår kultur, ordlegger seg nå slik om homofili. Grunnen til dette er at homofile er synlig til stede både i kirken og i samfunnet ellers, og forteller sine historier. Folk flest har på denne måten fått kunnskap om at homofili for mange kan være en gitt legning.

Forskjellen mellom oss og Paulus viser seg også ved at han ikke bare fordømmer homoseksuelle handlinger, men også det homoseksuelle begjær som sådan (Rom 1,27). Vårt moderne skille mellom homofil legning – som forutsetter at den homoseksuelle drift er en integrert del av personligheten – og homofile handlinger lar seg neppe gjenfinne hos Paulus. Både forskjellen i språkbruk mellom Paulus og oss, og hans manglende sondring mellom legning og handlinger, gjør det vanskelig å anta at Paulus og vi i ett og alt har samme horisont og snakker om samme fenomen.

Med bakgrunn i det som er sagt ovenfor om sammenhengen mellom avgudsdyrkelse og homofile handlinger, og den manglende sondring mellom handlinger og begjær, kan det virke som om Paulus ikke bare avviste at en kristen kunne utføre homoseksuelle handlinger. Det kan virke tvilsom om han i det hele tatt har kunnet forestille seg at en kristen kunne ha en grunnleggende homofil legning.

Paulus skriver om homoseksuelle handlinger, og de er i hvert fall i ytre forstand de samme også i dag. Men det virker som om han har en annen forståelse av hva som kan ligge til grunn for disse handlingene, hva som kan være deres innside, hvordan de kan oppleves av dem som handler slik. Det er forholdsvis sannsynlig at det Paulus skriver om langt på vei er noe annet enn det som vi forholder oss til i dag når temaet er homoseksualitet og homofili. Men vi kan ikke beskrive hvor omfattende ulikhetene mellom hans forståelse og vår måtte være. Dette er en utfordring for oss når vi skal tolke og gjøre bruk av disse tekstene i normativ sammenheng.

Uansett om Paulus kan ha kjent til homoseksualitet som en seksuell legning eller ikke, så virker det ikke ut fra tekstene som om han tar stilling til det som står sentralt i vår sammenheng, nemlig det homofile kjærlighetsforholdet. Det vi i det foregående har behandlet, er sammenhengen mellom seksualitet og kjærlighet. Kjærlighet handler ikke bare om sex, men først og fremst om mennesker som elsker hverandre og vil dele livet med hverandre i medgang og motgang. Under denne synsvinkelen er det ingen forskjell på hvordan mennesker opplever heterofil og homofil kjærlighet, selv om det er forskjell på homofil og heterofil seksualitet.

Homofili dreier seg om mennesker av samme kjønn som elsker hverandre og vil dele livet med hverandre i medgang og motgang. For å gjøre dette så tydelig som mulig, kan vi skjelne mellom homoseksualitet og homofili, på samme måte som vi skjelner mellom heteroseksualitet og heterofili. Heterofili dreier seg ikke bare om den seksuelle tiltrekningskraften mellom mann og kvinne, men om *kjærligheten* mellom en mann og en kvinne. På samme måte handler homofili ikke bare om den seksuelle tiltrekningen til en person av samme kjønn, men om *kjærligheten* til en person av samme kjønn. Heterofili dreier seg om mer enn sex, og det gjør også homofili. Selv om sex som oftest hører med både til et homofilt og et heterofilt samliv, omfatter samlivet i begge sammenhenger mer enn sex, for så vidt som det er basert på kjærlighet.

5.5.5 Sammenfattende synspunkter

Det er ingen tvil om at troen på Kristus spilte en viktig rolle i den måten de første kristne reorienterte seg i samfunnet på. Denne reorienteringen førte blant annet til at den ekteskapsplikten som gjaldt i det jødiske samfunnet, etterhvert falt bort. Trass i 1 Mos 2,24, mente man ikke at mannen hadde plikt til å gifte seg, og heller ikke kvinner eller enker. Paulus går et skritt lenger og anbefaler de som kan klare det, å leve ugift. Og oppsto det en konflikt mellom hensynet til familien og hensynet til menigheten, var det i siste instans hensynet til familien som måtte vike (Matt 10,35, Luk 14,26).

Disse ekteskapskritiske og familiekritiske synspunktene hang utvilsomt sammen med det eskatologiske perspektivet.

Ekteskapet hører ikke til i det kommende Guds rike, men hører denne verden til (Mat 22,30). Dermed avvises forestillinger om at ekteskapelige relasjoner skal bestå i evigheten. Mennesket forløses ikke *til* et ekteskapelig liv, men *fra* ekteskapelig liv.

Ekteskapet var likevel den selvsagte forutsetningen for samlivet mellom mann og kvinne også for de første kristne, og i Mark 10,1-12 (sml. Matt 19,1-12) tar Jesus et kompromissløst oppgjør med datidens skilsmissepraksis som åpnet for at en mann kunne kvitte seg med sin kone, såfremt han utstyrte henne med et skilsmissebrev. Selv om denne muligheten var hjemlet i Moseloven, var det ifølge Jesus gitt på grunn av mennenes hardhjertethet. Men slik var ikke samlivet mellom mann og kvinne tenkt fra begynnelsen, dvs, fra skapelsen av. Skaperens vilje med samlivet var at mann og kvinne skulle leve sammen i et ubrutt fellesskap livet ut. Ikke bare skilsmissen, men allerede mennenes harhjertethet er derfor et brudd med Guds skapervilje og slik sett ekteskapsbrudd, på samme måte som det å se på en kvinne for å begjære henne, er å begå ekteskapsbrudd i sitt hjerte (Matt 5,27f).

Vi ser en restriktiv holdning både til skilsmisse og til gjengifte i tidligkristen tid, og mye kan taler for at de kristne på dette punktet var mer restriktive enn det som ellers var vanlig. Likevel var det kristne både som skilte seg og som giftet seg igjen, og Paulus åpnet for skilsmisse – for fredens skyld – i de tilfeller der en som ikke var kristen ønsket å skille seg fra en kristen ektefelle. Det argumentet han bruker, "Gud har kalt dere til fred" (1 Kor 7,15), har en generell karakter som kan ha betydning også i andre sammenhenger.

I det foregående har vi sett at kjærlighetsbegrepet spiller en avgjørende rolle i nytestamentlig etikk. Kjærlighet er imidlertid ingen følelse eller sinnsstemning slik vi har lett for å tenke i dag, men holdning og handling konkretisert i ydmykhet og nestekjærlighet som grunnleggende praksis i den kristnes forhold til andre mennesker. Ingen skal sette seg på sin høye hest, eller tenke bare på seg selv. Åndens frukt er kjærlighet, glede, fred, overbærenhet, vennlighet, godhet, trofasthet, ydmykhet og selvbeherskelse, sier Paulus i Gal 5,22-23. Dette er grunnverdiene i en kristen samlivsetikk. Jesus skarpe kritikk av den skilsmissepraksis som gav en mann rett til på gitte betingelser å kvitte seg med en kone, hører også hjemme i denne sammenhengen. Gjennom ekteskapsordningen får mennene en makt over kvinnene som de i strid med Guds vilje bruker til beste for seg selv.

De nytestamentlige tekstene omhandler i liten grad det personlige kjærlighetsforholdet mellom to mennesker. Det er imidlertid ingen tvil om at det nytestamentlige kjærlighetsbegrepet også gjøres gjeldende for det personlige kjærlighetsforholdet mellom mann og kvinne. Samhold og viljen til å bære den andres byrder er viktige konsekvenser så vel i som utenfor ekteskapet. Men det reflekteres i liten grad over hvilke konsekvenser kjærlighetsbegrepet nærmere bestemt får når det gjelder forståelsen av ekteskapet som en samfunnsordning.

Når det gjaldt ekteskapet som ordning førte de første kristne i mangt og meget videre oppfatninger og vurderinger som var allment akseptert i det samfunnet og den kulturen der de hørte hjemme. Ekteskapet var, som i Det gamle testamente, en ordning som skulle ivareta praktiske hensyn knyttet til økonomiske og sosiale forhold og til reproduksjon. Ekteskapet skulle også bidra til å holde seksuallivet i sømmelige former. At forholdet mellom mann og kvinne i ekteskapet i mange sammenhenger var preget av en hierarkiske tenkemåte, ser vi tydelig i de nytestamentlige hustavlene, men også hos Paulus. For mange kristne var denne tenkemåten også et selvforsvar i møte med omverdenens mistenksomhet og bakvaskelse. De kristne skulle sette sin ære i å leve et stillferdig liv, passe sine egne plikter og arbeide med hendene (1 Tess 4,11). Det dreide seg ikke om motkultur, men om medkultur. Kimen til en revisjon av ekteskapsinstituttet var likevel lagt, både med den radikale forståelsen av Kristustroen og det kristne kjærlighetsbegrepet.

Paulus og mange av de første kristne med ham oppfattet troen på Kristus som en radikal opphevelse av sosiale og etniske forskjeller og kjønnsforskjeller i menneskets forhold til Gud (Gal 3,28). På de punktene der troen på Kristus gjorde det nødvendig å forkaste religiøse institusjoner og tradisjoner var Paulus kompromissløs, som i møte med kravet om at de kristne som ikke var jøder måtte la seg omskjære som jøder for å høre med til menigheten. Dette avviste Paulus blankt, selv da apostelen Peter så ut til å gi etter for kravet (sml. Gal 2). Men

han foretok ikke en kritisk vurdering av ekteskapsordningen under denne synsvinkelen. Han gir tvert imot det hierarkiske forhold mellom kvinner og menn, i og utenfor ekteskapet, en kristologisk begrunnelse. Kvinnen skal underordne seg mannen som kirken underordner seg Kristus. Dette synet står i klar motsetning til andre tekster der Paulus framhever kvinner og menns likestilling i Kristus (Gal 3,27-29). Den metafysisk-hierarkiske tenkemåten har heller ingen støtte i evangeliene.

Det er forskjellige syn på seksualitet i Bibelen. I Det gamle testamente tegnes det et spenningsfylt bilde. På den ene side er det seksuelle noe urent, farlig og truende. På den andre siden er det noe godt og livsbejaende – spesielt uttrykt i Høysangen – og noe som bidrar til slektens videreføring. I Det nye testamente tematiseres seksualiteten mye mindre og langt mer nøkternt. Jesus bekrefter likevel det skapelsesgitte ved seksualiteten.

Hos Paulus finner vi klare tendenser til å forstå det seksuelle i asketiske kategorier. For Paulus var dette en viktig grunn for å anbefale de kristne som kunne klare det, å leve ugift og seksuelt avholdende (sml.1 Kor 7). Han nedla imidlertid ikke noe forbud mot sex, men henviste den som ikke kunne klare å leve avholdende til ekteskapet. Sex var ikke synd, så lenge den ble praktisert innenfor ekteskapets rammer. Likevel er det en lang vei fra det Paulus sier – det er godt for en mann ikke å røre en kvinne –til det mange kristne mener i dag. I dag vil mange si at det er godt for en mann å røre ved en kvinne, og godt for en kvinne å røre ved en mann. Mye kan tale for at de her har 1 Mos 2,24 på sin side.

I Den katolske kirke har 1 Kor 7 vært brukt som grunnlag for å fremholde sølibatet som den foretrukne vei i livet for den som vil leve et spesielt hellig liv, mens de lutherske kirkene ikke har fulgt Paulus på dette punktet. Luther fremhevet tvert imot ekteskapet som det stedet der kristen tro viser seg i praksis. Luther avviste altså ikke bare de asketiske grunnene som Paulus eventuelt hadde for å leve i sølibat, men alle grunnene Paulus anfører. I 1 Kor 7 utdyper Paulus rådet om å leve i sølibat ved å si at den som er gift er opptatt av hvordan han eller hun kan glede den andre, mens den som er ugift er opptatt av det som hører Herren til. Derfor vil den som gifter seg komme under et krysspress og bare få et delt sinn og nye bekymringer. Det som ikke er innenfor horisonten i disse versene, er at de som gifter seg også elsker hverandre, og at de nettopp for kjærlighetens skyld ønsker og vil ta på seg de bekymringer som det medfører å leve sammen med et annet menneske. De ønsker å bære den andres byrder og tror at dette er noe Gud vil de skal gjøre, på samme måte som Paulus ønsker at de kristne i sin alminnelighet skal støtte og hjelpe hverandre.

Vi kan altså ikke uten videre overta den ekteskapsordningen som rådet grunnen på Jesu tid. Vi er som kristne før oss, nødt til å ta stilling til hvilken ekteskapsordning som lar seg gjennomføre i praksis og vurdere om det enkteskapsordningen vi har og ønsker og ha, er til beste for de menneskene som lever i ekteskap og for det samfunnet ekteskapordningen hører hjemme i. Under denne synsvinkelen er det sider ved de ekteskapsordningene vi finnner i Bibelen som vi ikke kan overta fordi dette strider mot grunnprinsippene i den nytestamentlige etikken, slik de kommer til uttrykk i det kristne kjærlighetsbegrepet.

6. Samliv og ekteskap i dag

De foregående kapitlene har gitt en rekke perspektiver, synspunkter, innfallsvinkler og normer for drøftingen av samlivsetikk og ekteskap i dag. Det viktigste er det grunnleggende perspektivet: ekteskapet er til for menneskelivets skyld. Det er til for å ivareta grunnleggende hensyn i menneskers samliv med hverandre. Ekteskapet som en samfunnsordning må måles etter en standard som korresponderer med dette perspektivet.

Biologisk sett er ekteskapet basert på den seksuelle tiltrekningskraften mellom mann og kvinne, som både gir mulighet for enestående nærhet og intimitet, samtidig som den er basis for menneskets reproduksjon. Gjennom ekteskapet som institusjon har seksualdrift og reproduksjon fått skikkelse og form på forskjellige måter, avhengig av tid og sted. Ekteskaps- og samlivsformene har variert, ikke minst som følge av de hensyn som har ligget til grunn for utformingen av ekteskapsordningen. Vi har i det foregående sett at ekteskapet er blitt brukt til å sikre reproduksjonen i samfunnet, til å sikre økonomiske, sosiale og familiære interesser og for å sikre menns kontroll over kvinner og deres seksualitet. Men det er også blitt brukt til å forme fellesskapet mellom to mennesker som er de aller kjæreste for hverandre. Ekteskapsetikken har variert alt etter den funksjon ekteskapet har hatt.

Ekteskapet i et moderne samfunn har et grunnleggende fokus på kjærlighetsforholdet mellom mann og kvinne. Det gir en stor grad av autonomi i valget av partner og i utformingen av ekteskapets innhold. Kjærligheten er imidlertid ikke en amoralsk lidenskap, men er allerede som menneskelig grunnfenomen betraktet moralsk kvalifisert. Dette legger en ekstra tyngde til den etiske og moralske ansvarligheten i kjærlighetsforholdet. Kjærlighet handler om å ta vare på hverandre, om å bære hverandres byrder og dele hverandres gleder, om å kunne stole på den andre i medgang og motgang. Kjærlighet handler ikke bare om plikten til å ta seg av den andre i et parforhold, men om det privilegium det er å ha noen å ta seg av og være den nærmeste for. Kjærligheten skal forme ekteskapet, samtidig som ekteskapet gir kjærligheten form.

Kjærlighet er i vår moderne kultur nært knyttet til en forventning om selvrealisering og autensitet. Det legges opp til og forventes at kjærlighetsforholdet er den relasjonen der vi realiserer oss selv og virkelig er oss selv. Dette skaper høye forventninger til kjærlighetsforholdet, men også en stor fallhøyde. Det er likevel ingen grunn til å avvise eller advare mot denne forventningen om selvrealisering. Men det er all grunn til å peke på at selvrealisering ikke er det samme som selvopptatthet, og at den viktigste måten å realisere seg selv på er å bidra til at andre får realisert sitt liv. Å kunne glemme seg selv er derfor en viktig side ved det å være seg selv. Når jeg realiserer meg selv, realiserer jeg mer enn meg selv. Jeg realiserer også en livsform som gir rom for andres liv og selvrealisering.

Sex er en drift som er forbundet med lyst, men ikke nødvendigvis med kjærlighet. Det er mulig å ha sex bare fordi man har lyst til det eller fordi man kan ha sosial og økonomisk fordel av det. Løsrevet fra kjærligheten kan sex både være et instrument for den enkeltes selvopptatthet og gjøres til et kommersielt produkt. At sex blir kommersialisert er i og for seg ikke noe nytt, men i vår tid er sex blitt kommersialisert på måter og i et omfang som vi ikke har sett før. Kommersialiseringen av sex dreier seg ikke bare om prostitusjon og pornografi, men også om reklamens bruk av sex som et

salgsfremmende middel og om den enkelte som fanges av denne sexfiksering og bruker sex til å selge seg selv. Det kan være nærliggende å tenke at sexualiteten går uforandret igjen i alle disse forskjellige formene, og hele tiden er seg selv. Seksualiteten i seg selv har slik sett ingen preferanser, den kan brukes til alt.

Hvis seksualdriften og de seksuelle behovene på denne måten reduseres til en upersonlig og amoralsk kraft, mister vi imidlertid avgjørende trekk ved seksualdriften som menneskelig fenomen. Det vi søker i det sexuelle forholdet, er ikke bare lysttilfredsstillelse, men også hengivenhet, anerkjennelse og aksept. Ser vi på denne søken etter å bli anerkjent og akseptert i hengivelse som en grunnleggende drift *i* den seksuelle driften, da kan det også være slik at sex og kjærlighet er mer intimt forbundet enn sterke krefter i tiden vi ha oss til å tro. Hvis det er riktig, blir den kommersialiserte bruken av sex ikke bare en pervertering av det etiske og moralske forholdet til andre mennesker, men også en form for devaluering av seksualiteten som en menneskelig drift.

Sammenhengen mellom sex og reproduksjon er også blitt løsere i vårt moderne samfunn, som en følge av moderne former for prevensjon. Men selv om sex ikke er så nært knyttet til reproduksjon som før, er reproduksjon fortsatt uløselig forbundet med kjønn og for de aller fleste mennesker også med sex. Derfor er ikke bare sex, men også reproduksjon knyttet til kjærlighetsforholdet mellom mann og kvinne. Den som ønsker seg barn, ønsker seg vanligvis barn sammen med den man er glad i, og den man er glad i ønsker man seg også barn sammen med. Å realisere et kjærlighetsforhold vil derfor som oftest også bety barn. Kjærligheten har imidlertid ikke bare betydning som forutsetning for et ønske om barn, men også som grunnlag for barnets vekst og utvikling. Barn har behov for å bli elsket, og de har behov for foreldre som ikke krenker hverandre, men behandler hverandre med respekt og anerkjennelse og i likeverdighet. Kjærlighet i samlivet handler ikke bare om å føle, men om å forme kjærligheten slik at barn får et trygt og robust grunnlag for vekst og livsutfoldelse. Selv om samlivet mellom foreldrene kan ta slutt, forsvinner ikke viktigheten av at de respekterer hverandre.

6.1 Verdigrunnlaget for ekteskapet som en borgerlig ordning

En viktig konsekvens av Luthers brudd med den katolske kirkes syn på ekteskapet som et sakrament, var som vi har sett at ekteskapsjussen ble overført fra kirken til den borgerlige øvrighetens myndighetsområde. Fra nå av er ekteskapet en verdslig ting, og det er øvrighetens eller statens oppgave å gi lover for inngåelse og opphevelse av ekteskapet. Det betyr selvfølgelig ikke at kirken eller kirkens medlemmer ikke har noe med ekteskapslovene å gjøre, for det vil de ha på like linje med alle andre i samfunnet. Men ekteskapsjussen er ikke et spesialområde og privilegium for geistligheten, og de kristne skal ikke bruke kirken som instrument for lovgivningen. Derimot kan og skal de selvfølgelig ta stilling til ekteskapsinstitusjonen på et allment, etisk og moralsk grunnlag.

Til daglig snakker vi ofte om borgerlig og kirkelig vigsel, men strengt tatt finnes det bare én form for vigsel i Norge, og den er borgerlig. Når vigselen foretas av en prest i en kirkelig sammenheng, fungerer presten som en borgerlig vigselsmann på vegne av de borgerlige myndighetene. Det ekteskapet som blir inngått i en kirkelig sammenheng, er den form for ekteskap som myndighetene har bestemt er ekteskap. Det er samfunnets lovgivning som gjør vigselen ekteskapsstiftende. Kirken kan frasi seg vigselsretten, men ekteskapet som borgerlig ordning blir ikke annerledes av den grunn, og kirken kan ikke etablere en alternativ form for ekteskap juridisk sett. I forbindelse med vigselen kan kirken imidlertid gi en etisk og religiøs *fortolkning* av ekteskapet og av dets etiske og religiøse innhold, uten at det endrer de juridiske forhold. Kirken kan for eksempel ikke erklære at det ekteskap som blir inngått er uoppløselig, når lovverket faktisk gir adgang til skilsmisse. Men den kan selvfølgelig si at hensikten med samlivet er at det skal vare livet ut.

Som tidligere nevnt finnes det ingen definisjon på hva et ekteskap er i den ekteskapsloven som ble vedtatt i 1991. Både i kirkelig og i borgerlig sammenheng gir imidlertid vigselsritualet føringer for forståelsen av ekteskapets innhold. Vi ser først på det kirkelige vigselsritualet.

Vigselsritualet gir en viss valgfrihet for partene til å utforme vigselen slik de selv ønsker at den skal være. Noen avgjørende elementer står likevel fast, først og fremst ekteskapsløftet og bønneleddet. Mot bakgrunn av den hierarkiske ekteskapsforståelsen som vi har funnet i Bibelen, er det et markant element at ekteskapsløftet er helt symmetrisk: partene lover det samme. Begge lover at de skal elske og ære han / henne og bli trofast hos han / henne inntil døden skiller dem ad. Begge lover altså å elske, og kvinnen pålegges verken underordning eller lydighet, slik som i Det nye testamente. Løftet er basert på likeverd og likestilling, og det samme gjelder ritualet for øvrig. Likeverdstanken fremheves også ved at det i skriftlesningen henvises til 1 Mos 1,27, der det står at både mann og kvinne er skapt i Guds bilde.

De verdiene eller holdningene som ellers fremheves i de faste elementene, er kjærlighet, tillit, omsorg og troskap. Fellesskapet i medgang og motgang understrekes også, både med henvisningen til Matt 19,4-6 (og dermed 1 Mos 2,24) og ved at det fremheves at det å leve i ekteskap betyr å dele gleder og sorger.

Det siteres også fra 1 Mos 1,28 med oppfordringen: ”Vær fruktbare og bli mange, fyll jorden og legg den under dere!” Oppfordringen kan nok virke malplassert i enkelte vigsler, og blir vel også utelatt fra tid til annen, men er i sin gammeltestamentlige sammenheng ikke en personlig ment oppfordring til de som inngår ekteskap, like lite som de oppfordres til å være kvinne og mann. Det er noe de faktisk er, fordi de er skapt slik. Oppfordringen til å være fruktbar er derfor et skaperord som angir de livsvilkår som er gitt i og med at mennesket er skapt som kvinne og mann. Når vi formerer oss og er fruktbare, er det fordi mennesket er skapt som kvinne og mann.

Også den borgerlige vigselen har en innledende tale som sier noe om hva ekteskapet er. I forbindelse med ekteskapsloven av 1991 ble det diskutert ganske inngående om det overhodet skulle være en slik tale og om den eventuelt kunne være valgfri. Stortinget vedtok imidlertid at det skulle være en obligatorisk fortale, som nå ser slik ut, fastsatt ved kongelig resolusjon i 2008:

Kjære brudepar,
Dere har kommet hit i dag for å bli viet til ektepar. Jeg vil minne dere om hvilken stor og viktig begivenhet det er når to mennesker velger å leve sammen i ekteskap.
Ved å inngå ekteskap, lover dere hverandre samhold og støtte i alle livets forhold, både i medgang og motgang.

Men dere lover hverandre mer: Ekteskapet innebærer at dere lover hverandre kjærlighet og troskap. Det å love hverandre kjærlighet for resten av livet, er det vanskeligste løfte vi kan gi et menneske. Det krever at dere setter dere høye mål for samlivet, og det krever deres oppriktige vilje til å strekke dere mot disse målene, i dag og i tiden som ligger foran. Det er dette dere lover hverandre her i dag.

Ved å inngå ekteskap, blir dere en enhet, men dere fortsetter også å være to selvstendige og likestilte mennesker. Det er ingen motsetning mellom kjærlighet og samhold på den ene siden, og frihet og selvstendighet på den andre. Kjærlighet er også å vise respekt for hverandre. Det er en rett jeg har, men også en plikt som er pålagt meg etter loven, å legge dere to nå alvorlig på hjertet at dere skal leve etter det løftet som dere gir hverandre her.

Formuleringene er litt annerledes enn i det kirkelige vigselsritualet, men de verdiene og holdningene det henvises til et stort sett de samme. Ekteskapet dreier seg om samhold og støtte under alle livets forhold, om kjærlighet og troskap og om likeverd, likestilling, frihet og selvstendighet. De to siste verdiene fremheves ikke på samme måte i det kirkelige ritualet, men kan fremheves i den talen som presten vanligvis holder, og det skjer nok også ganske ofte. Det er i alle fall ingen grunn til å mene at dette er verdier som ikke hjemles i det kirkelige vigselsritualet.

Også i det borgerlige vigselsritualet innebærer ekteskapsløftet at hensikten med ekteskapet er at det skal være livet ut. Det var særlig dette punktet som skapte debatt i forbindelse med spørsmålet om det skulle være en innledende tale eller ikke. Det var i og for seg ikke omfattende uenighet om at hensikten med ekteskapet er at det varer livet ut, og dette ligger også implisert i løftet om samhold og støtte i alle livets forhold, i medgang og motgang. Men ekteskapet bygger på kjærlighet, og kjærlighet er noe man vanskelig kan love, ble det sagt.

En slik innvending kan henge sammen med at kjærlighet først og fremst oppfattes som en følelse. Og siden ingen har herredømmet over sine følelser i ett og alt, er det vanskelig å love hva man i fremtiden vil komme til å føle. Kjærligheten er imidlertid ikke bare en følelse, den er også handling og vilje. Løftet er et uttrykk for viljen til å leve sammen. Det er et eksplisitt uttrykk for at den kjærligheten som ekteskapet bygger på er helhjertet og uten forbehold. Derfor *vil* de to gifte seg. For Luther var det som vi har sett nok at de sa akkurat det, og dermed var alt sagt. Senere har man ønsket å ha et løfte som på en tydeligere måte sier hva det betyr at de to *vil* gifte seg, slik Storinget også gikk inn for i forbindelse med revisjonen av ekteskapsloven i 1991. De formuleringene som ble vedtatt i 2008 peker på en klok måte på at dette på ingen måte er et enkelt løfte, og sier på en forsiktig måte at løftet ikke er en garanti for at samlivet varer livet ut. Det samme gjør nok også mange prester i sine vigselstaler.

Sammenfattende må vi altså kunne si at det borgerlige og det kirkelige vigselsritualet bygger på det samme verdigrunnlaget og i det alt vesentligste stemmer overens med hverandre. De religiøse aspektene mangler selvfølgelig i det borgerlige ritualet, men det er som det skal være og rokker ikke ved den grunnleggende korrespondansen. Det borgerlige ritualet sier riktignok ikke noe om at de to som gifter seg er en mann og en kvinne, mens dette eksplisitt går fram av det kirkelige ritualet. Denne forskjellen gjør det imidlertid ikke mindre viktig at ritualene bygger på det samme verdigrunnlaget.

6.2 Skilsmisse

Vi har i kapittel 5 sett at de første kristne var restriktive i sine holdninger til skilsmisse og gjengifte. Etter hvert som ekteskapet i middealderen ble oppfattet som et sakrament, ble forbudet mot skilsmisse absolutt, samtidig som man også fant fram til forskjellige måter å omgå det absolutte forbudet på. Reformasjonens oppgjør med det sakramentale synet på ekteskapet åpnet en ny adgang til skilsmisse og gjengifte på visse vilkår. Det var ingen uenighet om at ekteskapet var ment å skulle vare livet ut, men det var også forhold som kunne gi én eller begge parter gode grunner til å ønske ekteskapet oppløst. Utroskap, ”desertia” (som innbar at den ene ektefellen – som regel mannen – ganske enkelt forlot familien og forsvant for kortere eller lengre tid, eller for godt) og impotens ble anerkjent som slike grunner. Vilkårene for å innvilge skilsmisse var altså strenge, og skilsmisse ble oppfattet som et unntakstilfelle. Når det gjaldt utroskap, kunne den skyldige parten også bli straffedømt. Hensikten med å gi en lovlig adgang til skilsmisse, var at i alle fall den uskyldige parten kunne få adgang til å gifte seg på nytt, etter en viss ventetid.

Det viktigste som skjedde med lovgivningen i de protestantiske landene, var imidlertid at lovgivningsmyndigheten som sådan ble overført fra den kirkelige til den verdslige øvrigheten. Fra nå av var det ikke opp til kirken, men opp til den verdslige øvrigheten å gi lovene for inngåelse og oppløsning av ekteskap. De ekteskapslovene som ble innført på reformasjonstiden, kan derfor ikke oppfattes som spesifikt kirkelige eller kristelige, selv om de ble støttet av reformatorene. Lovene ble innført av de verdslige myndigheter med henblikk på det myndighetene mente var gavnlig og godt for samfunnet. Slik sett hadde de en pragmatisk karakter, og derfor har lovene senere hen også blitt endret og videreutviklet under den samme synsvinkelen, i takt med samfunnsutviklingen i sin allminnelighet.

Mye har altså forandret seg i vår del av verden siden reformasjonstiden. Adgangen til skilsmisse er blitt åpnet på en helt annen måte, og offentlige myndigheter overprøver ikke lenger de grunner som den ene eller begge parter måtte ha for å ønske skilsmisse. Etter ekteskapsloven av 1991 er utroskap ikke lenger grunn til skilsmisse ved dom.

Jesus tok som vi har sett et grunnleggende oppgjør med den skilsmissepraksisen som var basert på den makten en mann på den tiden hadde til å kvitte seg med sine kone. Imidlertid kan makt ikke bare brukes for å oppløse et ekteskap, men også brukes i ekteskapet, og av begge parter. Luther formulerte et maktkritisk prinsipp på en enkel, men treffende måte, da han i en traktat om ekteskapet slo fast at ”det går ikke an å påføre et annet menneske utelukkende lidelse og skade for at man selv bare skal ha nytte og fortjeneste av det.” At et ekteskap holdes sammen fordi makten i ekteskapet er ulikt fordelt er ikke bedre enn at det oppløses av samme grunn.

Det er kort sagt mange og svært forskjellige grunner til et et ekteskap ender i skilsmisse, og det er gode grunner for at myndighetene ikke lenger operer med en kasuistisk liste over akseptable og ikke-akseptable grunner som ønsket om skilsmisse skal måles på i offentlig sammenheng. Den kompetansen har heller ikke kirken. Uansett om det er gode eller mindre gode grunner som ligger bak et ønske om skilsmisse, vil skilsmissen som oftest være en form for livskrise som også kan trekke med seg store problemer både for de som er involvert i skilsmissen og for samfunnet, ikke minst når skilsmissene får et så stort omfang som tilfellet er i dag. De som gifter seg, gjør det av kjærlighet og er innstilte på at kjærligheten innebærer tillit, troskap og samhold i gode og onde dager. Når det viser seg at kjærligheten ikke strekker til, kan det oppleves både som et nederlag og som et svik.

Når et ekteskap også involverer barn, blir skilsmissen som regel særlig problematisk, og under denne synsvinkelen er det ikke tilstrekkelig å si at det tross alt er ektefellene som eier det ekteskapet de har inngått. Også barna har rettigheter i det ekteskapet de er født inn i, og selv om det utvilsomt finnes skilsmisser som er til beste for barna, vil barn som regel oppleve en skilsmisse som et tap, og statistiske undersøkelser viser at de ofte også betaler en betydelig regning for foreldrenes samlivsbrudd, psykisk og sosialt. Mye kan tale for at hensynet til barna bør tillegges større vekt i forbindelse med spørsmålet om skilsmisse enn det som ofte er tilfellet i dag.

6.3 Gjengifte

Reformasjonen åpnet, som vi har sett, adgangen ikke bare til skilsmisse, men også til gjengifte, i alle fall for det som på den tiden ble oppfattet som den uskyldige parten. Helt opp til våre egen tid var dette også en vanlig holdning i Den norske kirke, når spørsmål om vigsel av fraskilte kom på tale: hvis den som ønsket å gifte seg på nytt kunne regnes som den uskyldige part, fikk vedkommende adgang til kirkelig vigsel. Noen fant det imidlertid så vanskelig å skjelne mellom skyldig og uskyldig at de avsto helt fra å vie fraskilte, mens andre av samme grunn viet alle, eller de aller fleste. Noen holdt også fast på en prinsipiell motstand mot gjengifte, fordi de mener dette er i strid med det Jesus og Paulus sier i Det nye testamente.

Forsøket på å skille mellom den skyldige og den uskyldige parten i en skilsmisse har i dag mistet enhver praktisk betydning. Samfunnet overprøver ikke lenger de grunner folk har for å skille seg, og det gjør heller ikke det store flertall i Den norske kirke. Dels er skillet mellom skyldig og ikke-skyldig blitt helt uhåndterlig, og dels samsvarer det dårlig med kirkens evangeliske oppdrag å sette seg til doms over enkeltmenneskers liv på denne måten.

Jesu ord om gjengifte må, som vi har sett, ses i sammenheng med han at kompromisløst avviser ethvert forsøk fra mennenes side på å omgå det 6. bud. Den mannen som gifter seg med en fraskilt kvinne er ikke bedre stilt enn den mannen som skiller seg fra henne. Det er ikke bare den ene av dem som bryter ekteskapet, det gjør begge to. Det gjør også den som verken skiller seg eller gifter seg, men som likevel ser på en kvinne for å begjære henne. Det er altså ingen grunn til å lese Jesu ord slik at gjengifte er en verre synd enn skilsmisse, eller at den mannen som bare ser på en kvinne med begjær er bedre stilt i Guds øyne enn de som skiller seg og gifter seg med en fraskilt. Derfor kan vi heller ikke plukke ut deler av det Jesus sier i denne sammenhengen og lage en ekteskapsordning som kan garantere at ingen bryter det 6. bud. Det Jesus her fordømmer er nettopp mennenes forsøk på å lage en ekteskapsordning som gjør dem plettfrie i Guds øyne.

Vi må altså se i øynene at ekteskapsordningen verken kan eller skal brukes til å gjøre mennesker rettferdige eller plettfrie i Guds øyne. Luther understreket også at forestillingen om den perfekte ekteskapsordningen er en utopi. Det vi kan strebe etter, er en ordning som på en rimelig måte tjener til det gode for det livet som leves i og utenfor ekteskap. Under denne synsvinkelen må vi si at når en skilsmisse først er et faktum, vil det for mange være godt å finne seg en ny partner å leve livet med.

Alle de argumentene som taler for ekteskapet som et gode, kan også tale for at det er godt å gifte seg igjen. Når det i 1. Mos 2,18 står at det ikke er godt for mennesket å være alene, er dette et allment synspunkt som gjelder også for den som lever alene etter en skilsmisse. Behovet for og ønsket om en å være glad i, som står en nær og er ens nærmeste pårørende gjelder også for den som er skilt. Og selv om Paulus som vi har sett har en langt snevrere innfallsport til ekteskapsproblematikken og anbefaler

ekteskapet først og fremst fordi det er vanskelig å leve seksuelt avholdende, så gjelder dette synspunktet like mye for den som er skilt som for den som fremdeles har sitt første ekteskap foran seg. "For det er bedre å gifte seg enn å brenne av begjær" (1 Kor 7,9). Den svært kontante måten som Paulus her formulerer seg på må ikke få skygge for det faktum at han anerkjenner seksualdriften som en grunnleggende drivkraft som alle må forholde seg til. Seksualdriften gjelder i samme mål for den som er gift og for den som er skilt.

6.4 Samboerskap

Samboerskap har i dag fått et stort omfang og er en samlivsform som gjelder svært mange mennesker. Denne utviklingen har særlig skutt fart etter 1980. Generasjonene født etter 1950 sier en gjerne er de typiske samboergenerasjonene. I disse generasjonene har et flertall engang vært samboere. Bare et mindretall har gått direkte fra kjæresteforhold til ekteskap. Denne trenden gjelder uavhengig av bosted, alder og utdanning. I 2009 var 25% av alle par samboere og i gruppen under 30 år var det et flertall av samboende par i forhold til gifte. Et annet trekk ved situasjonen er at mer enn halvparten av alle førstefødte barn fødes i samboerskap.

Som årsaker til denne utviklingen kan nevnes følgende faktorer: Opphevelsen av konkubinatsloven i 1972, en tiltakende individualisering i samfunnet, likestillingen mellom mann og kvinne, den seksuelle frigjøring og prevensjonens betydning for familieplanlegging, større åpenhet omkring problemene bak ekteskapets fasade, de stigende skilsmissetall, mediesamfunnets betydning for alminneliggjøringen av friere former for seksuell omgang og samliv, den nye vektlegging ved seksualitet og kjærlighet istedenfor ved seksualitet og ekteskap, og kirkens synkende innflytelse som normleverandør i samfunnet.

Samboerskap er ikke et entydig begrep. Her finnes store innholdsmessige variasjoner. Variasjonene gjelder varighet og forpliktelse, vilje til å ordne forholdet formelt og hvorvidt samboerskapet inkluderer barn eller ikke. Noen samboerskap er kommet i stand ved at en flyttet sammen uten helt å ha tatt høyde for hva det innebærer og hva det forutsetter. Ved siden av de følelsesmessige og eksistensielle aspekter er det de praktiske og pragmatiske som er viktige. Andre er mer gjennomtenkte og med et mye lengre tidsperspektiv. Viljen til å forplikte seg i forhold til den en bor sammen med, tilsier at dette er noe som skal vare og som skal bli et godt sted å leve for samboerne. For svært mange er det et forspill til ekteskapet. For noen er det en samlivsform som varer ved fordi ikke begge ektefellene ønsker å videreføre det i form av et ekteskap. For en del er det en bevisst valgt samlivsform som varer livet ut.

En vesentlig forskjell på ekteskap og samboerskap er at samboerskap er uten en formell startdato og etablering. Når ekteskap inngås, aktiviseres automatisk et helt lovverk som regulerer ulike formelle aspekter ved forholdet. Det gjelder ansvar, forpliktelser og rettigheter, hensynet til den svake part og til barna, hvordan en eventuell oppløsning av ekteskapet skal reguleres, enten ved død eller skilsmisse, arvebestemmelser osv. Denne mangel på «automatisk» formell regulering av samboerskapet har etter hvert medført at ulike aspekter ved det er blitt lovregulert. Samtidig oppfordres samboere til å skrive en samboerkontrakt som kan regulere viktige formelle forhold i samboerskapet, eventuelt også skrive et testamente. Oppfordringen til å skrive kontrakt er fulgt av mellom 20 og 25 prosent av alle samboerpar. Mellom 10 og 15 prosent har skrevet testamente. Denne begrensede vilje til juridisk å regulere forholdet har foranlediget et forslag fra politisk hold om at vi nå må få en samboerlov. Denne er tenkt å få noe av den samme automatiske funksjon i forhold til å regulere forholdet mellom samboere som lovverket knyttet til ekteskapet har.

En lovregulering av samboerskapet fordrer at en avklarer hva som menes med «samboerskap». Samboerskap er ikke definert eksplisitt i lovverket, men følgende tre forhold synes å være av betydning for hva som menes: at forholdet har en ekteskapslignende karakter, at det har hatt en viss varighet (i flere tilfeller settes det en grense på to år for at bestemmelser om samboerskap skal bli gyldige) og hvorvidt partene har eller har hatt felles barn. For samboerskap generelt gjelder at hver av partene rår over det de eier og som de brakte inn i samboerskapet. Lovverket har ingen bestemmelser om felleseie. Det er heller ikke regler om gjensidig underholdsplikt ved sykdom, arbeidsledighet eller fødsel. Samboere kan ikke sitte i uskiftet bo. De har ikke arverett eller likedelingsrett, men Lov om husstandsfellesskap kan gi gjenlevende samboer visse

rettigheter over felles hjem, blant annet rett til å tre inn i partnerens del av eiendom og innbo, mot å løse ut arvinger. Gjennom å opprette testamente kan forhold ved død reguleres mer omfattende enn ut fra den generelle lovgivning. Det samme gjelder samlivsavtale i forhold til oppløsning av samboerskap. Samboerskap som inkluderer barn, utvider de juridiske rammer for samboerskap i betydelig grad. Alle samboere som har felles barn under 16 år, og som skiller lag, plikter blant annet å møte til obligatorisk mekling, jf barneloven § 51.

På denne bakgrunn må det kunne sies at det i samfunnet er en økende vilje til å lovregulere og verne om partene også i et samboerforhold. På en særlig måte kommer dette til uttrykk ved de utvidede bestemmelser der det er eller har vært barn i forholdet. Det er samtidig verd å legge merke til at samfunnets bestemmelser for ekteskapet er mer omfattende og i større grad verner om partene. En viktig forskjell er også knyttet til at et ekteskap baserer seg på en offentlig bekreftelse av viljen til varig trofasthet. Ekteskapet gir en presis datering av når forholdet starter med alle de forpliktelser og rettigheter det innebærer.

En ikke liten del av den norske befolkningen er samboere. Praksisen finnes så vel utenfor som innenfor kirken. Denne situasjonen utfordrer gamle standpunkter og holdninger og spørsmålet reiser seg: Er tiden nå inne i kirkelig sammenheng til å anerkjenne at et forpliktende forhold i et samboerskap også kan være en god ramme for et samliv mellom mennesker?

I denne sammenheng er det viktig å differensiere mellom ulike former for samboerskap. De som er mindre gjennomtenkte og ganske kortvarige har ikke den kvalitet som må etterspørres om forpliktelse, trofasthet og varighet. Noe annet utgjør de samboerskap som inkluderer avtaler og juridiske forpliktelser som viser at de som inngår i forholdet, virkelig ønsker at dette skal vare, og at alle parter i forholdet skal bli ivaretatt på en god måte.

Med et kristent utgangspunkt vil en etisk vurdering av samboerskap og ekteskap særlig måtte fokusere på tre forhold: samlivets moralske kvaliteter, forpliktelsens art og spørsmålet om seksualitetens plass i samlivet mellom partene.

Om et samliv skal være godt og varig, forutsettes det at det bygger på visse grunnleggende verdier. Slike verdier er blant annet kjærlighet, omsorg, ansvarlighet, gjensidighet, likeverd, trofasthet, forpliktelse, tillit og åpenhet. Slike verdier kan være tilstede like mye i forpliktende samboerskap som i ekteskap. Det er ikke vanskelig å tenke seg at det finnes samboerskap der disse verdier realiseres på en bedre måte enn i en del ekteskap. Ekteskapet som en formell ramme omkring samlivet sikrer ikke at innholdet holder høy etisk kvalitet. Fra kirkelig hold vil det være problematisk å si at slike verdier ikke finnes i samboerskap.

Samtidig reiser spørsmålet seg om forpliktelse og formelle rammer. Hvilken betydning har dette for samlivet? Utvalgets medlemmer er her enige om at ekteskapet, slik dette framstilles gjennom de alminnelige rettsregler og de ordninger som følger med dette, er den institusjon som i dag skaper de beste rammer for et ansvarlig, forpliktende og livslangt samliv. Fra kirkelig side vil derfor ekteskapet framholdes som en samlivsform kirken ønsker å fremme. Grunnlaget for en slik anbefaling er basert på det faktum at ekteskapet har en juridisk basis for samlivet som er mer utviklet enn i samboerforhold. Bestemmelsene er mer presise og det finnes en automatikk knyttet til bestemmelsene som skaper en sikkerhet umiddelbart når ekteskapet inngås. Men betyr dette at samboerskap i kirkelig sammenheng ikke kan anerkjennes og aksepteres som en god ramme for et samliv mellom mennesker? Her er det to tankerekker i utvalget:

> *Noen* vil hevde at samboerskap ikke kan anerkjennes på lik linje med ekteskapet og at ekteskapet derfor ikke bare er den beste rammen omkring et livslangt, ansvarlig og tillitsfullt samliv, men også den rette. En vesentlig forskjell på ekteskapet og samboerskapet, utover de juridiske begrensninger som eksisterer, er at samboere ikke har, som ektefolk, offentlig bekreftet at de ønsker å forplikte seg til å være trofaste mot den andre livet ut. Det er neppe slik at denne manglende vilje til å inngå forpliktende samliv, bare reflekterer en slags aversjon mot formelle forpliktelser. Trolig reflekterer den en viss form for forbehold og reservasjon. Det forhold at skilsmisseprosenten blant samboere er langt høyere enn blant de som er gifte og endatil fire ganger så høy blant dem som har barn sammen, tas som en indikasjon på dette. Dette betyr ikke at en kan gi en rent formaljuridisk forsvar for ekteskapet. Et slikt forsvar tar ikke på alvor at

også ekteskapet må være basert på de grunnleggende verdier som er nevnt ovenfor for å fungere på en god måte. Saken er heller at en ikke kan nøye seg med en slik måte å tenke på. Om samlivet privatiseres og en i mindre grad legger vekt på de institusjonelle rammer som skal bidra til at innholdet virkeliggjøres, kan dette gå ut over den personlige og innholdsmessige side ved samlivet. Der en favoriserer det innholdsmessige og enten skaper et motsetningsforhold til det institusjonelle eller nedtoner det, kan en komme skjevt ut. Nettopp dobbeltheten av institusjon (ekteskap som angir forpliktende rammer, i noen grad også samboerskapet) og person (de innholdsmessige kvaliteter i ekteskapet og samboerskapet) gir gode betingelser for at samlivet kan bli noe godt for så vel partene som de barn som måtte bli en frukt av det.

Andre vil mene at samboerskap må anerkjennes som en samlivsform som kan danne rammen omkring et varig, ansvarlig og tillitsfullt samliv. Det faktum at ekteskapet er den ordningen kirken ønsker å fremme betyr ikke at samboerskap ikke også kan være et godt sted for virkeliggjøring av de verdier som karakteriserer et godt samliv. Det er klart at ekteskapet har de mest stabile juridiske rammene for varige samliv. Men etikk og juss er ikke det samme: Ekteskapsrammene sikrer ikke et etisk samliv, like lite som fraværet av disse rammene diskvalifiserer samliv etisk sett. Samboerskap kan i perioder av livet og spesielt som inngang til ekteskap, være den samlivsformen som svarer til omstendighetene. I mange samboerskap kan den ene part leve med ønske om ekteskap, mens dette ønsket ikke deles av den andre. Det at ekteskapet generelt er å foretrekke som samlivsform, betyr ikke at ethvert samliv til enhver tid har de beste kår innen ekteskapet. Hvis ekteskapet er et mål, må det være legitimt å være underveis. I et avklart og ordnet samboerskap vil troskapsforpliktelsen oppleves like sterk og ufravikelig som i et ekteskap. Seriøse samboerforhold er innrettet mot varighet, og er i mange tilfeller et steg på veien mot ekteskapet. Det er ikke grunnlag for å si at alle samboerforhold preges av en større grad av forbehold og reservasjon enn hva tilfellet er i ekteskap. Samboerskap er heller ikke unndratt offentligheten – det har over tid vokst fram et juridisk rammeverk som regulerer samboerskap og evt oppløsning. På dette grunnlaget kan et forpliktende samboerforhold anerkjennes som en ansvarlig samlivsform også i kirkelig sammenheng. Dette betyr imidlertid ikke at det er likegyldig om folk gifter seg eller ikke. Som nevnt ovenfor vil alle utvalgets medlemmer framholde ekteskapet som den ordningen kirken ønsker å fremme. Dette er basert på det faktum at ekteskapet har mange juridiske fordeler sammenlignet med samboerskapet, og at kirkelig forbønn og feiring ved ekteskapsinngåelse har en egenverdi.

I utvalget er det også delte oppfatninger om hvorvidt seksuelt samliv har sin plass bare i ekteskapet eller om det også kan realiseres i andre samlivsformer.

Noen hevder at det fulle seksuelle samliv bør begrenses til ekteskapet. Man vil da tenke at de beste vilkår for å virkeliggjøre et slikt dypt kjærlighetsforhold har å gjøre med rammer som inkluderer forpliktelse og vern om forholdets parter og de barn som måtte komme. Det er nettopp slike rammer en også mener å finne tilknytningspunkter for i den bibelske tenkning omkring disse spørsmål. I noen tilfeller har riktignok en bibelsk argumentasjon for ekteskapet, ved en ensidig formell måte å argumentere på, fortrengt andre forutsetninger og argumenter, for eksempel kjærlighetens betydning. Det er selvfølgelig ikke umulig å kombinere disse. Tvert imot er dette det mest nærliggende. Med henvisning til 1 Mos 2,24 vil noen peke på at et skifte av sosial status var en viktig forutsetning for at det det dype personlige og seksuelle samlivet mellom mann og kvinne kunne starte. Dette skifte forutsatte ikke noe ritual eller noen vigsel, så langt vi kjenner det. Men det var et formalt aspekt ved det. Det innebar en ny forpliktelse og en ny innretning for de to parter når de startet sitt samliv ved at de ble en kropp. Det synes heller ikke som om Jesus tar noen forbehold i forhold til denne skapelsesforankrede måten å tenke på (Mk 10/Matt 19). Med Jesu bruk og tolkning av disse tekster fra 1 Mos på ekteskapet, blir det forpliktende og den livslange troskapen mellom partene i ekteskapet sterkt fremhevet. Det Gud har sammenføyd, skal ikke mennesker skille. Det synes som om stedet for det fulle ekteskapelige samliv er ekteskapet. Dette fastslås som skapelsesgitt, samtidig som det vernes om, blant annet med det sjette bud.

Andre vil understreke betydningen av å knytte seksuelt samliv til verdier som kjærlighet, ansvar, respekt, forpliktelse og langsiktighet. De formelle rammene for sexlivet er ikke uten betydning, men de behøver ikke nødvendigvis være knyttet til ekteskapet. Og når det er kjærligheten som legitimerer sex i ekteskapet, kan de verdiene som er knyttet til kjærligheten også knyttes til forhold utenfor ekteskapet. Et slikt syn finner sitt teologiske grunnlag i at bibelmaterialet ikke begrenser seksuallivets utfoldelse til ekteskapet, men heller knytter det til verdier som kjærlighet, ansvarlighet og trofasthet. I 1 Mos 2,24, for eksempel, er det ikke ekteskapet som sådan som begrunner samlivet, men den erotiske tiltrekningskraften i et sanselig kjærlighetsforhold mellom mann og kvinne som er av samme kjøtt og blod. At ekteskapet forutsettes som en sosial ordning av denne tiltrekningskraften er det liten tvil om, men hvordan denne ordning nærmere bestemt skal konkretiseres, sier teksten lite om. Samboerskapet kan slik sett være en like saksvarende teologisk begrunnet måte å konkretisere denne ordningen på som ekteskapet.

6.5 Likekjønnet ekteskap

I 2009 fikk Norge en felles ekteskapslov for likekjønnede og ulikekjønnede par. Det er altså ikke lenger slik at ekteskapsinngåelsen forutsetter at de to som inngår ekteskap er mann og kvinne. En slik ekteskapslov er en nyhet i vår kulturhistorie og finnes bare svært unntaksvis i andre land. Før vi kommenterer denne loven nærmere, er det imidlertid nødvendig å trekke opp noen hovedlinjer i det som tidligere er sagt om ekteskap og samliv.

Malen for et ekteskap i vårt samfunn er det heterofile, monogame ekteskapet mellom to voksne, selvstendige mennesker som selv velger å gi offentlig uttrykk for at de vil leve sammen livet ut. At de vil gjøre dette, og hvordan de vil gjøre det, er deres eget valg. Et slikt samliv vil selvfølgelig også involvere sex på en eller annen måte. På hvilken måte, det er partenes eget ansvar. Går vi til de borgerlige og til de kirkelige vigselsritualene – som vel må regnes som de mest offisielle uttrykkene i dag for hva et ekteskap er – så handler disse vigselsritualene først og fremst om kjærlighet. I det borgerlige tales det overhodet ikke om partenes seksuelle forhold. I det kirkelige kommer det seksuelle indirekte til uttrykk gjennom tekstene som leses. Det dreier seg både om den erotiske kjærlighet og reproduksjonen. Ritualene sier altså lite om partenes seksuelle forhold, om hvor og når og på hvilken måte og hvor ofte eller sjelden de har sex, eller om de i det hele tatt har sex. Partene må for den saks skyld gjerne bli enige seg imellom aldri å ha sex, det blander vigselsritualene seg ikke inn i, for ekteskapet handler først og fremst om kjærlighet. Kjærligheten blander ritualene seg imidlertid inn i, ved å presisere at kjærlighet dreier seg om tillit, troskap, omsorg og gjensidig støtte i gode og onde dager

Hvordan skal så likekjønnet ektskap vurderes? I utvalgets arbeid med dette spørsmålet er det etablert to tankerekker.

Den ene tankerekken er som følger:

> Gjennom hele Bibelen finner vi en grunnleggende skapelsesteologisk forståelse av at seksualiteten er ment å leves ut mellom mann og kvinne. Denne forståelsen av seksualitetens retning og innhold bekreftes også ut fra en allmenn betraktning av menneskets kjønnskarakter, familieliv og slektens videreføring. Heteroseksuelt samliv er den hovednorm som kirken både på bibelske og allmenne premisser vil peke på, og som den har fått et uomtvistelig guddommelig mandat til å velsigne ved inngåelse av ekteskap.
>
> Ut fra drøftelsen av forholdet mellom Paulus sine tekster om homoseksuelle handlinger og vår egen forståelse av homofili som er gitt ovenfor (se kap. 5.5.4), har kristne i dag grunnlag for å kunne konkludere mindre entydig enn det Paulus gjør i spørsmålet om homofilt samliv. En vurdering av homofilt samliv i dag må holde sammen Paulus sin autoritet som apostel med en vurdering av tekstenes relevans i forhold til vår egen tid, og spørre om det er samme sak som vi og Paulus har for oss.
>
> En etisk refleksjon må også på en allmenn og medmenneskelig måte sette seg inn i livssituasjonen for den enkelte som opplever seg som homofil. Her hører det med å spørre hvordan en selv ville ha handlet i en tilsvarende situasjon: Ville jeg selv ha ønsket eller maktet å være henvist til å leve alene? Jesus advarte som kjent mot å pålegge andre

folk byrder som en selv slapp å røre. (Luk 12,46)
Jesus kunne noen ganger bryte med Guds bud om sabbaten fordi han sto overfor mennesker i en vanskelig livssituasjon, og både han og Paulus viser til kjærlighetsbudet som det største bud, det som gir retning til og begrunnelse for de andre forskrifter, bud og idealer i Skriften. Samtidig gjør også kjærlighetsbudet at andre bud under særlige forhold kan måtte vike.

Det er helt nødvendig for kirken å kommunisere til dagens mennesker hva som er Guds skapervilje for seksualiteten. Men noen ganger er livets landskaper slik at det å følge en ferdig opptrukket og snorrett kurs fører mennesker til ulykke. Å lukke øynene for dette er uansvarlig. Kirken har tradisjonelt henvist homofile til å måtte avstå fra å leve ut sin seksualitet. Dette er fortsatt en nærliggende løsning å velge for den som ønsker å leve i samsvar med en bibelsk basert etikk.

Men ikke alle kan eller vil avstå fra å leve ut sin mulighet til å oppleve den dyptgripende form for menneskelig nærhet og fellesskap som seksualiteten utgjør mellom to mennesker som vil leve sammen. Vi er her i et landskap hvor man må trå varsomt, og der vi må ha respekt og forståelse overfor de valg som den enkelte foretar. De homofile som velger å leve sammen seksuelt skal av kirken bli møtt med respekt og ivaretakelse, ikke utstøting og fordømmelse. Men betyr dette også at kirken har mandat til å utvikle liturgier for å innstifte eller velsigne ekteskap mellom homofile?

Spørsmålet om likekjønnet ekteskap ble behandlet av Kirkemøtet i 2007. Et overveldende flertall vedtok å avvise en slik form for ekteskap. I vedtaket leser vi bl.a. følgende:

«Kirkemøtet vil fastholde at ekteskapsbegrepet fortsatt skal forbeholdes det offisielt inngåtte og forpliktende samlivet mellom mann og kvinne. Ekteskapet er en samfunnsordning som gjenfinnes i ulike kulturer. Det kjennetegnes ved at det gir rettslige rammer rundt samlivet mellom mann og kvinne, ivaretar barna og regulerer familielivet. Ekteskap er mer enn en kontrakt mellom mannen og kvinnen. Det er en institusjon med viktige funksjoner både for samfunnet og den enkelte.

Til tross for variasjoner og tilpasninger til samfunnsforholdene har ekteskapet mellom mann og kvinne vært en påfallende stabil og levedyktig institusjon. Selv om det moderne samfunnet aksepterer andre samlivsformer og langt på vei likestiller disse med ekteskapet mellom mann og kvinne, har det tradisjonelle ekteskapet fortsatt en sterk stilling og en universell utbredelse. Kristen tro og livstolkning bekrefter ekteskapet mellom mann og kvinne som en universelt utbredt samfunnsordning. Samtidig får ekteskapet i teologisk perspektiv en særegen begrunnelse og aksentuering. Skapelsesfortellingene i Bibelen framhever at mennesket som "art" består av mann og kvinne, og menneskelivet videreføres som samliv mellom mann og kvinne.

Det er uheldig å fremme et forslag som skaper uklarhet ved å innføre en så dyptgripende endring i den grunnleggende forståelsen av hva ekteskapet er. Ekteskapet mellom mann og kvinne er begrunnet i kristen tradisjon og tenkning og er en felles verdi i vår kulturtradisjon i vid forstand.»

Vi er nå i en situasjon hvor loven om likekjønnet ekteskap er innført. Kirkemøtets argumentasjon er imidlertid saklig sett fortsatt et treffende uttrykk for en kristen holdning til ekteskapet. Kristen etikk kan ikke likestille homofilt og heterofilt samliv, slik som det gjøres i denne loven. Vår norske ekteskapslov bryter med en bibelsk forståelse der heterofilt samliv betraktes som det skapelsesgitte i teologisk forstand. Av dette følger en tydelig preferanse for heterofilt samliv. En slik preferanse lar seg også begrunne på et allmenetisk grunnlag ved at man vektlegger elementære biologiske forhold som har å gjøre med forutsetningene for slektens videreføring og med familien.
I stedet for å forholde seg til homofili og heterofili som ulike samlivsformer som utfra en elementær betraktning av menneskets biologi og familieliv bør vurderes og behandles ulikt, er ekteskapsloven uttrykk for en ideologi der forskjeller knyttet til biologi, seksualitet og forplantning utviskes. Til grunn for dette ligger et prinsipp om likeverd og likebehandling som i andre sammenhenger er riktig og nødvendig, men som her ikke er naturlig.

Som oftest når spørsmålet om homofiles rett til ekteskap diskuteres, blir det fokus på de to menneskene dette gjelder og deres opplevelse. Det skjer fremfor alt i media. Hvis vi

imidlertid vurderer spørsmålet om homofile ekteskap ikke bare i forhold til enkeltindivider men også trekker inn et større samfunnsperspektiv, blir bildet langt mer sammensatt. Et slikt perspektiv er som oftest fraværende, men det er høyst relevant. Her blir det viktig å spørre hvilke signaler som samfunnet generelt, og i denne sammenheng kirken spesielt, ønsker å formidle til allmenheten og særlig til dem som er usikre på sin seksuelle legning. Det er grunn til å tro at den seksuelle driftsretning for manges vedkommende ikke utelukkende bestemmes av biologiske og genetiske faktorer, men også påvirkes av sosiale og kulturelle sinignaler som man møter, først og fremst i egen familie men også i samfunnet ellers. Da blir det viktig hvilke signaler som gis ikke minst fra media og skolen. I denne sammenhengen får også kirken et særlig ansvar.

Seksuell identitet kan særlig i ungdomsårene av flere oppleves som usikker. Dette vil trolig bare øke på i fremtiden etter hvert som det generelt gis stadig tydeligere føringer i retning av at homo og hetero er like kurant, og at det for samfunnet derfor er prinsipielt likegyldig hvilken seksuell legning som unge mennesker utvikler. I en slik situasjon er det viktig at kirken tydelig formidler en forståelse av det heterofile samliv som det foretrukne både på skapelsesteologisk og allment grunnlag. Kirken vil ellers i dette spørsmålet ikke være tro mot sitt eget fundament og sitt oppdrag overfor dagens mennesker, særlig barn og unge.

I et samfunnsmessig perspektiv hører det også med å trekke inn andre forhold som påvirkes av ekteskapsloven. Det gjelder først og fremst hele temafeltet knyttet til likekjønnede pars rett til adopsjon, donasjon av egg eller sæd til likekjønnede par, samt surrogati. Vi opplever nå en utvikling i svært negativ retning, blant annet ved at barn blir fratatt retten til å kjenne sitt biologiske opphav. Dette er en krenkelse av barns naturgitte rettigheter. Problemstillingene omkring barns rettigheter er ikke direkte knyttet til ekteskapsloven i juridisk forstand, men ekteskapsloven legger premisser for en relativisering av mor-far-barn-relasjonens betydning for barn, familie og samfunn. Samfunnet har samtidig måttet foreta en omdefinering av foreldreskap, barns rettigheter og betydningen av biologisk slektskap. Vi kan i dag ikke overskue konsekvensene av denne prosessen, og kirken bør ikke medvirke til en slik utvikling.

Med et skapelsesteologisk utgangspunkt der seksualiteten er ment å leves ut mellom en mann og en kvinne, følger at kirken ikke kan involvere seg i en ordning som bryter med dens eget teologiske ståsted og der enhver preferanse for heterofilt samliv viskes ut. Kirken har ikke et teologisk begrunnet mandat til å åpne for inngåelse av homofile ekteskap i en kirkelig ramme.

Den andre tankerekken er som følger:

Også mennesker av samme kjønn kan elske hverandre og ønske å leve i tillit, troskap og samhold livet ut. Vi har i det foregående knyttet et slikt ønske til menneskets livsvilkår: det er ikke godt for mennesket å være alene (1 Mos 2,18). Det gjelder både for heteroseksuelle og for homoseksuelle mennesker. Det handler ikke bare om den enkeltes behov for anerkjennelse, tillit og støtte, men også om behovet for å kunne vise tillit og være til hjelp og støtte for et annet menneske. Det er ikke bare slik at vi har behov for en annen som er vår nærmeste pårørende, men også slik at det er et privilegium å kunne være den nærmeste pårørende for et annet menneske. Slik er det for heteroseksuelle mennesker, og slik er det for homoseksuelle mennesker, og det kan ikke være noen grunn til å nekte homoseksuelle mennesker dette privilegiet, dette ansvaret og denne tilliten.

Selv om vigselsritualene ikke omtaler sex, vil et ekteskapelig samliv som nevnt også involvere sex på en eller annen måte. Slik er det for heteroseksuelle, og slik er det for homoseksuelle. At en offentlig ordning for homofilt samliv vil gi en form for legitimitet til seksualiteten i dette samlivet sier seg selv, på samme måte som ekteskapet gir en legitimitet til seksualiteten i det heterofile samlivet. Slik sett har ekteskapet en symbolverdi både for heterofile og for homofile.

Ut fra dette er det vanskelig å se at Bibelen gir grunnlag for å avvise homofilt samliv. Selv om Paulus uten forbehold avviser homoseksuelle handlinger, drøfter han ikke homofili som et kjærlighetsforhold mellom to mennesker som vil leve livet sammen i medgang og motgang. Det spørsmålet vi må

ta stilling til, gir Paulus oss ikke svar på. Vi må ta stilling til om homofile skal nektes muligheten til å forme sitt samliv i en ordning basert på kjærlighet, troskap og tillit og fratas det privilegium å være hverandres nærmeste pårørende, fordi de i dette samlivet også kan komme til å ha sex med hverandre. Det kan i denne tankerekken ikke være riktig. Tvert imot blir det viktig å fremheve betydningen av at også homofile får mulighet for å utforme sitt samliv og seksualliv på det verdigrunnlaget som trekkes frem både i det kirkelige og i det borgerlige vigselsritualet.

Da Kirkemøtet behandlet utkastet til ny ekteskapslov i 2007, sto begge partene i denne konflikten sammen om ”at de som velger å leve i homofile parforhold skal ha gode og trygge ordninger for sine samliv. En ser derfor betydningen av at staten har lagt til rette for dette gjennom partnerskapsloven. Slik sikres homofile i partnerskap samme vern og tilnærmet like rettigheter som parter i ekteskap. Om partnerskapsloven ikke fungerer slik, bør den gjennomgås med tanke på eventuelle endringer.” Kirkemøtetet ønsket altså en videreføring av den daværende partnerskapsloven, som da den ble innført, ble møtt med en betydelig motstand fra kirkelig hold, nettopp fordi den innebar en legitimering av homoseksuelt samliv. Når Kirkemøtetet i 2007 anbefaler at partnerskaploven blir videreført, anbefaler den altså en lov som eksplisitt legitimerer homofilt samliv.

Kirkemøtet fikk som kjent ikke gjennomslag for sitt forslag om å videreføre Partnerskaploven. Denne loven ble tvert imot avskaffet i forbindelse med innføringen av kjønnsnøytral ekteskapslov i 2009. Den eneste muligheten for at homofile skal få gode og trygge ordninger for sine samliv er derfor i dag ekteskapsloven. Noen mener som allerede påpekt at det ikke kan rettes avgjørende innvendinger mot at det samme fundamentet som et ekteskapelig samliv ifølge vigselsritualene bygger på, også kan gjøres gjeldende for homofile. Kjærlighet er kjærlighet, og kjærlighet innebærer tillit, troskap og omsorg for homofile så vel som for heterofile. Utvalget antar at dette var en forutsetning også for Kirkemøtets ønske om å videreføre Partnerskaploven. Slik sett er det ingen ting i veien for å samle likekjønnet og ulikekjønnet samliv i en og samme lov, når verdigrunnlaget er det samme.

Den viktigste forskjellen mellom heterofile og homofile samliv er knyttet til at det heterofile samlivet kan resultere i barn og derfor er basis for samfunnets reproduksjon, mens det homofile samlivet ikke er det. Riktignok hører barn ikke nødvendigvis med til et heterofilt ekteskap. Barn omtales ikke i det borgerlige vigselsritualet og heller ikke i ekteskapsloven. De lovene som gjelder barn er lagt i barneloven. Det kirkelige vigselsritualet omtaler heller ikke barn, men fruktbarheten omtales ved at det leses fra 1 Mos 1,28: ”Vær fruktbare og bli mange.” Dette er imidlertid ikke ment som en oppfordring rettet direkte til de som i det gitte tilfellet inngår ekteskap, men gjelder menneskeslekten som sådan.

Selv om et heterofilt ekteskap ikke behøver å omfatte barn, endrer dette likevel ikke det
faktum at samfunnets reproduksjon er basert på den seksuelle forbindelsen mellom mann
og kvinne, og at ekteskapet er uformet som det sosiale stedet der forholdene ligger til rette for å få barn. I dette henseende fungerer dagens heterofile ekteskap som en mal for ethvert samliv som omfatter barn. Lovverket bruker i flere sammenhenger uttrykket ”ekteskapsliknende forhold”, som for eksempel i bioteknologiloven og i forbindelse med samboere. Ekteskapsloven skal derfor også ivareta de verdiene som samfunnet mener er viktig når det gjelder å dra omsorg for og oppdra barn. Troskap, tillit, omsorg og anerkjennelse er verdier som står i sentrum for ekteskapet ikke bare av hensyn til ektefellene, men også av hensyn til barna. Barn trenger å leve i en familie der foreldrene har tillit til og omsorg for hverandre og for barnet.

Ekteskapsloven er en lov som kobler sammen ekteskapet og andre lover, som for eksempel barneloven og bioteknologiloven. Det er mulig å være tilhenger av likestilling mellom heterofile og homofile når det gjelder adgangen til å inngå ekteskap, og samtidig være imot den samme likestillingen når det gjelder adgangen til adopsjon og til assistert befruktning. Spørsmål knyttet til sæddonasjon, eggdonasjon og surrogati er krevende etiske spørsmål uavhengig av samlivsform. Dette handler ikke om foreldreskap per se, men først og fremst om forholdet mellom foreldres rettigheter og barns rettigheter, anonymitet og kommersialisering av reproduksjonen.

Stridigheter knyttet til spørsmål om reproduksjon gjør at lovgiverne i 2009 kanskje burde valgt en annen løsning enn den å innføre en felles lov for likekjønnede og ulikekjønnede ekteskap. Da ville man ha skilt ut spørsmål knyttet til bioteknologiloven og barneloven som et eget domene med sine egne problemstillinger og sin egen debatt. På den andre siden er det viktigste at man er enige om at også homofile skal ha rett til å ordne og feire sitt samliv på samme måten som heterofile. Når ekteskapslovens innhold skal gjelde for begge typer samliv på samme måten, da er også forståelig at dette reguleres gjennom en felles ekteskapslov. Den symbolverdien en slik samordning innebærer er viktig. Sett i lys av den behandling homofile har vært utsatt for tidligere, også i lovverket, er det ikke overraskende at mange homofile legger vekt på symbolverdien.

7. Liturgiene

På bakgrunn av den ovenstående beskrivelse og vurdering av samlivsformer, samlivsordninger og samlivsetikk lar det seg gjøre å vurdere hvilke konsekvenser dette skal få for kirkens liturgier. Konkret vil det handle om på hvilke premisser kirken kan fastsette eller la være å fastsette liturgi for inngåelse av likekjønnet ekteskap, alternativt en forbønnshandling for borgerlig inngått likekjønnet ekteskap. Utvalget forstår sitt mandat slik at spørsmålet som nå blir behandlet er *om* man skal ha en vigsels- eller forbønnsliturgi, ikke hvordan denne evt kan eller bør se ut. Utvalget vil derfor ikke legge frem et konkret forslag til liturgisk ordning.

Selv om det er betydelig uenighet i kirken om synet på homofili, har hverken Lærenemnda, Kirkemøtet eller Bispemøtet gjort denne uenigheten til et kirkesplittende faktum. Likevel vil det kunne være legitim uenighet i synet på hvorvidt kirken bør fastsette en liturgi for vigsel, eventuelt forbønn for likekjønnede par.

Kirkens liturgier vil aktualiseres fra to perspektiver. Fra den ene siden sett handler det om folkets anledning til å markere viktige hendelser i sitt liv også i kirken med velsignelse og forbønn. Fra en annen side sett handler det også om hvilke oppgaver som kirkelig tilsatte, og da særlig prestene, skal kunne pålegges. I forlengelsen av dette er det viktig å understreke den sterke tradisjon vi har for samvittighetsfrihet med sikte på utøvelse av bestemte tjenesteplikter.

Samvittighetsfrihet, dvs frihet til å la være å utføre en bestemt handling ut fra et personlig syn på hva som er rett og galt, innrømmes mange ulike tjenestegrupper i samfunnet, både helsepersonell og prester. Prester har for eksempel anledning til å avstå fra å forrette gravferd med askespredning, vigsel av fraskilte (gjengifte) og bør følgelig også gjelde eventuell vigsel av likekjønnede. Teologisk sett må samvittighetsfriheten vurderes som et uttrykk for prestens kirkelige lederoppgave, hvor presten ut fra sin forståelse av bibel og bekjennelse ”veileder til sann omvendelse”, som det heter i ordinasjonsritualet.

Når det gjelder spørsmålet om hvorvidt kirken kan innføre liturgiske ordninger for vigsel eller forbønn for likekjønnede par, vil noen svare bekreftende på dette spørsmålet med henvisning til at slike ordninger ivaretar grunnleggende, menneskelige hensyn som er forankret i kirkens menneskesyn og tro på Gud som livets skaper. Ut fra et slikt syn er det ikke noe i kirkens læregrunnlag som er til hinder for slike ordninger. Et annet spørsmål er hvor stor variasjon det kan være i den liturgiske praksis. Noen vil si at variasjonen kan være stor og kan inkludere vigselsritualer for både likekjønnede og ulikekjønnede. Det kan i denne sammenhengen vises til det som skjedde da Den norske kirke fikk sine første kvinnelige prester. Ordinasjonsliturgien forutsatte at ordinasjon var forbeholdt menn, men den liturgiske praksis utviklet seg slik at denne begrensningen i liturgien ikke ble brukt som argumentasjon i striden om kvinners prestetjeneste. Kirken tok konsekvensen av at der var to syn på dette lærespørsmålet, og ordinasjonsliturgien ble etter hvert forsiktig tilpasset den nye praksis.

Andre vil fremholde at kirken gjerne kan leve med et liturgisk mangfold, men at dette mangfoldet begrenses av kirkens læregrunnlag. Et ekteskap mellom to av samme kjønn er ikke, vil man si, i samsvar med kirkens forståelse av skapelsesteologien, og det bør derfor ikke kunne inngås i

kirken. Sammenlikningen med uenigheten rundt kvinners prestetjeneste, der to ulike syn har levd side ved side i samme liturgiske ordning, har i denne sammenheng begrenset relevans. Den viser at kirken kan leve med to ulike syn i viktige spørsmål, men kan ikke brukes som argument for at noen bør stemme for en liturgisk ordning som de egentlig er imot.

7.1 Kirkelig medvirkning ved inngåelse av ekteskap

Den norske kirkes liturgi for ekteskapsinngåelse består saklig sett av to hovedkomponenter, nemlig vigselen eller ekteskapsinngåelsen og forbønn for ekteparet. Vigselen er en rettsstiftende handling som kirken ved prestene forvalter på vegne av myndighetene. Det er kun denne som er nødvendig, og også tilstrekkelig, for å etablere ekteskap mellom to personer. Den kirkelige forbønnshandling som følger etter vigselen, er en del av en kirkelig, liturgisk ramme rundt ekteskapsinngåelsen. Det er ikke gitt at de to hovedkomponenter behøver å arrangeres på denne måten, men det har, som vi har sett tidligere, vært lang tradisjon for kirkebryllup.

Ekteskapet som rettslig ordning er definert i ekteskapsloven. Den må kirken forholde seg til og akseptere. Ekteskapsloven gir, som vi har sett ovenfor, ikke noen innholdsmessig definisjon av hva et ekteskap er, men nøyer seg med å sette opp vilkår om hvem som kan inngå ekteskap og formkrav til hvordan dette skal skje. Rettigheter og plikter som er knyttet til en status som gift følger av annet lovverk. Både det borgerlige vigselsritualet og kirkens liturgi vil på den annen side romme både en definisjon av ekteskapet og en mer utfyllende beskrivelse av ekteskapets innhold.

Den nye ekteskapsloven definerer ekteskap som noe som kan inngås mellom en mann og en kvinne, eller mellom to menn eller to kvinner. I kirkens liturgi, derimot, er ekteskapet definert som en ordning for en kvinne og en mann:

> Gud har skapt oss til å leve i fellesskap med ham
> og med hverandre.
> Han har ordnet det slik at mann og kvinne skal være ett
> og stadfestet dette fellesskapet med sin velsignelse.
> Ekteskapet er Guds gode gave.
> Å leve sammen som mann og kvinne
> er å leve i tillit og kjærlighet,
> dele gleder og sorger
> og trofast stå ved hverandres side livet ut
> (Pkt 4, innledning til skriftlesning).

Den spenningen som dermed er oppstått mellom mellom ekteskapslov og kirkelig teologi, kan i prinsippet håndteres på tre måter: kirken kan vie noen, ingen eller alle.

Det første alternativet – kirken vier noen, men ikke alle – er situasjonen i dag. Kirken vier bare dem som gifter seg med en person av annet kjønn. Ekteskapsbegrepet i kirkens liturgi er altså smalere enn ekteskapsbegrepet i ekteskapsloven. Loven pålegger ikke kirkelig vigsler å legge til grunn ekteskapslovens definisjon helt og fullt. Tvert i mot gjør loven det uttrykkelig klart at kirkelig vigsler er forpliktet på kirkens liturgi. Ekteskapsloven § 16 fastslår at et ekteskap er ugyldig dersom prest i Den norske kirke ikke har fulgt liturgi fastsatt av Kirkemøtet.

Det er omdiskutert om dette kan være en vedvarende situasjon eller om kirken på noen måte må endre praksis. Fra lovgivers side må en anta at situasjonen ikke oppleves problematisk. Så lenge loven er gitt slik den er, kan lovgiver akseptere at kirken som vigslesinstitusjon opererer med et smalere ekteskapsbegrep og dermed også en smalere praksis.

Det andre alternativet – kirken vier ikke noen – vil måtte medføre at man ikke lenger kan inngå ekteskap i kirken, men at man for dette henvises til borgerlig vigselsmyndighet. Dette behøver ikke innebære at det innføres en obligatorisk borgerlig vigsel, men bare at Den norske kirke selv avstår fra å forrette ekteskapsinngåesle. En slik oppdeling mellom borgerlig vigsel og kirkelig velsignelse vil tydeliggjøre at det er staten som har ansvar for og forvalter ekteskapet fullt ut. Kirken vil med dette kunne konsentrere seg om det som må være kirkens særlige oppgave, nemlig forbønn for ektefolkene.

Den senere tid er forslaget om obligatorisk borgerlig vigsel aktualisert, både gjennom programarbeidet til de politiske partiene, men også i det livssynspolitiske utvalget

(Stålsettutvalget, NOU 2013:1). Spørsmålet om innføring av obligatorisk borgerlig vigsel vil representere en avbøyning fra en sterk og langvarig tradisjon med kirkebryllup, en tradisjon som fortsatt har en sterk og dyp forankring i befolkningen. Det er grunn til å tro at svært mange vil ønske å gifte seg i kirken. Til spørsmålet kan det videre knyttes strategiske vurderinger av kirkens kontaktflate i befolkningen. Forstått som kirkelig handling representerer ekteskapsinngåelse en bred og forholdsvis stabil kontakt mellom kirke og folk, og har slik sett sin egenverdi. Mye taler dessuten for at de motsetninger som i dag er knyttet til vigsel av personer av samme kjønn, vil melde seg på nytt i forbindelse med forbønn for ekteskap mellom personer av samme kjønn. Konfliktene rundt vigsel av likekjønnede par blir i så fall bare forskjøvet, men ikke løst

Det tredje alternativet innebærer at også personer av samme kjønn kan inngå ekteskap i kirken. Liturgisk sett kan dette tilrettelegges på to måter. Det er mulig å organisere dette med ordninger som understreker forskjeller mellom ulikekjønnet og likekjønnet ekteskap, eller med ordninger som understreker likheter. Man kan tenke seg to helt atskilte ritualer, eller et felles ritual med stor eller liten valgfrihet.

I kirken er det som kjent betydelig uenighet i synet på homofili og hvordan kirken skal forholde seg til homofile, men ingen vedtak i Kirkemøtet eller i Bispemøtet har gjort denne uenigheten til et kirkesplittende faktum. Selv om saken i seg selv ikke vurderes som kirkesplittende, vil det likevel kunne være legitim uenighet i synet på hvorvidt kirken bør fastsette en liturgi for likekjønnet vigsel eller ikke.

Situasjonen er altså den at noen ønsker kirkelig vigselsritual for homofile, mens andre vil henvise homofile til en borgerlig ekteskapsinngåelse. De som ønsker et kirkelig vigselsritual anser dette å være i pakt med kirkens forståelse av evangeliet, og ikke i strid med Guds vilje for menneskelivet. De som ikke ønsker et slikt ritual mener at dette ikke er forenlig med en kristen skapelsesteologi.

7.2 Forbønnshandling for borgerlig inngått ekteskap mellom to av samme kjønn

Kirkelig forbønn for borgerlig inngått ekteskap er ingen ekteskapsinngåelse. Presten opptrer ikke som vigsler, siden ekteskapet allerede er inngått, og kirken medvirker ikke ved inngåelsen av ekteskapet. Spørsmålet om forbønn for allerede inngåtte ekteskap mellom to personer av samme kjønn må derfor vurderes som et spørsmål for seg. Dette spørsmålet kan vurderes på tre måter.

For det første: De som ønsker kirkelig vigsel for likekjønnede par vil med den samme begrunnelse også gå inn for forbønnshandling for borgerlig inngått likekjønnet ekteskap. Dette betyr at dersom kirken skulle åpne for samkjønnet vigsel, vil det automatisk også innebære en åpning for forbønn for borgerlig inngått ekteskap mellom samkjønnede.

De to neste posisjonene har begge som utgangspunkt at en ikke ønsker kirkelig vigsel av likekjønnede par.

Noen av dem som ikke ønsker kirkelig vigsel avviser også en forbønnshandling, med den samme begrunnelsen som de avviser likekjønnet vigsel. Hvorvidt handlingen kalles for en forbønnshandling eller en velsignelse, gjør i denne sammenheng liten forskjell. En forbønnshandling vil enten inneholde en velsignelsesformulering eller bli oppfattet som en bønn om Guds velsignelse over paret, og da ikke som to enkeltstående individer men nettopp som par. Dette vil vanskelig kunne tolkes annerledes enn som kirkens offentlige aksept av parets samliv, og når paret er et likekjønnet ektepar betyr dette en aksept av selve ordningen med likekjønnet ekteskap. Dersom man først mener at kirken ikke bør vie likekjønnede par, vil det etter dette syn ikke være naturlig å utvikle en offisiell liturgi for en forbønnshandling for slike par. Dette er det andre alternativet.

Det tredje alternativet vektlegger forskjellen på vigsel og forbønn og ønsker at det skal være adgang til kirkelig forbønnshandling for likekjønnede ekteskap som er inngått borgerlig. Begrunnelsen for det sistnevnte standpunktet er at kirken på den ene siden er avskåret fra å vie likekjønnede par fordi ekteskapet som sådan er forbeholdt mann og kvinne. På

den andre siden er det en god ting at mennesker av samme kjønn som er glade i hverandre, også ønsker å leve sammen i medgang og motgang og være hverandres nærmeste pårørende. Det løftet de har gitt hverandre om samhold og troskap er i overenstemmelse med grunnleggende prinsipper i kristen etikk. Kirken bør derfor kunne be for at dette løftet holdes og blir til glede og velsignelse for partene livet ut.

Dette betyr at dersom kirken skulle åpne for likekjønnet vigsel, vil det automatisk også innebære en åpning for forbønn for borgerlig inngått ekteskap mellom likekjønnede, men dersom kirken ikke åpner for samkjønnet vigsel vil det likevel kunne åpne for at det fastsettes en forbønnsliturgi.

Den foreliggende liturgi vedtatt av Kirkemøtet for forbønn for borgerlig inngått ekteskap, gjelder ekteskap inngått mellom en mann og en kvinne, jf også liturgien for ekteskapsinngåelse. Bispemøtet har i denne sammenheng uttalt at " Forbønn for personer som har inngått likekjønnet ekteskap kan skje på grunnlag av den enkelte prests pastorale skjønn og ansvar. Bispemøtet fremholder samtidig at slike forbønnshandlinger ikke må fremstå som en ny liturgisk ordning eller ha vigselslignende karakter, jf Bispemøtets vedtak i sak 03/08: "En bør unngå forbønnshandlinger som kan oppfattes som en ny liturgisk ordning." (sak BM 36/08).

Situasjonen etter dette er at prester kan medvirke ved forbønnshandlinger for borgerlig inngått ekteskap mellom likekjønnede. Spørsmålet er om det også skal fastsettes en offisiell liturgi for slike forbønnshandlinger, eller om det fortsatt skal være slik at dette overlates til hver enkelt prest. De som mener at Kirkemøtet bør fastsette en slik liturgi, legger vekt på at det dermed skapes en enhetlig, liturgisk praksis og at kirken på denne måten kvalitetssikrer det liturgiske materialet som brukes. Når det er to syn i kirken, bør dette kunne gjenspeiles også i kirkens liturgier. De som mener at Kirkemøtet ikke bør fatte et slikt vedtak, legger vekt på at kirken derigjennom gir en offisiell støtte til likekjønnet samliv; men det har kirken etter deres mening ikke mandat til å gjøre.

8. Arbeidsrettslige konsekvenser

Utvalgets oppgave har vært å beskrive utvikling av samlivspraksis i samfunnet, teologisk tenkning om samliv, samlivsordninger og samlivsetikk, og kirkens måte å forholde seg til den aktuelle situasjonen gjennom kirkelige ordninger for ekteskapsinngåelse og forbønn.

Hva kirken mener om samliv og samlivsordninger og hvilke liturgiske ordninger som etableres er spørsmål som har stått i sentrum av utvalgets arbeid. Om og i hvilken grad dette får eller bør få konsekvenser for arbeidsforholdet til kirkelige tilsatte, er imidlertid et annet spørsmål. Dette spørsmålet om arbeidsrettslige konsekvenser ligger noe utenfor utvalgets mandat, men det er likevel et spørsmål utvalget har funnet grunn til å omtale, om enn kortfattet. Vi har ikke hatt mulighet til å gå dypt inn i juridiske forhold knyttet til arbeidsrett i sin alminnelighet, men kun forsøkt å lokalisere noen områder hvor kirkens teologiske tenkning og praksis kommer i berøring med arbeidsrettslige forhold.

Med arbeidsrettslige konsekvenser tenkes det primært på hvorvidt kirken kan vektlegge samlivsform ved tilsetting, innhente opplysninger om søkeres samlivsform, gripe inn i arbeidstakers tjeneste på grunn av arbeidstakers samlivsform eller vandel eller avslutte et arbeidsforhold med begrunnelse i arbeidstakers samlivsform. Arbeidsrettslige konsekvenser vil derfor handle om hvordan kirkens teologiske forståelse av ekteskap og samliv kommer til anvendelse i kirkens rolle som arbeidsgiver. Det vil også handle om hvilke rettigheter og plikter kirkens ansatte har i kraft av allmenn lovgivning uavhengig av hvilke teologiske synspunkter som kirkens organer gjør gjeldende.

Den norske kirke er ikke én arbeidsgiver, men mange. Det er 11 bispedømmeråd, ca 400 kirkelige fellesråd, samt sentralkirkelig forvaltning. I kirken er det også tilsatt personell i en rekke ulike kategorier; prester, diakoner, kateketer, kirkemusikere, administrativt personell, kirkegårdsarbeidere m.v. Arbeidsrettslige konsekvenser av samlivsetikk vil på noe ulik måte komme til anvendelse for de ulike kategorier tilsatte. Som en hovedregel tenker utvalget at det i særlig grad er ordinerte og vigslede som vil komme i betraktning. Når det nedenfor er referert til prest, vil dette i mange tilfeller også omfatte de andre vigslede tjenestegruppene.

8.1 Allmenne bestemmelser i arbeidslivet

For alle kirkelige arbeidsgivere og arbeidstakere gjelder de alminnelige regler i arbeidslivet, inkludert likestillingsloven og arbeidsmiljøloven. Særskilte kirkelige regler og bestemmelser for kirkens ansatte må fastsettes innenfor rammene som følger av alminnelig lov- og avtaleverk.

Den norske kirke er omfattet av både likestillingsloven og arbeidsmiljøloven, jf disse lovenes virkeområde § 2 (likestillingsloven) og § 1-2 (arbeidsmiljøloven). Begge lover fremholder at diskriminering ikke skal finne sted, og at alle skal likebehandles uavhengig av kjønn og seksuell legning. Arbeidsmiljøloven § 13-1 gir et forbud mot direkte og indirekte diskriminering av en arbeidstaker på grunn av seksuell orientering.

Det er likevel adgang til en saklig begrunnet forskjellsbehandling, jf arbeidsmiljøloven § 13-3 nr. 2. Her heter det at "Forskjellsbehandling som er nødvendig for å oppnå et saklig formål og som ikke er uforholdsmessig inngripende overfor den eller de som forskjellsbehandles er ikke i strid med forbudet mot indirekte diskriminering, diskriminering på grunn av alder eller diskriminering av arbeidstaker som arbeider deltid eller er midlertidig ansatt."

Arbeidsmiljøloven gir også adgang til å innhente opplysninger om samlivsform, og legge vekt på dette ved tilsetting, på gitt vilkår:

> **§ 13-4. Innhenting av opplysninger ved ansettelse**
>
> (1) Arbeidsgiver må ikke i utlysing etter nye arbeidstakere eller på annen måte be om at søkerne skal gi opplysninger om seksuell orientering, hvordan de stiller seg til politiske spørsmål eller om de er medlemmer av arbeidstakerorganisasjoner. Arbeidsgiver må heller ikke iverksette tiltak for å innhente slike opplysninger på annen måte. Likestillingsloven § 4 tredje ledd gjelder tilsvarende.
>
> (2) Forbudet i første ledd gjelder ikke dersom innhenting av opplysninger om hvordan søkerne stiller seg til politiske spørsmål eller om de er medlemmer av arbeidstakerorganisasjon er begrunnet i stillingens karakter eller det inngår i formålet for vedkommende virksomhet å fremme bestemte politiske syn og arbeidstakerens stilling vil være av betydning for gjennomføringen av formålet. Tilsvarende gjelder for opplysninger om søkerens samlivsform. Dersom slike opplysninger vil bli krevet, må dette angis i utlysingen av stillingen.

Trossamfunn har derfor etter gjeldende norsk rett en adgang til saklig forskjellsbehandling på nærmere angitte vilkår.

8.2 Situasjonen i Den norske kirke

Samlivsetiske vurderinger i forbindelse med tilsetting i kirkelig stilling, har særlig vært gjort gjeldende knyttet til to forhold, nemlig samboerskap og homofilt samlevende.

I 1995 gjorde Bispemøtet et vedtak som uttrykker forventning til at "alle kirkens ansatte og ledere" selv velger ekteskap som samlivsform (sak BM 14/95). Et enstemmig Bispemøte uttalte at det "ikke var forenlig med de krav kirken stiller til sine ansatte å etablere seg i samlivsforhold utenom et ordnet ekteskap".

Bispemøtets vedtak innebærer altså en reservasjon med tanke på at samboere skal kunne tilsettes i kirkelig stilling eller gis lederoppgaver. Når det gjelder ordinasjon/vigsling så vil biskopene kunne håndheve dette synspunktet slik de ønsker. Når det gjelder tilsetting, vil det være tilsettingsorganets vurderinger som legges til grunn. Biskopen er medlem av bispedømmerådet og har i den sammenheng en innflytelse over vurderingene som gjøres. Dette er i mindre grad tilfelle når det gjelder tilsettinger i kirkelige fellesråd. Hvorvidt samboerskap i seg selv vil være en saklig grunn til ikke å la en søker komme i betraktning, er et åpent spørsmål.

Spørsmålet om homofilt samlevende og deres adgang til kirkelige stillinger har vært diskutert langt mer inngående. Kirkemøtet uttalte i 1995 (sak KM 15/95) at det "finner ikke at det er gitt tilstrekkelig overbevisende teologiske grunner for at Den norske kirken kan endre sin nåværende praksis med hensyn til tilsetting av personer som lever i homofilt samliv (og at) kirkelige tilsettingsorganer og biskopene i sin embetsutøvelse innretter sin praksis i tråd med dette."

Kirkemøtet i 1997 trakk arbeidsrettslige konsekvenser av dette synet, og uttalte at "Kirkemøtet finner at personer som lever i homofilt samliv ikke kan inneha kirkelig tjeneste som vigslet prest, diakon eller kateket" (Sak KM 8/97).

Etter at Lærenemnda avga sin rapport om "Skriftforståelse og skriftbruk med særlig henblikk på homofilisaken" i 2006, ble også de arbeidsrettslige konsekvensene behandlet på Kirkemøtet i 2007. Kirkemøtet uttaler i sak KM 07/07 at:

1. (…)det er ikkje lenger like stor semje om premissane for vedtaka som gjeld homofile i partnarskap i vigsla teneste som det var i 1995 og 1997. Kyrkjemøtet finn det derfor vanskeleg å vidareføre som felles rådgivning det som var sagt i kyrkjemøtevedtaka frå 1995 og 1997.

2. Samtidig slår Kyrkjemøtet fast at det òg for framtida er kyrkjeleg grunngiving for ikkje å ordinere, vigsle, tilsetje eller gi tenestebrev til homofilt samlevande i partnarskap dersom biskop eller tilsetjingsorgan vurderer at det ikkje er i tråd med det som er kyrkja si lære og kyrkja sitt formål, og/eller av omsyn til aktuell(e) kyrkjelyd(ar).

3. Kyrkjemøtet understrekar at det i behandlinga av denne saka alltid har lagt til grunn at Den norske kyrkja er eit trussamfunn og derfor forstår ordningane sine for ordinasjon, vigsling, tilsetjing og tenestebrev som uttrykk for det trusgrunnlaget kyrkja har, òg når kyrkja har og praktiserer ulike syn i saker av slik karakter.

4. Kyrkjemøtet ber kvar einskild biskop om å ha ein føreseieleg praksis når det gjeld å ordinere/vigsle og skrive ut tenestebrev til homofilt samlevande i partnarskap. Ein ber biskopane samrå seg om korleis dei handterer eventuell ulik praksis.

5. Kyrkjemøtet oppmodar alle organ som er involverte i tilsetjingsprosedyrar i kyrkja, om å leggje vekt på å finne gode og ryddige løysingar når ulike syn møtest i ei sak. Kyrkjemøtet vil be alle tilsetjingsorgan med ansvar for tilsetjing i stillingar som krev ordinasjon/vigsling, om å vere tydelege nok ved utlysing og i tilsetjingsprosedyren på kva som gjeld med omsyn til samlivsform. Ingen organ bør tilsetje i stillingar som krev ordinasjon eller vigsling, utan at det er avklart om biskopen vil gi vedkomande tenestebrev. Det gjeld særleg når bispeembetet ikkje er representert i tilsetjingsorganet.

Etter vedtakets ordlyd omhandler det homofile i partnerskap. Etter at partnerskapsloven er opphevet og ekteskapsloven endret slik at homofile kan inngå ekteskap, må Kirkemøtets vedtak tolkes slik at det også omfatter homofile som har inngått ekteskap. Etter Kirkemøtets vedtak i 2007 er situasjon i Den norske kirke den at homofilt samlevende kan tilsettes i stilling som krever ordinasjon og vigsling, dersom tilsettingsorganet gjør vedtak om det.

8.3 Biskopens begrunnelse for ordinasjon og vigsling

Etter kirkens ordning er det biskopen som avgjør spørsmål om ordinasjon og vigsling. Biskopen leder også prestetjenesten, og kan i kraft av både tilsynsansvar og arbeidsgiveransvar gjøre enkelte forføyninger i et tilsettingsforhold. Biskopens utøvelse av tilsynsansvaret omfattes ikke av hverken arbeidsretten eller offentlighetsloven (offentleglova) eller forvaltningsloven. Dette betyr i praksis at biskopens avgjørelse om ordinasjon ikke er et enkeltvedtak etter forvaltningsloven og dermed heller ikke kan påklages, og at det heller ikke foreligger noe krav om begrunnelse etter forvaltningslovens bestemmelser.

Biskopens utøvelse av tilsynet bør imidlertid følge de retningslinjer som gjelder for god forvaltningsskikk, bl.a. med tanke på transparens, forutsigbarhet, saklighet og etterrettelighet. Det betyr at enkelte av reglene i forvaltningsloven i realiteten vil gjelde også for utøvelsen av tilsynsansvaret. Når det gjelder for eksempel ordinasjonsnekt, vil en måtte forutsette at den som nektes ordinasjon gis en begrunnelse for dette.

Beslutning om ordinasjon/vigsling fattes av biskopen på bakgrunn av en eller flere samtaler med personen som søker ordinasjon/vigsling. Biskopens myndighet til å avgjøre om ordinasjon er fastsatt i Tjenesteordning for biskoper, som igjen er fastsatt ved kongelig resolusjon. Dersom man skulle ønske å innskrenke biskopenes selvstendighet på dette feltet, eller gi nærmere føringer eller innføre krav om begrunnelse eller anke, vil dette måtte fastsettes i tjenesteordningen.

Ordinasjon til prestetjenesten er knyttet til ansettelse i stilling som prest. Ordinasjon vil derfor bli aktualisert og vurdert i forbindelse med at en person søker en bestemt stilling. Det er biskopen i det bispedømmet som stillingen gjelder, som avgjør om ordinasjon. Det foreligger en enighet biskopene imellom om at man ikke ordinerer til stilling i et annet bispedømme, med mindre dette er avtalt på forhånd. Hvis biskopen avslår ordinasjon kan personen altså ikke søke ordinasjon hos en annen biskop, med mindre det også dreier seg om en annen stilling.

8.4 Biskopens utstedelse av kollas og tjenestebrev

Etter Tjenesteordning for biskoper skal biskopen gi tjenestebrev til ordinerte og vigslede ved tiltredelse. Tjenestebrevet har ingen direkte arbeidsrettslig betydning, men kan ha et visst element av markering. Det finnes noen få eksempler i nyere tid på at en biskop ikke har villet gi prest tjenestebrev.

Tjenestebrevet har sin bakgrunn i kollaset. Kollas, lat. *collatio*, som kirkerettslig term betegner den akt å overdra et ledig presteembete fra den som har kallsretten (patronatsretten) til presten. I middelalderen utøvet biskopen tidvis jus patronatus, men ved reformasjonen ble det innført prestevalg. Noen steder var det, som også tidligere, privat kallsrett.

Etter reformasjonen ble brevet fra biskopen til menigheten likevel videreført. Noen kollas i den gamle og egentlige mening var dette imidlertid ikke. Biskopens brev til menigheten var et bekreftelsesbrev eller et innsettelsesbrev. Språklig ble det likevel benevnt "collats". Begrepet ble kodifisert i kirkeritualet av 1685 og i alterbøkene av 1889 og 1920. I Tjenesteordning for biskoper av 2007 brukes begrepene kallsbrev og tjenestebrev.

Norske Lov 2-3-3 forutsetter at biskopens brev inneholder blant annet "at hand er rettelig kaldet, overhørt og til Embedet ordineret at være deris Prædiker i Ordet, meddeele dennem Christi Sacramenter og dennem i deris Saligheds Sag betiene". Pontoppidan skriver i 1757 at i kallsbrevet "bevidnes hans Ordination og lovlige Beskikkelse, med Formaning til Menigheted at antage, elske og adlyde ham som Christi Sendebud, saa at hand uden Suk maa kunde udrette sin Gierning".

I dag synes det avklart at biskopens kallsbrev ikke kan forstås som kontroll eller bekreftelse av tilsettingen, og derfor heller ikke utgjør et vilkår for tilsetting eller tiltredelse. "Kollatsen fremtrer som en bevitnelse fra den kirkelige tilsynsmyndighet om at presten oppfyller de åndelige forutsetninger som prestetjenesten krever" (Hansson, Kirkerett, s. 74).

Når kallsbrevet bekrefter ordinasjon, må dette forstås som en bekreftelse på at personen faktisk er ordinert. Ordinasjonen er en engangshendelse, og kallsbrevet kan neppe tolkes som en fornyelse av ordinasjonsfullmakten. Dersom biskopen mener at en ordinert ikke lenger kan gjøre prestetjeneste, foreligger det andre prosedyrer for å løse en person fra ordinasjonsforpliktelsen.

I sak BM 9/88 heter det at det har vært

> "Bispemøtets intensjon å styrke kollasen. Gjennom en felles forståelse av kollasen som det siste ledd i den kirkelige kallsprosedyre har samtlige biskoper sett seg i stand til å utstede kollas til prester uansett om de er kvinner eller menn.
>
> Etter Bispemøtets oppfatning vil en eventuell kollasnektelse i dagens kirkeordning bare kunne tenkes i saker der det gjelder grunnleggende spørsmål om lære eller livsførsel".

Når Bispemøtet her fremhevet kallsbrevet som "det siste ledd i den kirkelige kallsprosedyre" antydes samtidig at biskopen rutinemessig utsteder kallsbrev. Samtidig åpnes det for at biskopen i enkelte tilfeller kan nekte å gi kallsbrev. Blant biskopene i 1988 var det enkelte som ikke kunne akseptere kvinners prestetjeneste. Bispemøtet vedtok likevel enstemmig at kallsbrev burde utstedes og ville bli utstedt. Ulikt syn på kvinners adgang til prestetjenesten gav altså ikke grunnlag for å nekte å gi kollas.

8.5 Tilsetting i kirkelig stilling

Når partnerskapsloven er avskaffet og likekjønnet ekteskap er innført må Kirkemøtets vedtak i 2007 tolkes slik at det gis adgang for tilsetting av homofile som er gift. Situasjonen er derfor den at det eksisterer en prinsipiell adgang for person som lever i homofilt partnerskap eller ekteskap å kunne tilsettes i stilling som krever ordinasjon/vigsling. I praksis vil det imidlertid være opp til det enkelte bispedømmeråd hvorvidt slik tilsetting skal skje eller ikke. Det betyr igjen at ulike kirkelige tilsettingsorganer kan gjøre ulike tilsettingsvedtak. Sagt på en annen måte: hvorvidt en person som lever i homofilt ekteskap kan tilsettes om prest vil avhenge av tid og sted. Den norske kirke har dermed ingen enhetlig praksis på dette feltet. En må likevel anta at denne situasjonen står seg rettslig sett.

8.6 Biskopens bindende pålegg

Det er reist spørsmål om hvilken myndighet biskopen har til å intervenere i presters tjeneste. Slik intervensjon kan være påkrevet ut fra forhold knyttet til prestens tjenesteutøvelse.

Tjenesteordning for biskoper § 1 lyder:

> § 1. Biskopen skal gjennom forkynnelse og sakramentforvaltning ta vare på den apostoliske lære etter Guds ord og vår kirkes bekjennelse, fremme og bevare enheten i Guds kirke og rettlede og oppmuntre bispedømmets menigheter, kirkelig tilsatte og øvrige medarbeidere. For å ivareta dette tilsynsansvar kan biskopen gi råd og veiledning, og også **gi bindende pålegg vedrørende presters og andre kirkelig tilsattes tjenesteutøvelse.**

Siste setning gir biskopen hjemmel til å gi føringer for tjenesteutøvelsen til kirkelige tilsatte. Slike føringer kan også være innskrenkninger i tjenesten, for eksempel at presten gis pålegg om ikke å utføre visse typer oppgaver.

Adgangen til å gi bindende pålegg er begrunnet i biskopens utøvelse av tilsyn med kirkens lære. Tilsyn i snever forstand er å sørge for at det sentrale i kristen tro bringes videre fra generasjon til generasjon.

Det er biskopen som har ansvaret for læretilsynet i kirken, og det er biskopens forståelse av kirkens lære som er avgjørende i denne sammenheng. At biskoper seg imellom kan ha noe ulik oppfatning av hva som er innenfor/utenfor/akseptabelt/uakseptabelt er ikke til hinder for at biskopen kan utøve eget skjønn i håndhevelsen av denne bestemmelsen.

Den gjengse oppfatning har vært den at dersom biskopen etter en forsvarlig behandling og vurdering kommer til at en prest (som er underlagt vedkommende biskops tilsynsmyndighet) for eksempel har en livsførsel som etter biskopens oppfatning er i strid med kirkens lære, så kan det gi grunnlag for "bindende pålegg". Det må imidlertid være en saklig sammenheng mellom den etiske bristen og pålegget. Videre bør det være en forholdsmessighet mellom bristen og reaksjonen.

Hvordan dette vil stå seg rettslig er derimot usikkert. Det har aldri vært prøvet, men det må formodes at ombudsmannen (eller retten) vil legge betydelig vekt på biskopens læreansvar. Biskopens vurdering må imidlertid være saklig.

Med tanke på en eventuell rettssak vil arbeidsgiver også matte vurdere om saken er prosedabel, dvs om den lar seg fremføre og begrunne ut fra de gjeldende rettslige normer, og hvorvidt man kan ha en mulighet for å vinne frem. I praksis vil det ofte være slik at man søker å nå frem til en minnelig løsning uten at saken fremmes for retten.

Hva som er en etisk brist og hva som er en passende, forholdsmessig reaksjon det endrer seg med tiden. Også teologiske oppfatninger er under utvikling. Det blir likevel feil hvis det er de rådende oppfatninger i samfunnet som uten videre skal danne normen. Biskopen må kunne håndheve et normativt anliggende.

Bindende pålegg er ikke utøvelse av arbeidsgivers styringsrett. Et bindende pålegg er heller ikke noe forvaltningsvedtak. Bindende pålegg kan derfor ikke sanksjoneres verken ved apell til arbeidsretten eller ved å pålegge ordensstraff og lignende. Bindende pålegg er utøvelse av kirkelig tilsyn, og et bindende pålegg er rettslig sett ikke noe annet enn en formaning med biskopelig tyngde. Når biskopen gir et bindende pålegg til en som er underlagt biskopens tilsynsmyndighet, gis et pålegg med tyngde av religiøs og moralsk art. Men biskopen har altså ingen måte å sanksjonere bindende pålegg på. Så hvis presten ikke vil rette seg etter dette, må biskopen ta saken opp i bispedømmerådet med sikte på ordensstraff, oppsigelse m.v..

8.7 Oppsigelse og avskjed

Trossamfunnets rett til unntak fra de generelle ikkediskrimineringsreglene gjelder kun ved ansettelser. Unntaksregelen gir ikke adgang til å forskjellsbehandle når ansettelsesforholdet først er etablert. Adgangen til oppsigelse reguleres av arbeidsmiljølovens vern mot usaklig oppsigelse i § 15-7 jf § 13-2 første ledd bokstav d.

8.8 Oppsummerende om kirkens forventninger til egne ansatte

Gitt at kirken har et bestemt syn på samliv og samlivsetikk, og at dette synet legges til grunn for etisk veiledning både generelt og mer spesifikt, må det kunne være adgang til også å uttrykke særskilte forventninger til kirkens ansatte. Kirken må med rimelighet kunne forvente at kirkens tilsatte bestreber seg på å etterleve visse normer og idealer knyttet til samliv. Dette er en legitim forventning som hele utvalget stiller seg bak.

Hvorvidt slike forventninger kan knyttes til bestemte samlivsformer, er imidlertid en omdiskutert sak. Som nevnt uttalte Bispemøtet i 1995 en forventning om at kirkens tilsatte selv valgte ekteskapet som samlivsform.

”Biskop Lunde var av den opfatning at der aldri bør bli tale om at en fraskilt og gjengift mann kan være prest i vår kirke”, heter det i protokollen fra Bispemøtet i 1928. Mye har endret seg siden den gang, men at forhold knyttet til presters samlivspraksis er et relevant anliggende står likevel fast. Så sent som i 2005 drøftet Bispemøtet spørsmålet om presters skilsmissesituasjon og hvilke konsekvenser dette fikk for tjenesten. Det ble da henvist til et tidligere vedtak fra 1989. I dette vedtaket (sak BM 22/89) utfoldes forholdsvis grundig ulike aspekter ved skilsmisse og gjengifte relatert til prestetjenesten. Bispemøtet pekte på ”en særskilt forpliktelse som hviler på prster og andre kirkelig tilsatte som har avlagt høytidelig løte om å legge vinn på ”å leve etter Guds hellige ord””. Disse er ”satt til å framhholde Guds vilje for menneskelig samliv” i forkynnelse og veiledning. Derfor må de ”ikke med deres liv og eksempel komme(…) i motsetning til kirkens forkynnelse.” Biskopene la også til at de ”ser det som vesentlig at kirkelig tilsattes forhold når det gjelder skilsmisse og eventuelt gjengifte, kommer inn under biskopenes tilsynsansvar, fordi det berører deres tjeneste i menigheten. Det er biskopens vurdering som bør være avgjørende.”

9. Utvalgets tilråding

Utvalget har belyst og drøftet Den norske kirkes forståelse av ekteskapet som institusjon i et teologisk, kulturelt og rettslig perspektiv. Utvalget har i betydelig grad en felles forståelse av de berørte forhold. På enkelte punkter er det imidlertid uenighet mellom medlemmene i synet på hva som bør danne norm for kirkens praksis. Avslutningsvis vil vi derfor oppsummere hovedtemaene i utredningen, og konkretisere hva som er utvalgets tilråding.

9.1 Likekjønnet ekteskapsinngåelse

Utvalget har drøftet det teologiske grunnlaget for forståelsen av homofilt samliv relatert til kirkens liturgier, og vurdert hvorvidt kirken bør gi adgang til ekteskapsinngåelse for likekjønnede par. Om dette spørsmålet tenkes det forskjellig i utvalget.

Utvalgets flertall (Byfuglien, Christoffersen, Dokka, Hvambsal, Jørgensen og Skjortnes) mener at kirken kan medvirke ved inngåelse av likekjønnet ekteskap.

Utvalgets mindretall (Nordhaug, Søvik og Thorbjørnsen) mener at kirken ikke kan medvirke ved inngåelse av likekjønnet ekteskap.

9.2 Forbønn for borgerlig inngått likekjønnet ekteskap

Utvalget er også delt i spørsmålet om hvorvidt kirken bør fastsette en forbønnsliturgi for borgerlig inngått likekjønnet ekteskap.

Utvalgets flertall (Byfuglien, Christoffersen, Dokka, Hvambsal, Jørgensen, Skjortnes og Søvik) ønsker en forbønnsliturgi for borgerlig inngått likekjønnet ekteskap.

Utvalgets mindretall (Nordhaug og Thorbjørnsen) ønsker ikke en slik liturgi.

9.3 Ordinasjon/vigsling og tilsetting i kirkelig stilling

Et samlet utvalg vil understreke betydningen av at biskopen har selvstendighet og uavhengighet i sak om avgjørelse om ordinasjon og vigsling, og vil ikke anbefale at det innføres innskrenkninger i dette.

Et samlet utvalg vil også anerkjenne biskopens rett til å la sin egen forståelse av evangeliet og tjenesten komme til anvendelse i vurdering av den enkelte kandidat. Dette innebærer at samlivsetiske vurderinger *alltid* vil være relevant, og at spørsmål om samlivsform *kan* være det.

Utvalget har drøftet om kirken kan eller bør stille krav til en bestemt samlivsform for kirkelig tilsatte, i det minste for prestene, eller om kirkens forventninger til samlivsetikk bare kan gjelde mer generelt ut fra troskap og respekt m.v.

Utvalgets flertall (Byfuglien, Nordhaug, Skjortnes, Søvik og Thorbjørnsen) mener at Bispemøtets uttalelse i sak 14/95 fortsatt er relevant når det gjelder samboerskap, og at samboere ikke bør ordineres/vigsles eller tilsettes i kirkelig stilling som krever ordinasjon/vigsling.

Utvalgets mindretall (Christoffersen, Dokka, Hvambsal og Jørgensen) mener derimot at uttalelsen fra 1995 er for kategorisk og at samboere bør kunne ordineres/vigsles eller tilsettes i kirkelig stilling som krever ordinasjon/vigsling.

Boże, któryś w
Modlitwa

Vedlegg

1. Litteratur

Asland, John (red.), Evig din?, Oslo 2005.

Barlow, Duncan, James, Park, Cohabitation, Marriage and the law, Oxford/Portland 2005.

Barne- likestillings- og inkluderingsdepartementet. "Høring - Felles ekteskapslov for likekjønnede og ulikekjønnede par".

Bispemøtet, protokoller.

Christoffersen, S. A., "Borgerlig vigsel – og kirkelig", Kirke og Kultur 1992 ss.291-303.

Christoffersen, S. A., "Er ekteskapet et kall? Den lutherske familieetikk i en brytningstid", Kirke og Kultur 1983, 553-576.

Ekteskap og samlivsformer – ei utgreiing ved eit utval sett ned av Bispemøtet, Oslo 1988.

Familie – von der Bedeutung und vom Wandel einer elementaren Lebensform, Texte aus der VELKD 151/209, Hannover 2009.

Haga, J., "Homofilispørsmålet i Den norske kyrkja og i andre kyrkjer. Historisk oversyn." Uttalelse fra Den norske kirkes lærenemnd, Kirkerådet 2006, s. 139-189.

Homofile i kirken: En utredning fra Bispemøtets arbeidsgruppe om homofili. Oslo Kirkens informasjonstjeneste, 1995

Kirkemøtet, protokoller.

Kvanvig, Helge: " 'Du skal ikke drive hor...' Hermeneutiske refleksjoner over det sjette bud", i *NTT* 90 (1989), 65-86.

Kyrkostyrelsens skrivelse 2009: 6 - Vigsel och äktenskap, Svenska kyrkan.

Kyrkan och registrerade partnerskap. Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland Betänkande av biskopsmötets arbetsgrupp tilsatt 14.9.2005, Hakapaino 2009.

Kärlekens gåva. Biskoparnas uttalande om familj, äktenskap och sexualitet, Helsinki 2008.

Kärlek, samlevnad och äktenskap. Rapport från en offentlig hearing, Svenska kyrkans teologiska kommitté, Uppsala 2004.

Langås, U./ Leer-Salvesen, P. (red.), Til rette ektefolk. Holdninger til homofili og ekteskap, Kristiansand 2011.

NMS. "Fellesskap, samliv og seksualitet". Samlivsetisk profildokument, 2008.

Norges Kristne Råd. "Kirkens vigselspraksis i lys av den nye ekteskapsloven." 2010.

NOU 1980:50 Samliv uten vigsel.

NOU 1986:2 Innstilling til ny ekteskapslov del I

NOU 1987:30 Innstilling til ny ekteskapslov del II

NOU 1988:12 Lov om husstandsfellesskap

NOU 1999:25 Samboerne og samfunnet.

Ot. prp. nr. 33 (, 2007-2008).

Pedersen, W., Nye seksualiteter, Oslo 2005.

Pedersen, W., Guds grep. Kristendom, sex og samliv, Tidsskrift for samfunnsforskning Vol 53, Oslo 2012.

Phipps, W.E., Is Paul´s attitude toward sexual relations contained in 1 Cor. 7.1?, New Testament Studies Vol 28, Cambridge 1982.

Reynolds, P. L., Marriage in the Western Church : the Christianization of marriage during the patristic andearly medieval periods, Leiden 1994

Alfsvåg, K. og M. D. Andersen (red.), Samlivsetikk og kristen tro, Oslo 2011.

Den norske kirkes lærenemnd, Skriftforståelse og skriftbruk med særlig henblikk på homofilisaken, Oslo 2006.

Thorbjørnsen, S. O., ”Innenfor eller utenfor ekteskapet? Debatten om normative kriterier for seksuelt samliv”, Prismet 1993, ss.257-265.
Thorbjørnsen, S. O.,”Vi skal prise din kjærlighet…” Det kristne syn på seksualiteten”, Ung teologi 1989, ss. 27-38.
Trost J. og I. Levin (2000): Särbo. Ett par - två hushåll. Studentlitteratur, Lund.
Winter, Bruce W.: *After Paul Left Corinth. The Influence of Secular Ethics and Social Change*. Grand Rapids Mi 2001.
Witte, J., ”The Mother of all earthly laws: The reformation of marriage Law”, Law and Protestantism. The Legal Teachings of the Lutheran Reformation, Cambridge 2002.
Witte, J., From Sacrament to Contract. Marriage, Religion and Law in the Western Tradition, Louisville 1997.
Witte, J./ Reynolds, P. H., To Have and to Hold. Marrying and its documentation in Western Christendom, 400-1600, Cambridge 2007.

2. Saksbehandlingen i Bispemøtet

Nedenfor refereres kort de sakene hvor Bispemøtet har behandlet spørsmålet om ekteskap, samliv og homofili de siste 40 år.

BM 11/73 Homofilispørsmålet
Biskopene besluttet på sitt møte våren 1973 å nedsette et utvalg til å formulere premisser og retningslinjer for kirkens behandling av homofilispørsmålet. Utvalget besto av John Nome, leder, Johan B. Hygen, Ingrid Ravnsborg og Per Frick Høydal. Peter W. Bøckman var sekretær for utvalget. Utvalgets innstilling ble avgitt 23. oktober 1973.

Bispemøtet tok ikke stilling til innholdet i rapporten, som ble funnet å være et meget verdifullt bidrag til analysen av kirkens holdning til homofilispørsmålet.

BM 29/75 Om ekteskap og samlivsformer.
Sakens foranledning presenteres slik: ”Biskopene har, hver for seg og samlet, mottatt en rekke henvendelser og spørsmål om kirkens holdning til den aktuelle ekteskaps- og samlivsdebatt. Bakgrunnen er dels krav om en lovgivning som sivilrettslig og økonomisk skulle likestille ekteskapet og andre former for samliv, dels henvisninger til at sosiale støtteordninger i sine tilfelle gjør det fordelaktig å leve sammen uten ekteskap, dels meningsytringer fra hold innenfor kirken som er blitt tolket som avstandtagen fra kirkens hevdvunne syn på ekteskapet”.

Bispemøtet uttaler ”til klargjøring” at ”ut fra Guds Ord ser kirken seg forpliktet til å hevde at ekteskapet er en ordning villet av Skaperen, og forutsetter at samlivet mellom kvinne og mann er et gjensidig forpliktende, livsvarig forhold”. Videre heter det at en ”privatisering” av samlivspakten, hvilket vel må mene at samlivsløfte vel kan være gitt, men da privat og overfor hverandre, altså samliv uten vigsel, ”er i strid med den rolle ekteskap og hjem spiller som samfunnets urcelle, og innskrenker den trygghet som ektefellene skylder hverandre”. Det presiseres videre at dette også gjelder seksuelt samliv før ekteskapet Det understrekes at ekteskapet en ”beskyttelse for fellesskap og trygghet”, og at i en ”tidsalder preget av forandring, uklarhet og slagord” er dette ”mer nødvendig … enn noensinne”.

På denne bakgrunn vil Bispemøtet ”sterkt advare mot lovendringer som kan føre til å svekke ekteskapets stilling.” Dette innebærer også at ”skattepolitikk og trygdeordninger ikke må begunstige dem som ønsker å leve sammen uten å inngå ekteskap.”

BM 23/77 Om homofili
Behandlingen av Hygen-utvalgets innstilling, som ble avgitt i oktober 1977, foranlediget en uttalelse hvor Bispemøtet ”med styrke slå(r) fast at den homofile har samme menneskeverd som ethvert annet menneske,” ”i likhet med alle andre sin plass og funksjon i kirke- og samfunnsliv,” og at det ikke er forskjeller mellom homofile og heterofile ”hva religiøst liv og opplevelser eller etiske kvaliteter angår.” Samtidig ”kjenner (kirken) seg forpliktet på Bibelens egen tilbakeholdenhet,” når det gjelder homofile seksuelle forhold. ”Vi kan ikke se at Bibelen gir grunnlag for en positiv anerkjennelse av homofile forhold på linje med ekteskap mellom mann og kvinne.”

BM 33/83 Ekteskap og samlivsformer.
Det vises til sak BM 29/75 og til en uttalelse våren 1983 om

dåpen og de ugifte foreldre (sak BM 4/83), hvor sistnevnte "advarer mot å nekte et barn dåp eller kreve dåpen utsatt pga. moralske forhold hos foreldrene." Uttalelsen fra 1983 har reist spørsmål om en "klarere markering av kirkens syn på samlivsformer inngått uten vigsel."

På denne bakgrunn drøftet Bispemøtet saken på nytt, og vedtok å gi biskopene Bremer og Grønningsæter i oppdrag å utarbeide forslag til uttalelse om ekteskapets forhold til andre samlivsformer.

BM 44/84 Ekteskap og samlivsformer.
Utkastet fra Bremer og Grønningsæter behandles, og Bispemøtet slutter seg i hovedsak til det fremlagte utkastet. På bakgrunn av samtalen i møte, samt innhentede konsulentuttalelser, gjøres det vedtak om at Bremer og Grønningsæter bearbeider utkastet frem mot bispemøtet våren 1985.

BM 2/85 Ekteskap og samlivsformer.
For første gang siden 1975 sies det nå noe substansielt om samliv og ekteskap. Det vises også til at det har skjedd mye i samfunnet om dette spørsmålet siden Bispemøtet behandlet saken første gang 10 år tidligere.
Bispemøtet ser at spørsmål om ekteskap og samliv henger sammen med en rekke andre spørsmål, så som synet på mennesket, familien, ensliges livsforhold, seksualliv, skilsmisse, gjengifte, forhold til barn m.m. Man finner at det er behov for en grundig og omfattende utredning av disse spørsmål, og at Bispemøtet vil ta initiativ til en slik utredning.

Likevel vil Bispemøtet "allerede nå" uttale "et veiledende ord i dagens situasjon om selve den grunnleggende forståelse av ekteskapet."

Uttalelsen, som begynner med å slå fast at ekteskapet er "en Guds ordning", er disponert i tre punkter, hhv (1) Ekteskapet i bibelsk lys, (2) allmenne retningslinjer for ekteskap og samliv og (3) ekteskapets fornyelse. I omfang utgjør uttalelsen ca tre og en halv side.

I pkt (1) defineres ekteskapet som "et livsvarig samliv mellom én mann og én kvinne, et samliv som hviler på ektefellenes gjensidige troskapsløfte og som er offentlig kunngjort og rettslig anerkjent. Ekteskapet medfører visse rettigheter og plikter for ektefellene og gir dem et forpliktende ansvar for eventuelle barn i ekteskapet."

Det fremholdes videre at synet på ekteskapet henger sammen med synet på mennesket, og gudbilledlikheten trekkes frem som den avgjørende antropologiske komponent.

Det vises til den første skapelsesberetningen i Genesis, som holder sammen skapelsen av mennesket, skapelsen av mann og kvinne og menneskenes forvalteroppdrag, og konkluderes med at det ekteskapelige samliv ikke bare vedkommer de to som lever sammen, men også "samfunn og skaperverk." I denne sammenhengen leses seksualiteten og dens betydning for å føre slekten videre inn som nok et element som gjør ekteskapet til noe mer enn en privat pakt.

En videre konklusjon blir da at ekteskapet må skjermes, og at det å etablere et samliv mellom mann og kvinne uten å h a ekteskapet som ramme "er et brudd med Guds gode ordninger. Et slikt samliv faller utenom den plan for et trygt fellesskap innen hjemmets grenser som Gud har kunngjort som sin gode vilje for menneskene."

I pkt (2) vises det til at rettslig regulering av samliv er vanlig i mange samfunn, og det antydes at dette skyldes at "ordningen av samlivet mellom kvinne og mann oppfattes så viktig at det ikke kan overlates til de enkeltes initiativ alene."

Det understrekes at samlivet angår mange; to likeverdige, selvstendige mennesker, barna, slekten og samfunnet.

Pkt (3) handler om ekteskapets fornyelse. Ekteskapet er en ytre ramme, men dets innhold er det avgjørende. Derfor må en fornyelse av ekteskapet handle om å styrke det som skaper et godt samliv; økonomisk likestilling mellom ektefellene, arbeidsplasser og arbeidstid, familievennlige boliger og overkommelige byggepriser, barnehageplasser og lekemuligheter i nærmiljøet.

BM høst 1985 – oppnevner Lande-utvalget
Utredning "Ekteskap og samlivsformer – ei utreiing ved eit

utvalg sett ned av Bispemøtet" (Lande-utvalget), september 1987.

Utvalget drøftet ikke det prinsipielle grunnlaget for synet på ekteskap og samliv, men var opptatt av "kva krykkja kan gjære for å nå fram med sitt syn i den situasjonen som nå er". Situasjonen det refereres til må utvilsomt være den at samboerskap tiltar i omfang på en nærmest eksplosiv måte. Det var nettopp på 1980-tallet at denne samlivsform fikk fotfeste og utbredelse i Norge. Utredningen har derfor et tydelig preg av å forholde seg til denne problemstillingen ut fra et ståsted hvor ekteskapet skal forsvares, og hvor kirkens oppgave blir å imøtegå samboerskapet.

BM 24/87 Ekteskap og samlivsformer.
Bispemøtet drøfter Lande-utvalgets innstilling, og ber biskopene Bremer og Lønning forberede saken til sluttbehandling på bispemøtet våren 1988. En rekke fagpersoner og –instanser skal i mellomtiden konsulteres.

BM 1/88 Ekteskap og samlivsformer.
Bispemøtet drøfter videre utvalgets innstilling, og konstaterer "stor grad av samstemmighet i høringsuttalelsene." En tar sikte på å ferdigbehandle saken på høstmøtet samme år.

BM 16/88 Ekteskap og samlivsformer.
Bispemøtet deler seg nå i et mindretall (Lønning, Hille, Bremer) og et flertall (resten).
Flertallet ser mye verdifullt i rapporten, men mener samtidig at "det bibelske normgrunnlag" må få en større vekt og holdes tettere sammen med den konsekvensetiske tenkning som utvalget hadde prioritert. Flertallet avviser ikke relevansen av en konsekvensetisk tilnærming, men mener at dette ikke må fortrenge eller overskygge "openberringa frå Gud gjennom bibelen som norm", som flertallet siterer fra rapporten med tilslutning.

Mindretallet nøyer seg med "en mer avgrenset uttalelse, som konsentrer seg om innstillingens betydning for kirkens fortsatte arbeid med sakskomplekset, uten nå å gå inn på de til dels kompliserte enkeltoverveininger innstillingen kan innby til." Kirkens dobbelte ansvar for å tale både om samliv ut fra Guds ord og samtidig møte enkeltmennesker i deres faktiske livssituasjon fastholdes, og det slås fast at "oppgaven å samarbeide de to tilnærmingsmåter kan neppe løses en gang for alle, men vil ikke minst i de nærmeste årene stille krav til stadig kirkelig videretenkning."

BM 5/93 Homofilt samliv
Foranlediget av henvendelse fra Tunsberg biskop, Sigurd Osberg, av 27. oktober 1992. BM ber BM AU oppnevne en arbeidsgruppe til å utrede saken.

BM 6/93 Lov om partnerskap
BM ber Lagtinget om å avvise Odelstingets vedtak om partnerskapslov, som "i realiteten (innfører) en likestilling mellom ekteskapet og homofilt samboerskap." Dissens fra Hamar biskop.

Utredning "Homofile i kirken", 1995.

BM 2/95 Homofiliutredningen: "Homofile i kirken"
Lang uttalelse.

BM 14/95 Samboerskap og kirkelig ansatte
Saken handler om hvilke forventninger og krav kirken kan og bør stille til sine ansatte og ledere. Innledningsvis drøftes samlivsetikk og samlivsordninger mer generelt. Det pekes på det faktum at ekteskap ikke lenger er den dominerende samlivsform, og at samboerskap velges av stadig flere grupper og ikke lenger har den samme karakter av midlertidighet og forstadium til ekteskap som tidligere.

Bispemøtet fremholder ekteskapet som den "beste samlivsform for vår tid". At ekteskapet er best begrunnes på to måter. For det første "fordi Guds ord sier om ekteskapet at det er hellig og ukrenkelig." For det andre fordi ekteskapet er den samlivsform som "er best egnet til å gi kjærligheten rom, i gode og onde dager." Det første argumentet begrunnes ikke nærmere.
Det siste argumentet underbygges ved å vise til forskjellen i lovregulering og rettigheter mellom ekteskap og samboerskap. Konklusjonen er at ekteskapet "er den samlivsform som best beskytter den svake part."

Via en passus om "forbildets betydning" hevdes det så at "det påhviler kirkens ansatte og ledere et særskilt ansvar for

å gå foran med et godt eksempel når det gjelder måten å ordne sitt samliv på." Bispemøtet uttrykker derfor "den klare forventning til alle kirkens ansatte og ledere at de for egen del velger ekteskapet som ramme om sitt eget samliv." Dette skrus ytterligere til i siste setning, hvor det heter at det "ikke (er) forenlig med de krav kirken stiller til sine ansatte å etablere seg i samlivsforhold utenom et ordnet ekteskap."

BM 2/99 Homofilisaken
Siri Sunde-saken. Kort uttalelse. Prosedyre, ikke innhold.

BM 12/99 Homofilisaken
Siri Sunde-saken. Lang uttalelse.

BM 32/01 Samlivsetisk drøfting
Redegjørelse for prosess. Tre arbeidsseminarer er avholdt.

Lærenemndas rapport "Skriftforståelse og skriftbruk med særlig henblikk på homofilisaken", 2006.

BM 06/07 Homofilisaken
Om oppfølging av lærenemndas rapport.

BM 28/07 Vigsling og ansettelse av homofile i partnerskap
Forberedelse til KM 07/07.

KM 07/07 Tilsetjing og vigsling i Den norske kyrkja av homofile i partnarskap. Konsekvensar av fråsegna frå Lærenemnda 2006.

BM 03/08

BM 36/08
Forbønn for personer som har inngått likekjønnet ekteskap kan skje på grunnlag av den enkelte prests pastorale skjønn og ansvar. Bispemøtet fremholder samtidig at slike forbønnshandlinger ikke må fremstå som en ny liturgisk ordning eller ha vigselslignende karakter, jf Bispemøtets vedtak i sak 03/08: "En bør unngå forbønnshandlinger som kan oppfattes som en ny liturgisk ordning."

BM 26/09 Ekteskap og samliv
Forberedelse til oppnevning av samlivsutvalg.

BM 40/09 Samlivsetisk utredning
Oppnevning av samlivsutvalg.

3. Vedtak i Kirkemøtet

Sak KM 11/07 : Uttalelse om felles ekteskapslov for likekjønnede og ulikekjønnede par

Regjeringen har hatt forslag om felles ekteskapslov for likekjønnede og ulikekjønnede par ute til høring. De fleste bispedømmerådene, Kirkerådet og Bispemøtet har avgitt utførlige høringsuttalelser. Selv om det er flertalls-og mindretallssyn også i kirken, har langt de fleste høringsinstansene avgjørende innvendinger mot høringsforslaget.
Kirkemøtet gir sin tilslutning til Kirkerådets høringsuttalelse til regjeringens forslag om felles ekteskapslov og vil i tillegg framholde noen overordnede synspunkter. Hovedsynspunkt
Med det framlagte forslaget til felles ekteskapslov vil regjeringen sikre homofiles og lesbiskes rettigheter, støtte homofile og lesbiske i å leve åpent og aktivt motarbeide diskriminering. Dette er en målsetting som Kirkemøtet støtter. Vi kan imidlertid ikke se at disse hensynene krever etablering av en radikalt ny rettstilstand på samlivsområdet med felles ekteskapslov for ulike-og likekjønnede par.

Kirkemøtet finner at det ikke er grunnlag for å fremme forslaget om felles ekteskapslov for Stortinget. En redefinering av ekteskapet i tråd med det foreliggende forslaget er ikke ønskelig.

Partnerskap
I Kirkemøtet er det delte meninger om hvorvidt homofile samliv lar seg forsvare ut fra bibelsk etikk. Likevel står vi sammen om at de som velger å leve i homofile parforhold skal ha gode og trygge ordninger for sine samliv. En ser derfor betydningen av at staten har lagt til rette for dette gjennom partnerskapsloven. Slik sikres homofile i partnerskap samme vern og tilnærmet like rettigheter som parter i ekteskap. Om partnerskapsloven ikke fungerer slik, bør den gjennomgås med tanke på eventuelle endringer.

Ekteskapsforståelsen
Kirkemøtet vil fastholde at ekteskapsbegrepet fortsatt skal forbeholdes det offisielt inngåtte og forpliktende samlivet mellom mann og kvinne. Ekteskapet er en samfunnsordning som gjenfinnes i ulike kulturer. Det kjennetegnes ved at det gir rettslige rammer rundt samlivet mellom mann og kvinne, ivaretar barna og regulerer familielivet. Ekteskap er mer enn en kontrakt mellom mannen og kvinnen. Det er en institusjon med viktige funksjoner både for samfunnet og den enkelte. Til tross for variasjoner og tilpasninger til samfunnsforholdene har ekteskapet mellom mann og kvinne vært en påfallende stabil og levedyktig institusjon. Selv om det moderne samfunnet aksepterer andre samlivsformer og langt på vei likestiller disse med ekteskapet mellom mann og kvinne, har det tradisjonelle ekteskapet fortsatt en sterk stilling og en universell utbredelse. Kristen tro og livstolkning bekrefter ekteskapet mellom mann og kvinne som en universelt utbredt samfunnsordning. Samtidig får ekteskapet i teologisk perspektiv en særegen begrunnelse og aksentuering. Skapelsesfortellingene i Bibelen framhever at mennesket som "art" består av mann og kvinne, og menneskelivet videreføres som samliv mellom mann og kvinne. Det er uheldig å fremme et forslag som skaper uklarhet ved å innføre en så dyptgripende endring i den grunnleggende forståelsen av hva ekteskapet er. Ekteskapet mellom mann og kvinne er begrunnet i kristen tradisjon og tenkning og er en felles verdi i vår kulturtradisjon i vid forstand.

Adopsjon
Kirkemøtet vil understreke at hensynet til barnets beste er det eneste kriteriet som kan gjelde for hvem som får adoptere. Spørsmålet om rett til å bli prøvet for adopsjon må derfor ikke vurderes ut fra hensynet til likebehandling av hetero- og homofile par i forpliktende samliv. Etter gjeldende rett kan homofile adoptere stebarn, men har ikke mulighet til å adoptere sammen. Vil lovgivere gjøre endringer, bør det skje ved en gjennomgang av adopsjonsloven og ikke i tilknytning til endring av ekteskapsloven.

Assistert befruktning
Spørsmålet om assistert befruktning er komplisert. Kirkemøtet er kritisk til å endre bioteknologiloven slik regjeringen foreslår i forbindelse med forslaget til ny ekteskapslov. Samfunnet bør ikke gjennom lovgivning legge til rette for en utvikling som kan bidra til økt teknifisering og tingliggjøring av noen av de mest grunnleggende sidene ved menneskelivet, det å bringe et nytt barn til verden. Vårt samfunn har alt å tjene på å behandle denne lovgivningen med den varsomhet som saken krever.

Avsluttende merknader
Endringene i ekteskapsloven som også får følger for adopsjonsloven, bioteknologiloven og barneloven er mangelfullt utredet og synes forhastet. Eventuelle endringer i disse lovene bør uansett ikke skje som en følge av ny ekteskapslov. Avslutningsvis vil Kirkemøtet beklage at regjeringen ikke har gjort denne betydningsfulle saken til gjenstand for en omfattende utredning. En slik sak krever en lengre og grundigere prosess som involverer ulike fagmiljøer og samfunnsinteresser.

Sak KM 07/07: Tilsetjing og vigsling i Den norske kyrkja av homofile i partnarskap. Konsekvensar av fråsegna frå Lærenemnda 2006

Kyrkjemøtet sitt vedtak (vedtatt med 50 av 84 stemmer):

1. Kyrkjemøtet har merka seg at ei samla Lærenemnd understrekar det reformatoriske prinsippet om Skrifta som øvste norm for det kyrkja lærer, òg i etiske spørsmål knytte til homofilt samliv. Samtidig konstaterer Kyrkjemøtet at Lærenemnda, ut frå ei samla forståing av dei bibelske skriftene, er delt i vurderinga av homofilt samliv i partnarskap. Det er ikkje lenger like stor semje om premissane for vedtaka som gjeld homofile i partnarskap i vigsla teneste som det var i 1995 og 1997. Kyrkjemøtet finn det derfor vanskeleg å vidareføre som felles rådgiving det som var sagt i kyrkjemøtevedtaka frå 1995 og 1997.

2. Samtidig slår Kyrkjemøtet fast at det òg for framtida er kyrkjeleg grunngiving for ikkje å ordinere, vigsle, tilsetje eller gi tenestebrev til homofilt samlevande i partnarskap dersom biskop eller tilsetjingsorgan vurderer at det ikkje er i tråd med det som er kyrkja si lære og kyrkja sitt formål, og/eller av omsyn til aktuell(e) kyrkjelyd(ar).

3. Kyrkjemøtet understrekar at det i behandlinga av denne saka alltid har lagt til grunn at Den norske kyrkja er eit trussamfunn og derfor forstår ordningane sine for ordinasjon, vigsling, tilsetjing og tenestebrev som uttrykk for det trusgrunnlaget kyrkja har, òg når kyrkja har og praktiserer ulike syn i saker av slik karakter.

4. Kyrkjemøtet ber kvar einskild biskop om å ha ein føreseieleg praksis når det gjeld å ordinere/vigsle og skrive ut tenestebrev til homofilt samlevande i partnarskap. Ein ber biskopane samrå seg om korleis dei handterer eventuell ulik praksis.

5. Kyrkjemøtet oppmodar alle organ som er involverte i tilsetjingsprosedyrar i kyrkja, om å leggje vekt på å finne gode og ryddige løysingar når ulike syn møtest i ei sak. Kyrkjemøtet vil be alle tilsetjingsorgan med ansvar for tilsetjing i stillingar som krev ordinasjon/vigsling, om å vere tydelege nok ved utlysing og i tilsetjingsprosedyren på kva som gjeld med omsyn til samlivsform. Ingen organ bør tilsetje i stillingar som krev ordinasjon eller vigsling, utan at det er avklart om biskopen vil gi vedkomande tenestebrev. Det gjeld særleg når bispeembetet ikkje er representert i tilsetjingsorganet.

6. Lærenemnda avgrensa sjølv mandatet sitt. Såleis er det ikkje gjort greie for alle dei etiske utfordringane ved homofilisaka i fråsegna frå nemnda. Det er viktig for den vidare samtalen om dette spørsmålet i kyrkja at det vert arbeidd meir med bibelmaterialet og med samlivsspørsmål i kultur- og samfunnsperspektiv. Kyrkjemøtet ber Bispemøtet ta initiativ til eit slikt arbeid.

7. Kyrkjemøtet vil framheve at det er viktig å halde fram dialogen om denne saka lokalt og sentralt i kyrkja, med dei frivillige organisasjonane og i møte med andre kyrkjesamfunn. Denne saka grip på ulike måtar direkte inn i kvardagen til mange kyrkjemedlemmer, og Kyrkjemøtet kjenner den uroa som mange kjenner på når det gjeld deira plass i kyrkja. Til liks med Ungdommens kyrkjemøte vil Kyrkjemøtet sterkt oppmode leiarar i kyrkja og i kristelege organisasjonar om å arbeide kontinuerleg med haldningar og kommunikasjonsformer, slik at kyrkjelege fellesskap kan kjennast opne, tydelege og inkluderande.

© Bispemøtet, Den norske kirke, 2013.
ISBN 978-82-7545-116-1

Bestilles fra
Bispemøtet
Telefon: 23 08 13 90
bispemotet@kirken.no

Designmal: Dugg Design AS
Produksjon: Bispemøtet
Sats og ombrekking: Bjørn Ivar Erlandsen
Trykk: Arkan trykk (midlertidig versjon)

Bildehenvisninger:
Side 6, 13, 61, 75, 80, 87, 97 Foto: istockphoto.com
Side 23, 29, 39, 46, 89 Foto: Kirkerådet

Bispemøtet

Pb. 799 Sentrum, 0106 Oslo
Rådhusgata 1–3, Oslo (Kirkens hus, 5. etg)
Telefon 23 08 13 90
bispemotet@kirken.no
www.kirken.no/bm

DEN NORSKE KIRKE

Bispemøtet